

TUPAKOINTI KIELLETTY!

Miksi jumalat hylkäsivät tupakan?

Jussi Järvinen

Pro-gradu tutkielma

Sosiologia

**Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos**

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2015

Jussi Järvinen

Sosiologia

Pro gradu-tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Terhi-Anna Wilska

Syksy 2015

Sivumäärä: 84 sivua

TIIVISTELMÄ

Tupakka on kautta historiansa herättänyt voimakkaita tunteita. Tupakoinnin merkitykset ovat vaihdelleet pyhästä jumalten lahjasta äärimmäiseen paheksuntaan –jopa kuolemantuomioon. Viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana tupakka on alkanut kohdata paheksuntaa kiihtyvällä tahdilla; tupakointiin liittyvät asenteet ja normit ovat alati tiukentuneet. Pyrin tutkielmassani selvittämään kyseisen suuntauksen syitä: tutkimuksen tehtävänä on muodostaa kuva vallalla olevasta tupakkadiskurssista ja sen perusteista erittelemällä tupakkatuotteiden varoitustekstejä diskurssianalyysin avulla.

Tupakointiin kussakin ajassa liittyvät arvostukset, normisto, uskomukset, tieto ja valta määrittävät pitkälti yleisen suhtautumisen tupakkaa kohtaan. Tarkastelenkin aihetta kyseisiin ajatuksiin perehtyneiden klassikoiden silmin. Emilé Durkheimin ajatukset yhteisöelämän lainalaisuuksista sekä Michel Foucault`n pohdinnat tiedon, vallan ja diskurssin suhteista ovat tutkielmani kivijalka.

Tupakkaan suhtautuminen on muuttunut viime vuosikymmeninä aiempaa ehdottomammaksi. Tästä kertoo muun muassa käytön määrälliset ja laadulliset seikat sivuuttava totaalinen tupakkapuhe sekä eri (terveys-) järjestöjen asettama savuton Suomi 2040 –missio. Nykyistä tupakkapuhetta dominoi ideologinen näkökulma ja lääketieteellinen tieto: diskurssi on vaihtoehdoton, tupakka epäpyhä.

Yksisilmäinen puheenparsi sulkee samalla silmät asioiden kompleksisuudelta, uhkana on lisääntyvä sosiaalinen epätasa-arvo.

Avainsanat: tupakka, pyhä, tieto, valta, diskurssi, terveys

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	5
2. TUPAKOINNIN KULTTUURIHISTORIAA	7
2.1 Intiaanit ja tupakka	7
2.2 Savua Euroopassa	9
2.3 Saarivaltion kansa sauhuaa	10
2.4 Tupakointi Suomessa	11
2.5 Tupakoinnin muuttuvat käytännöt	12
3. YHTEISÖELÄMÄN PERUSTUKSET	14
3.1 Pidättäytyminen yhteisöelämän kulmakivenä	17
4. TUPAKOINTI JA DISKURSIIVINEN VALTA	19
4.1 Diskurssi	19
4.3 Tiede ja diskursiivinen valta	20
4.4. Tiedon arkeologia, professiot & valta	21
4.2 Mitä tieto on?	27
4.8 Terveysajattelusta lainsäätämiseen	31
6. SOSIAALINEN TOIMINTA JA NORMIT	35
6.1 Miksi sytyttää savuke?	35
6.2 Biopolitiikka –modernin valtion tapa hallita	40
7. TUTKIMUSMENETELMÄT	44
7.1 Diskurssianalyysi	44
7.2 Analyysin osa-alueet	47
7.1.1 Diskurssi , konteksti ja genre	47
7.1.2 Intertekstuaalisuus- ja diskursiivisuus	49
7.1.3 Diskurssianalyysi interventiona	49
7.1.4 Diskurssin valta	50
7.2 Valtasuhteiden analysoiminen diskurssianalyysin avulla	51
7.3 Tämä on totuus –viranomaispuheen strategiat	54
8. AINEISTO	58

9. TUTKIMUSAINEISTON ANALYYSI	60
9.1 Varoitustekstien faktuaalistamisstrategiat	60
9.1.1 Tunteisiin vetoavat strategiat ja yhteiskunnan arvostukset	60
9.1.2 Absoluuttiset ja ehdottomat diskurssit	62
9.2.1 Syy-suhteen problematiikka	66
9.2.2 Lääketiede ja syy-yhteys	68
9.3 Analyysin tulokset.....	69
10. PÄÄTELMÄT.....	73
6. LÄHDELUETTELO.....	81

1. JOHDANTO

Matti Rimpelä (1972, 11) kuvasi seitsemänkymmentäluvun alussa tupakointia yleiseksi tavaksi, joka nauttii laajaa sosiaalista hyväksyntää. Tupakointi koettiin arkea rikastavana koko kansan huvina, jonka puolesta puhuivat mainokset ja kansantalouden mittarit. Tupakointi nähtiin yleisesti kansalaisten oikeutena; tupakan savu ei vielä haissut pahalta. Reilussa neljässäkymmenessä vuodessa asenteet ja normit ovat muuttuneet - paljon.

Yleisessä keskustelussa tupakkaan liitetään nykyään hyvin vähän positiivisia ominaisuuksia. Nykyistä tupakkapuhetta leimaa ehkä parhaiten sana vaara. Tupakasta pidetään ennen kaikkea terveydelle vaarallisena paheena, joka uhkaa kansakuntamme hyvinvointia myös kansantaloudellisesta näkökulmasta.

Viime vuosikymmeninä tupakointiin kohdistuvat rajoitteet ovat lisääntyneet. 1970-luvulla säädetty tupakkalaki, mainontakiellot ja 90-luvun myynti-ikärajan nostaminen ja epäsuoraan mainontaan puuttuminen ovat esimerkkejä tiukentuneesta asenneilmastosta. (Hakkarainen 2000). Myös tupakkavalistus on saanut koko ajan enemmän jalansijaa sitten 70-luvun. Tästä ehkä näkyvin esimerkki on tupakka-askien pinta-alasta suuren osan peittävät varoitustekstit.

Nykykeskustelu parveketupakoinnin kieltämisestä on jokseenkin luontevaa jatkumoa n. 40 vuotta sitten alkaneelle linjalle. Kyseinen kehityskulku on ajanut tupakoitsijoiden ihmisryhmän sananmukaisesti ahtaalle; erilaiset tupakointitiloihin liittyvät rajoitukset ovat kaivaneet mahdollisuuksia nautintoaineen nauttimiselle.

Tupakointi on siis nostettu ongelmaksi, joka vaatii yhteiskunnaltamme toimenpiteitä. Tämä näkökanta tuntuu argumentoivan erityisesti tupakoinnin terveyshaitoilla. Mielenkiintoisen näkökulman tarjoaa tupakoinnin vertailu muihin sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia aiheuttaviin nautintoaineisiin. Muun muassa alkoholilla on tupakan kanssa monia yhteisiä piirteitä, mutta yhteiskunnan suhtautuminen alkoholiin on kulkenut täyskiellon (1919-1932) jälkeen tupakkaan nähden päinvastaiseen suuntaan. (Hakkarainen 2000, 168-171.) Tosin viimeaikoina myös alkoholi on alkanut kohdata nuivempaa kohtelua. Tupakoinnin suhteen mielenkiintoista on ehdottomuus. Tästä ehkä konkreettisin esimerkki on Savuton

Suomi-hanke, joka nimensä mukaisesti pyrkii lopettamaan tupakoinnin kokonaan 2040 vuoteen mennessä.

Pyrin löytämään tutkielmassani vastauksen erityisesti seuraaviin kysymyksiin: ilmeneekö tupakkatuotteiden varoitusteksteissä piirteitä diskursiivisesta hegemoniasta ja jos niin, millä tavoin diskursiivinen hegemonia näyttäytyy?

Etsin tutkielmassani vastauksia edellä esittämiini kysymyksiin pääosin kahden teoreettisen viitekehyksen kautta: Emilé Durkheimin teosten, erityisesti yhteisöelämän lainalaisuuksia käsittelevän Uskontoelämän alkeismuodot –teoksen teesien pohjalta sekä Michel Foucault`n tiedon ja vallan suhteita analysoivia tekstejä hyväksi käyttäen. Durkheimin teorioiden avulla pyrin selittämään tupakointiin tai tupakoimattomuuteen liittyviä funktioita. Foucault`n ajatuksista yritän puolestani löytää vastauksia tiedon ja vallan yhteyden vaikutuksesta muuttuneisiin asenteisiin, arvoihin ja käytäntöihin. Tutkielmana aineisto koostuu tupakkatuotteiden varoitusteksteistä ja niiden johdannaisista, joita analysoin diskurssianalyysia apuna käyttäen.

Tutkielman alussa käyn läpi tupakan kulttuurihistoriaa ja tupakoinnissa tapahtuneita muutoksia. Tämän jälkeen siirryn teoreettisen viitekehyksen tarkasteluun, jonka jälkeen siirrän katseen aineistoon ja sen analysointiin. Tutkielmani päättyy päätelmiin ja pohdiskeluun.

2. TUPAKOINNIN KULTTUURIHISTORIAA

2.1 Intiaanit ja tupakka

Tupakka on noin kaksimetrinen kasvi, jonka alkuperä on jäljitetty Keski-Amerikkaan. Eri-laisia tupakkalajeja tunnetaan 12, ja näistä suosituimpia ovat virginiatupakka (*nicotiana tabacum*) ja palturitupakka (*nicotiana rustica*). Tupakan kukintoaikaa on loppukesä ja alkusyksy (elo-syyskuu). Tupakan sisältämä nikotiini on kasvin kehittämä puolustuskeino tuhohyönteisiä vastaan, jonka määrää kasvi kykenee sääntelemään vaaran asteen mukaan. (Vierola 2004; Baldwin et. al.1990, 252-262; Kluger 1996, 3-5 ks. Lahtinen 2007, 9.)

Tupakan ensimmäisestä käyttömuodosta ei ole yksimielisyyttä tutkijoiden keskuudessa; toisten mielestä tupakkaa poltettiin tuoksunsa vuoksi nuotiossa, toiset taas uskovat tupakanlehtien pureskelun ja nenään nuuskaamisen olleen varhaisimpia vaiheita kohti polttamista piipuin ja savukkein. Joidenkin mukaan suitsukkeet olivat taasen ensimmäinen käytötapa. (Wissler 1989, 59 ks. Lahtinen 2007, 9-10, Gately 2001.)

Tupakan käytön ja viljelyn alkuperästä on ristiriitaisia käsityksiä, arviot vaihtelevat 1500 - 8000 vuoteen. Tupakan polttaminen oli kuitenkin yleisesti tunnettua koko Amerikan mantereella ja Karibian saarilla. (Goodman 1993, 23-24 ks. Lahtinen 2007, 9-12.) Varhaisimmat kivipiirroksiset tupakanpoltoista on jäljitetty noin 1500 vuoden päähän Maya-kulttuuriin, Etelä-Amerikkaan (Lahtinen 2007, 12).

Osa tutkijoista uskoo, että tupakkaa olisi käytetty pääsääntöisesti rituaaleissa, ja tupakan ja hengellisen elämän yhteyttä pidetään yleisesti keskeisenä niin eteläisellä kuin pohjoisella-kin Amerikan mantereella. Shamaanit käyttivät muun muassa tupakan aiheuttamaa myrkytystä transsiin pääsemiseksi. Transsitila mahdollisti yhteydenpidon henkiin ja yliluonnolliseen maailmaan, minkä avulla shamaanin uskottiin pystyvän parantamaan sairauksia. Intiaanien käyttämä tupakka sisälsi nykyisiin tupakoihin nähden moninkertaisen määrän nikotiinia, ja tämän johdosta sen huumaava vaikutus oli myös verraten voimakkaampi. Shamaani myrkytti itsensä tupakalla; sai nikotiinin yliannostuksen, josta aiheutui pahoinvointia ja tajunnantilan muutoksia jopa hengenvaara. (Goodman 1993, 23-24 156-157; Rugley 1993, 56-81; Wilbert 1987, 156-157; Hughes 2003, 30-31 ks. Lahtinen 2007, 10-11.) Osin tästä syystä tupakkaa pidettiin pyhänä. Myös henkien uskottiin asuvan tupakka-

kasveissa ja ajateltiin, että tupakka antoi hengille elinvoimansa. Yhteisö ajatteli varmistavansa henkien suosion tupakoimalla, joten tupakoinnin asema yhteisön hengellisessä elämässä oli merkittävä. (Hughes 2003, 18 ks. Lahtinen 2007, 11.) Pohjois-Amerikan intiaaniheimojen keskuudessa tupakka koettiin henkien antamaksi lahjaksi. Henkiolentojen uskottiin puolestaan haluavan ihmisten joko polttavan tupakkaa tai jättävän tupakan lehtiä määrättyihin paikkoihin. (Goodman 1993, 26 ks. Lahtinen 12.) Poltetut tupakanlehdet olivat uhri, jonka avulla oli mahdollista saada yhteys henkimaailmaan.

Tupakkaa käytettiin myös erilaisten vaivojen ja sairauksien lääkitsemiseen. Sen parantavaan voimaan uskottiin muun muassa käärmeenpuremissa, haavoissa ja hammassäryssä. Tupakkaa käytettiin myös yleislääkkeenä erilaisiin vaivoihin. (Lahtinen 2007, 11 - 12.)

Arkeologit uskovat, että intiaaniyhteisöjen tupakointi ei rajoittunut pelkästään lääkinnällisiin toimiin. Tästä kertoo muun muassa runsaat piippumäärät, joita on löydetty kaivauksien yhteydessä. Tupakoinnin ajatellaankin olleen intiaanien yleinen tapa juhlapäivinä ja näin sen arvellaan olleen merkityksellisessä asemassa yhteisön sosiaalisessa elämässä. Piippuja yleisemmäksi tupakointimuodoksi arvellaan sikarin polttamista. Tupakka pidettiin arvokkaana ja sen arvosta intiaaniväestölle kertoo se, että he tapasivat antaa kohtaamilleen eurooppalaisille lahjaksi juuri tupakkaa. (Lahtisen 2007, 12 ks. Vierola 2004, 14; Goodman 1993, 30-34.)

Tupakan polttamiseen käytettyjä piippuja oli useampia käytön tarkoituksen mukaan, ja piiput toimivat myös viestinnän välineenä. Esimerkiksi rauhanpiipun kantajan oli mahdollista liikkua vihollisen mailla häiritsemättä, sotatilanteeseen oli oma piippunsa, jota koristivat yleisesti verta symboloivat punaiset sulat. (Lahtinen 2007, 14.)

Tupakan merkitys vaihteli heimojen välillä. Esimerkiksi Pohjois-Amerikan länsirannikolla vaikuttaneessa heimossa tupakointi oli maskuliinisuuden symboli, ja sauhujen vetäminen olikin sallittua ainoastaan heimon miehille. Annostelusta riippuen tupakkaa käytettiin piristämään, lievittämään kipua, ehkäisemään näläntunnetta tai transsin saavuttamiseen. Tupakan polttamiseen liittyneet rituaalit ottivat toisinaan miehestä mittaa, ja esimerkiksi vahvasta savusta tajuntansa menettäminen koettiin häpeälliseksi. Tupakka ei siis ollut tuolinkaan leikin asia (Hughes 2003, 18 ks. Lahtinen 2007, 9-20.)

2.2 Savua Euroopassa

Savua oltiin hengitetty Euroopassa jo kauan ennen tupakan rantautumista. Kerrotaan, että jo antiikin aikana poltettiin muun muassa leskenlehtiä lääkinnällisiin tarkoituksiin. Sauhut-
telun puolestapuhujiin lukeutui esimerkiksi lääketieteen isäksikin tituleerattu Hippokrates.
(Turunen 1978, 31 ks. Lahtinen 2007, 21.)

Arviot tupakan saapumisesta Eurooppaan vaihtelevat 1400-luvun lopusta 1500-luvun alkuun, jolloin tutkimusmatkailijoiden kerrotaan tuoneen tupakan tuliaisena Amerikan matkoiltaan. Omituinen tapa ei kuitenkaan kohdannut lämmintä syliä, sillä sitä pidettiin muun muassa pakanallisena rituaalina. Erään tarinan mukaan Kolumbuksen miehistöön kuulunut, tietävästi ensimmäinen eurooppalainen tupakkamies, Rodrigo de Jerez, vangittiin vuosiksi ”paholaisen tavan” vuoksi. Eräänä syynä siihen, että tupakka sai tuulta purjeisiin, on pidetty sen sopivuutta merimiesten silloisiin elämänehtoihin: ruokaa oli tarjolla niukalti ja tupakointi piti näläntunteen loitolla. (Schivelbusch 1986, 104; Bowen 1938, 350; Mancall 2004, 652 ks. Lahtinen 2007, 21, Rimpelä 1972, 15-16.)

Tupakka jalkautui merimiesten mukana aluksi Espanjan ja Portugalin satamiin ja hiljalleen sitä alettiin viljellä kotitiloilla. Tuontitupakan tarjonta oli vähäistä ja siihen oli varaa vain harvoilla. Tupakan leviämistä Euroopassa edesauttoi intiaanien tapoja kirjoituksissaan kuvanneen Ramon Panen ohella ranskan aateliston tupakkaan tutustuttanut Jean Nicot. Tupakanlehtien kerrotaan nimittäin helpottaneen kuningataräidin pitkän jatkunutta päänsärkyä, ja tämän arvellaan olleen yksi merkittävä tekijä siihen, että tupakka saavutti suurempaa suosiota Euroopan yläluokan keskuudessa 1500-luvun puolenvälin jälkeen. Tupakkaa käytettiin yleisesti lääkkeenä myös hengenahdistukseen, ruuansulatusvaivoihin ja yskään (Piispa 1995, 2). Myös 1500-luvun jälkipuolella Englantiin Amerikasta saapuneiden siirtolaisten ja merisotien kerrotaan vaikuttaneen suuresti tupakan leviämiseen. Skandinaviassa tupakka sai tulta kolmekymmenvuotisen sodan aikana 1600-luvun alkupuoliskolla. Sauhut-
telun yleistyminen vei kuitenkin aikaa ja tapa alkoi saavuttaa laajempaa suosiota vasta 1600-1700-lukujen vaihteessa tupakointimuotojen lisääntyessä. (Borio, elektroninen dokumentti; Corti 1996, 39-40, 49-50; Brummel & Co. 1927 ks. Lahtinen 2007 21-22; Rimpelä 1972, 15-16.; Laaks onen 1980, 79 ks. Piispa 1995.)

Savun juomiseksikin kutsuttu tupakointi oli erityisen suosittua Englannissa ja Hollannissa. Merimiesten ohelle tupakkaa ”juopottelivat” yliopisto-opiskelijat ja erityisesti nämä ryhmät tekivät tapaa tunnetuksi. Uusi ja aiemmista tavoista poikkeava sauhuttelu koettiin moraalilain vastaiseksi ja se herätti paheksuntaa myös Hollannissa. Vähävaraisilla kansanosilla ei kuitenkaan ollut asiaa tupakkaporukoihin, sillä tupakka oli kallista. 1600-luvun jälkipuolella tupakan hinta laski ja sittemmin se oli koko kansan ulottuvilla naisia ja nuorisoa myöten. Myös 1600-luvun Manner-Euroopassa yritettiin hillitä kansan sauhuttelua esimerkiksi veronkorotuksin. Tämä johti kuitenkin kotikasvatuksen lisääntymiseen ja valtion tulojen tyrehtymiseen. (Forsius, elektroninen dokumentti; Hughes 2003, 64-65 ks. Lahtinen 2007, 28-29.) Silloinen tilanne muistuttaa kovasti Suomen nykyistä alkoholiveron kanssa käytävää painia.

Saksalaiset eivät juurikaan tupakoineet 1600-luvulle tultaessa, mutta Skandinavian tavoin tapa yleistyi myös Saksassa kolmikymmenenvuotisen sodan aikana. Saksan kansa sai vieraakseen tupakoivia sotilaita muun muassa Englannista, Hollannista ja Espanjasta, minkä ajatellaan myötävaikuttaneen tavan lisääntymiseen. (Lahtinen 2007, 30.) Tupakoinnin on sanottu tuovan joutenoloa toimintaan ja toimintaa joutenoloon (Schivelbusch 1986). Näin ollen paineen alla toimivat ja aikaa tappavat saksalaisotilaat olivat tavallista taipuvaisempia polttamaan tupakkaa. Tupakka kulkeutui Baltian kautta myös Venäjälle, jonka silloinen hallitsija Tsaari Mikael ei kuulunut tupakan kannattajiin. Sauhuttelusta koitui voimallisia sanktioita: ensimmäisestä kiinnijäämisestä silvottiin kasvojen osia, toisesta ohjattiin pyöveliä luo tai Siperiaan. (Turunen 1978, 43 ks. Lahtinen 2007, 30.)

2.3 Saarivaltion kansa sauhuaa

Tiedolla oli suuri merkitys tupakoinnin yleistymiseen Englannissa: tupakan toteaminen terveelliseksi lisäsi sauhuttelua ja 1600-luvun Englannissa siitä tuli jo jonkinlainen muoti-ilmiö. Tupakalle suotuisan Elisabeth I:n jälkeen valtaan astunut Jaakko I ryhtyi kuitenkin tupakan vastaisiin toimiin 1603. Hän kirjoitti tupakkavastaisen manifestin, jota seurasi monia savun vaaroista kertovia kirjoituksia. Tupakan vastainen liike ei kuitenkaan saavuttanut suurta suosiota ja viimeistään lääkäreiden lausunto tupakan ruttoa torjuvasta vaikutuksesta mursi kapulat rattaiden välistä. Sauhuttelun suosio sai kuninkaan kuitenkin kieltämään tupakan kotiviljelyn ja monopolisoimaan tupakan saannin valtion taloudellisten intressien

vuoksi. Monet Euroopan maat seurasivat Englannin esimerkkiä ja alkoivat myydä tupakkaa yksinoikeudella. (Dixon 1933, 146-150; Heizer 1940, 704-706; Hughes 2003, 19 ks. Lahtinen 24-26.)

Vuonna 1610-luvulla Englanti alkoi tuoda tupakkaa hallitsemastaan Virginiasta. Tämä johti ennen näkemättömään tupakkabuumiin, joka kartutti suuresti valtion verotuloja. Yksin Lontoossa arvellaan noihin aikoihin toimineen useita tuhansia tupakkakauppoja. Tupakan kotikasvatuksesta käytiin köydenvetoa ja lainsäädäntöä höllennettiin, kun Englanti sai tupakoinnin suhteen liberaalimman kuninkaan, Kaarle I:n. Sittenkin kotikasvatukseen liittyvät asenteet tiukkenivat ja sen vähenemiseen vaikutti myös tupakan hinnan laskeminen. (Wissler 1989, 48; Corti 1996, 94-94; Goodman 1993, 64-65.)

2.4 Tupakointi Suomessa

Tupakka saapui myös Suomeen 1600-luvulla. Kansan tutustuminen uuteen nautintoaineeseen tapahtui vaivattomasti. Kenraalikuvernööri Pietari Brahe ilmaisi huolestuneisuutensa kansan tilasta Suomen-matkansa jälkeen 1638: ”He eivät piittaa omistaa hitustakaan enempää kuin voivat syödä. Laiskuus ja juopottelu kasvavat päivä päivältä, etenkin `juopottelu`, joka etupäässä johtuu tupakan sopimattomasta ja liikanaisesta käytöstä, sillä kohta ei enää ole naista eikä miestä, ei nuorta eikä vanhaa, joka ei nuuskaisi ja polttaisi tupakkaa sekä myöhään että varhain”. Valtio reagoi pian asiaan asettamalla tupakointia koskevia rajoitteita suitsiakseen ylenmääräistä sauhuttelua. (Rimpelä 1972, 18.)

Suomessa piipputupakointi ja nuuskaaminen olivat tavallisimpia tupakointitapoja 1900-lukua edeltäneillä vuosisadoilla. Ensimmäinen savukkeita valmistava tupakkatehdas aloitti toimintansa Suomessa vuonna 1856, ja savukkeet alkoivatkin sauhuta piippujen sijaan yhä useammin. 1900-luvulta lähtien se on ollut yleisin tapa tupakoida. Itsenäistymisen jälkeisinä vuosina Suomessa poltettiin muihin maihin nähden eniten tupakkaa. (Rimpelä 1972, 18-19.) Suomen kansan tupakointitapojen vaiheita on kuvattu kolmivaiheisena tapahtumana: tee se itse –tyyppisestä tupakan kotikasvatukseen perustuneesta kulttuurista siirryttiin itärajan takaa tullessiin tehdastupakoihin, ja lopulta valtavirran suosioon pääsivät nykymalliset filterisavukkeet. (Karvonen 1993, Kurkela 1987, 78-79 ks. Piispa 1995, 5.)

Suomessa tupakointisuosion huippu ajoittui suunnilleen 1900-luvun puoleenväliin, jolloin niin sanotun sotasukupolven (s. 1901-1925) miehistä noin 75 prosentin kerrotaan polttaneen. 60-luvulta lähtien sauhuttelun suosio on yleisesti ollut laskussa, poikkeuksena naisten tupakoinnin lisääntyminen. (Piispa 1995, 5.) 1970-luvun lopulla päivittäin tupakoi reilu kolmannes miehistä ja määrä pysyi lievästi laskusta huolimatta suunnilleen samalla tasolla aina 90-luvun alkuun asti, minkä jälkeen tapahtui muutaman prosenttiyksikön pudotus vuosikymmenen puoliväliin tultaessa (27-30%). Päivittäin tupakoivien naisten osuus puolestaan lisääntyi 90-luvulle tultaessa vuosien 1978-1985 17-18 prosentista reiluun kahteenkymmeneen. (Piispa 1995, 7.) Vuonna 2009 tehdyn tutkimuksen mukaan 22 % työikäisistä miehistä kertoi tupakoivansa päivittäin. Naisten osuus oli miehiä hieman pienempi, 16 %. (Helakorpi ym. 2010 ks. Katainen 2011, 11.)

2.5 Tupakoinnin muuttuvat käytännöt

1700-luvulla Ranskan silloisen kuningaskunnan yläluokka käytti tupakkaa erottuakseen nenään nuuskaamalla. Nuuskaavaa aatelistoa lukuun ottamatta eurooppalaiset polttivat tupakkansa mieluiten piipussa 1900-luvulle saakka. Piippu symboloi lämmintä miehekkyyttä ja sen polttaminen olikin tunnusomaista miesten välisessä seurustelussa. Uuden hallitsevan luokan, porvariston, tunnusmerkiksi muodostui aristokraateista poiketen sikarin polttaminen, joka oli nuuskaamisen tavoin rituaalisten käyttäytymissääntöjen kehystämää. (Kiernan 1991, 34; Starr 1984, 46 ks. Piispa 1995, 2-3.)

Saksassa sikareihin mieltynyt porvaristo oli moniin muihin porvarillisiin yhteiskuntiin suhteellisen heikko. Osin tästä johtuen julkinen tupakointi oli Saksassa kiellettyä, kunnes se sallittiin Berliinissä vallankumousvuonna 1848. (Piispa 1995, 3.)

1900-luvulle tultaessa savuke oli kiivennyt korkeimmalle korokkeelle tupakointimuotojen suosiossa. Savuke oli jo tullut tutuksi esimerkiksi 1700-luvun espanjalaisille, jotka tekivät niitä sikaritarpeiden jäämistöstä. Länsi-Euroopassa savuke lisäsi suosiotaan Krimin sodan yhteydessä 1800-luvun puolivälin jälkeen. Jälleen sodalla oli vaikutuksensa tupakointikulttuuriin: tupakkaa oli verraten helppo kääriä sanomalehtien sivuista revittyihin paperinpaloihin. Savukkeisiin liitettiin positiivisia mielikuvia erityisesti hienostopiireissä, savukkeita polttava viesti tavallaan muun muassa ”tyyntä ylemmyyttä” ja näin myös savukkeen polttamisesta oli tullut keino erottautua. Amerikassa savukkeiden polttaminen puolestaan oli

viesti alempiarvoisuudesta ja näin ollen savukkeita polttavaa Eurooppalaista yläluokkaa kavahdettiin Atlantin toisella puolin. (Nikula 1962, 106 ks. Piispa 1995, 3-4.)

Amerikkalaisten penseä suhtautuminen savukkeisiin kuitenkin muuttui. Amerikassa alkoi 1900-luvulla kehittyä savukekulttuuri, jonka perintöä ovat muun muassa ”American Blend”- tupakkasekoitus, jota alettiin myydä Camel-merkkisenä vuonna 1913 sekä nyky-muotoiset filtterisavukkeet, jotka tuotiin Amerikan markkinoille 1950-luvun puolen välin tienoilla. Amerikkalaiset hallitsivat Marlboro-miehineen myös tupakkamainonnan muita paremmin. (Brandt 1990, 157 ks. Piispa 1995, 4.)

1900-luvun aikana tupakointikulttuuri myös tasa-arvoistui. Edeltävällä vuosisadalla tupakoivia naisia paheksuttiin ja pilkattiin avoimesti. Normien muutokseen vaikuttivat muun muassa avoimesti tupakointia harrastaneet feministinaiset sekä yläluokan tasa-arvoistuneet tupakointitottumukset. Myös savukkeiden nähdään sopineen naisille piippua ja sikaria paremmin. (Piispa 1995, 4-5.)

Tupakointi on viime vuosina muuttanut muotoaan sähkösavukkeen myötä. Sähkösavukkeita käyttää Suomessa nykyisin noin 3% 15-64-vuotiaista¹.

Edellä esitettyjen asioiden perusteella voimme todeta tupakoinnin olevan sidoksissa yhteisöjen arvostuksiin ja kussakin ajassa vallinneisiin käsityksiin ja tietoon, johon valta liittyy olennaisena osana. Seuraavissa kappaleissa käsitellään Emilé Durkheimin teorioita soveltaen yhteisöelämän yleisiä lainalaisuuksia, koska ne luovat perusteet sosiaaliselle elämällemme ajasta riippumatta. Tämän lisäksi ja tähän liittyen tarkastellaan Michel Foucault`n teorioihin pohjautuen tiedon ja vallan vaikutusta tupakointiin liittyviin käsityksiin.

¹ <http://lehdet.hs.fi/f59d7109-4545-4133-bbe5-8262fa017e86/8> 11.6.2015

3. YHTEISÖELÄMÄN PERUSTUKSET

Emilé Durkheim toteaa Uskontoelämän alkeismuodot teoksensa (1912) johdannossa, että sosiologian tehtävänä on selittää ideoihimme ja toimintaamme vaikuttavan nykyajan todellisuutta. Vaikka hän tutkiikin teoksessaan alkukantaisimpia tunnettuja uskonnon muotoja, ideana on se, että tutkimuksen tuloksilla voidaan kertoa jotakin tämänhetkisestä yhteiskunnasta ja sen lainalaisuuksista. Durkheim painottaa, että pyrkiessämme selittämään jotakin ihmisen toimintaan liittyvää seikkaa, puhutaan sitten moraalissäännöistä, lakiasetuksista tms., on asian tutkiminen aloitettava mahdollisimman alkukantaisesta muodosta, koska ”totuuden ketjussa ensimmäisellä lenkillä on muita tärkeämpi asema”. Toisin sanoen ihmisyhteyteen liittyy ominaisuuksia, jotka eivät liiemmin muutu ajan kuluessa. Esimerkiksi ihmisen toteuttamilla riiteillä tai myyteillä, olivatpahan millaisia tahansa, on aina jokin inhimillinen perusta. Ihmisen omat näkemykset toiminnastaan ovat useimmiten virheellisiä, ja sosiologian tehtävänä onkin osaltaan paljastaa toimintamme ja ajatustemme perimmäisiä syitä. (Durkheim 1980 [1912], 24-26.)

Kaikki yhteisöjen uskomus- ja kulttijärjestelmät sisältävät välttämättä tietyn määrän ”perusmielikuvia tai –käsityksiä ja rituaalisia asenteita”, joihin järjestelmät perustuvat. Näiden muotojen vaihtelusta huolimatta ne palvelevat samaa tarkoitusta kaikkialla. Durkheimin mielestä tämän vuoksi vastauksia kysymyksiin onkin lähdettävä etsimään kehittymättömistä yhteiskunnista, koska vain näissä ihmisryhmät olivat homogeenisiä niin ”moraalisesti kuin intellektuaalisestikin”. ”Kaiken ollessa yhdenmukaista kaikki on myös yksinkertaista”; perustuksien päälle ei oltu toisin sanoen ollut vielä rakennettu taloa. Durkheim ei tarkoita, että aikaisempien yhteiskuntien uskonnot olisivat olleet parempia kuin nykyiset, mutta ne soveltuvat tutkimuksen kohteiksi paremmin koska ne yksinkertaisuutensa vuoksi paljastavat enemmän ihmisen perustavanlaatuisia luonnetta. Ajattelumme perustuu siis yhä tietyille ”perusideoille”, jotka muodostavat älyllisen elämämme perustan. Näitä ovat muun muassa seuraavat kategoriat: ”aika, avaruus, luokka, määrä, syy, substanssi ja persoonallisuus”. Jos ihmiseltä otettaisiin nämä ideat pois, olisi hän epäilemättä suurissa vaikeuksissa. Nämä ”älyn puitteet” ovat hänen mukaansa syntyneet uskonnollisen elämän seurauksena. (Durkheim 1980 [1912], 27-32.)

Durkheimin (1980 [1912], 32-37) mukaan uskonnon perusta on sosiaalinen. ”Uskonnolliset representaatiot ovat yhteisiä ja ne ilmentävät yhteistä todellisuutta; riitit ovat toimintatapoja, jotka syntyvät yhteen kerääntyneiden ryhmien keskuudessa ja joiden on määrä kiihottaa, ylläpitää ja luoda uudestaan tiettyjä mentaalisia tiloja näissä ryhmissä”. Kategoriat ovat kollektiivisia representaatioita, sosiaalisen prosessin tulosta, ja ne ilmentävät ”yhteistä mieltä”. Kollektiiviset representaatiot ovat siis yhteistoiminnan tuotteita; ne syntyvät yhteen kokoontuneiden ihmisten ajattelun tuloksena. Ne ovat myös kokemusperäisen tiedon varastoja, joihin aiemmat sukupolvet ovat kantaneet tiedon kortensa. Niihin keskittynyt intellektuaalinen aines on ”määrättömästi rikkaampaa ja mutkikkaampaa kuin yksilöllinen”, ja siksi kollektiiviset representaatiot ovat jotakin paljon suurempaa kuin yksilön oma ajattelu. Ihminen onkin tässä mielessä dualistinen; hän on yhtäältä individuaali olento, joka on rajoitteinen ”organismisen perustansa” vuoksi. Toisaalta ihminen on ”sosiaalinen olento, joka edustaa intellektuaalisessa ja moraalisisessa mielessä kehittyneintä todellisuutta, mistä havaintojen perusteella voimme saada tietoa”. Jälkimmäisellä Durkheim tarkoittaa yhteiskuntaa. Ihmisen dualistisesta luonteesta seuraa, ettei ”järkeä voi palauttaa yksilölliseen kokemukseen”. Yhteisöön kuuluessaan yksilö täten ylittää itsensä ajattelun ja toiminnan tasoilla.

Yhteisöllisen elämän tuloksena syntyneet kategoriat (esim. aika, paikka, syy, määrä) ovat siis transsendenteja muihin ideoihin nähden, ja ne luovat perusteet ihmisen ajattelulle. Kyseiset kategoriat ovat luonteeltaan sosiaalisten olosuhteiden ilmauksia; niiden tärkein tehtävä on ilmentää asioiden ”keskinäisiä perussuhteita”. Ihmisyhteisön älyllinen kanssakäyminen edellyttää yksimielisyyttä näistä perustavaa laatua olevista asioista, muutoin yhteisöelämä olisi mahdotonta. Ihmisen kaksoisluonteesta johtuen yksilö ei voi ”hylätä kategorioita yksilöllisen tahdon ilmauksena hylkäämättä itseään”. Ajattelun kategoriat kohdistavat yksilöön tästä syystä pakottavaa voimaa. Olemme jatkuvasti yhteisön yleisen mielipiteen arvion alaisena ja sosiaalinen olento meissä toimii eräänlaisena sisäisenä moraalisen äänenä asettuen yleisestä liiaksi poikkeavia ajatuksia vastaan. (Durkheim 1980 [1912], 38–39.)

Durkheimin (1980 [1912], 55) mukaan ”uskonnolliset ilmiöt” jakautuvat kahteen eri kategoriaan, joita ovat uskomukset ja riitit. Uskomukset ovat ajatuksia, jotka ovat yleisen mielipiteen perusta ja riitit puolestaan uskomuksiin perustuvia tekoja, toimintatapoja. Riitin selittäminen edellyttää poikkeuksetta niiden perustana olevan uskomuksen tuntemista. Hu-

bertin ja Maussin (1906) mielestä riitit ovat puolestaan vahvasti sidoksissa myytteihin, ja tämän yhteyden ravintona toimivat voimakkaat sosiaaliset tunnetilat (Arppe 1992, 36).

Kaikilla tuntemillamme uskonnollisilla uskomuksilla on yksi yhteinen ominaisuus; jako kahteen vastakkaiseen luokkaan: pyhään ja profaaniin. Näistä ensimmäinen sisältää kaikki maailmaan liittyvät pyhät asiat ja jälkimmäinen kaikki maalliset. Pyhän ja profaanin suhde muihin kategorioihin nähden on hyvin erikoislaatuinen, sillä ne eroavat toisistaan absoluuttisesti. Durkheimin mukaan vastaavia kategorioita ei ole tavattu ajattelun historiassa. ”Tavanomainen hyvän ja pahan vastakkaisuus ei ole tähän verrattuna mitään; sillä hyvä ja paha ovat vain saman luokan, nimittäin moraalin, kaksi vastakkaista lajia, aivan kuin sairaus ja terveys ovat saman tosiasioden järjestyksen, elämän, kaksi aspektia, kun taas pyhän ja profaanin on ihmismieli aina ja kaikkialla käsittänyt kahdeksi luokaksi, kahdeksi maailmaksi, joilla ei ole mitään yhteistä”. Ihminen voi siis olla osa pyhää vain sillä ehdolla, että erkanee täysin profaanista. Pyhiä asioita suojellaan profaanien asioiden kosketukselta erilaisin kielloin. Riitit puolestaan ovat käyttäytymissäantöjä pyhää kohtaan. (Durkheim 1980 [1912], 55-59.)

Durkheim (1980 [1912], 58-59) painottaa, että pyhä asia ei voi koskettaa profaania ilman rankaisua mutta toisaalta juuri näiden välinen kosketus pitää luokkien välisen jännitteen elinvoimaisena. Pyhän ja profaanin välinen kontakti voi Durkheimin mukaan johtaa myös siihen, että asiat vaihtuvat luokasta toiseen, pyhästä voi tulla profaania ja toisinpäin. Näin voidaan sanoa käyneen osin myös tupakalle: sen ihmisiä yhteen liittävä vaikutus on muuttunut ajan kuluessa siten, että tupakoivien yhä pienempi vähemmistö ajetaan yhä ahtaammalle. Tupakoinnista on tullut uhka, jota yleinen mielipide vastustaa. Esimerkiksi Tupakkapolitiikan kehittämissyhmä on esittänyt K-18 ikärajaa elokuville, joissa tupakoidaan (Suomen kuvalehti 12.1.2015). Onko tapa, joka kohtasi syvää paheksuntaa alkaessaan Euroopassa ja joka oli sittemmin enemmänkin yleisesti hyväksytty normi, kulkemassa yleisen mielipiteen osalta kohti ensitapaamisen tunnelmia? Asian pohtiminen herättää myös kysymyksen siitä, mikä on se pyhä, mitä kohtaan tupakointi on rangaistava loukkaus?

Pyhän ja profaanin suhde on ollut laajasti tutkijoiden mielenkiinnon kohteena sitten Durkheim-klassikon ja siihen on luotu uusia katsantokulmia. Baudrillard (1987,57) sisällyttää pyhän käsitteeseen ”kaiken, mikä ryhmälle ja sen jäsenille merkitsee yhteisöä”. Pyhän käsite voidaan tulkita myös ”kollektiivinen-yksilöllinen vastineeksi”, tällöin pyhällä tarkoitettaisiin yksinkertaisesti sosiaalista elämää, joka sitoo yksilön osaksi yhteisöä. Pyhä voi-

daan näin ajatella olennaisimmaksi yhteisön representaatioksi, sen perustavaksi periaatteeksi, joka edeltää kaikkia muita kollektiivisia representaatioita. (Arppe 1992, 36-37.) Uskonnoksi voidaan siis käsittää mitä moninaisimmat yhteisöllisen elämän muodot. Oleellista on pyhän ja profaanin läsnäolo ”uskomuksissa, arvoissa, normeissa, kokemuksissa ja symboleissa”. (Kinnunen 2001, 241.)

Yleistäen nykykulttuurimme uskonnoksi voisi ajatella vaikkapa yksilön ruumiillisen terveyden ja elinvuosien maksimoinnin. Kinnusen (2001, 189, ks. Tuomainen et al. 1999, 60-61) mukaan, länsimaisessa kulttuurissa pelätään nykyään entistä enemmän kaikkea terveyttämme uhkaavia tekijöitä – ennen kaikkea kuolemaa. Tämän vuoksi kulttuurissamme pyritään yleisesti panostamaan asioihin, jotka lisäisivät kehomme terveyttä ja elinvuosiemme lukumäärää. Kyseisen kehityskulun selittäjinä ovat muun muassa kuoleman jälkeisen elämän puolesta puhuvien uskontojen korvautuminen ”lääketiedeuskolla”.

3.1 Pidättäytyminen yhteiselämän kulmakivenä

Kaikissa kulteissa tai yhteisöissä on asioita, joita yhteisö edellyttää jäseniltään. Näitä on Durkheimin mukaan kahta laatua: joko positiivisia eli tietynlaista toimintaa tai negatiivisia eli pidättäytymistä jostakin. Negatiivisella kultilla tarkoitetaan toisin sanoen ihmisyyhteisön ja sen jäseniinsä kohdistamia rajoituksia, jotka ovat luonteeltaan askeettisia. Durkheim toteaa asketismin olevan kaiken sosiaalisen elämän kulmakivi, yksilöitä yhteisöön sitova moraalinen voima, joka herättää yksilöissä voimakkaita, helposti tarttuvia tunteita. Durkheimin mielestä osa kielloista on ”lääketieteellisten kieltojen ensimmäisiä muotoja”. Nämä rajoitteet liittyvät pyhien ja profaanien asioiden pitämiseen erillään toisistaan. Voimakkaimmin kiellot koskevat kuitenkin ”puhtaasti pyhän” ja ”saastaisesti pyhän” yhteen saattamista. Kiellot voivat koskea koskettamista, katsomista, syömistä tms. (Durkheim 1980 [1912], 269-287.)

”Ihminen, joka lukee säännöllisesti Muscle & Fitness –lehteä, saa kaiken tiedon terveyden kannalta olennaisista asioista...auttaa pidättäytymään sortumisesta epäterveisiin aktiviteetteihin, jolloin omatunto ei soimaa itsetuhoisen käyttäytymisen vuoksi” (Weider 1994b ks. Kinnunen 2001, 190.)

Vaikkei edeltävä sitaatti liitykään suoranaisesti tupakkaan, se kiteyttää Durkheimin ajatukset askeettisten kieltojen luonteesta. Lainaus liittyy kuitenkin epäsuorasti myös tupakointiin, koska terveys on usein myös keskeinen argumentti tupakkapuheessa. Toisin sanoen epäterveistä tavoista pidättäytyminen voitaisiin arvella olevan nyky-yhteiskunnan ilmaus kyseisestä negatiivisesta kultista.

Yhteisön elämä on usein kahtiajakautunutta; yhtäältä se on työtä ja ravinnon hankkimista ynnä muuta, minkä tarkoituksena on ihmisorganismille välttämättömien tarpeiden tyydyttäminen. Toisaalta se on juhlaa. Tästä merkinä voisi pitää nyky-yhteiskuntammekin juhlapäiviä, pyhiä. Arkeen liittyvät toimet, esimerkiksi syöminen, kielletään usein seremonioiden ja rituaalien aikana. Arkista ja pyhää elämää harjoitetaan toisistaan erillään omilla paikoissaan. (Durkheim 1980 [1912], 269-287.)

Vaikka negatiivinen kultti perustuukin rajoittaviin kieltoihin, se vaikuttaa yksilöiden tunnetilaan tavalla, joka rakentaa perustan positiiviselle kultille. Kieltojen noudattaminen antaa yhteisön jäsenelle voimaa, joka saa hänet tuntemaan itsensä suuremmaksi ja vahvemmaksi. (Durkheim 1980 [1912], 269-287.) Oleellista on se, että kieltoja noudatetaan *yhdessä*.

Toimintaamme rajoittavien kieltojen tarkoituksena on siis saada yhteisön jäsen pysymään loitolla profaaneista asioista, mutta kieltojen perimmäinen tarkoitus on kuitenkin saattaa yksilö lähemmäs pyhää. Kieltojen noudattamisen taustalla tulee siis olla jokin ”mieli”, jokin tarkoitus, minkä vuoksi sääntöjä tulee noudattaa. (Durkheim 1980 [1912], 291.) Kuten aiemmin tupakan kulttuurihistoriaa käsittelevässä kappaleessa todettiin, tupakkaan liittyvien riittien uskottiin muun muassa pitävän henget tyytyväisenä. Durkheimin (1980 [1912]) näkemystä myötäillen tämä oli ”varsinainen syy” Amerikan kansojen riiteille. Riittejä ei toteuteta siis pelkästään itsensä vuoksi, vaan ne ovat alisteisia yhteisön kollektiivisille tulkinnoille. Ei savua ilman tulta.

Kuten edellä jo todettiin, kaikesta terveyskeskustelusta päätellen nyky-Suomen vallitseva kollektiivinen tulkinta voisi olla terveyden ja elinvuosien maksimointi. Tämä selittäisi osaltaan tupakoinnin muuttuneille merkityksille. Mutta mitkä tekijät vaikuttavat kollektiivisen mielipiteen muuttumiseen? Seuraavassa kappaleessa käydään läpi tiedon, vallan ja diskurssin välisiä suhteita, joka vastaa osaltaan esitettyyn kysymykseen.

4. TUPAKOINTI JA DISKURSIIVINEN VALTA

4.1 Diskurssi

Diskurssin käsitteestä on toisistaan poikkeavia määritelmiä. Sosiologit Tommi Hoikkala ja Pekka Sulkunen pitävät diskurssia ”vakiintuneena puhetapana”, väljimpien määritelmien mukaan sillä tarkoitetaan kaikkea keskustelua ja kirjoituksia eri muodoissaan. Diskurssin merkitys vaihtelee myös kielten välillä: latinaksi diskurssilla (diskursus) tarkoitetaan ”ympäriinsä juoksentelua”, ranskaksi se (discours) merkitsee muun muassa ”puhetta, tutkielmaa, esitystä, juttelua tai jaarittelua”. Diskurssi eroaa kirjoitetusta tekstistä merkitykseltään siten, että teksti (textum) viittaa kudelmaan, joka on luonteeltaan kiinteä ja staattinen, kun taas diskurssi viittaa ”liikkeeseen ja toimintaan”. Diskurssin ajatellaan kuitenkin olevan ratkaisevassa asemassa siinä, mitä kirjoitetaan ja miten kirjoitetaan. Vakiintuneet puhetavat vaihtelevat instituutioiden ja ryhmien välillä ja näin esimerkiksi tieteellisten instituutioiden ja välillä vallitsee erilaisia diskursseja. ”Kullakin diskurssilla on omat tutkimuskohteensa ja instituutionsa sekä oma tapansa jäsentää, tulkita ja muodostaa kohteitaan”. Kulloinkin käytössä oleva diskurssi vaikuttaa sekä puheen kohteena olevaan asiaan että ihmisiin, joille puhe kohdistetaan. Diskurssit ovat aina sidoksissa tietoon. Stuart Hallin mukaan diskurssit ovat lausumien joukkoja ja ne tarjoavat vaihtoehtoisia katsantokulmia erinäisiin ilmiöihin. (Husa 1995, 42-43.)

Foucault`n mukaan diskurssit ovat aina useiden toisiinsa kietoutuneiden lausumien lopputulosta ja ne heijastavat henkilön tai/ja instituution käsityksiä asioista. Diskurssit esittävät asioita tosiasioina, ne ”ilmoittavat” miten asiat ovat ja kertovat näin puhujan ja/ tai instituution tavasta mieltää kyseessä olevaa/olevia ilmiöitä, ja niiden vakiintuminen edellyttää sitä, että diskurssin perustana toimivalla tiedolla on historiallista kaikupohjaa. Mikäli tilanteessa vaikenemiseen liitetään merkityksiä, voidaan myös sanomattomuuden katsoa olevan diskurssi. Foucault`n maailmassa diskursiivisella muodostelmalla on faktan ominaisuus ja sitä pidetään näin omana tutkimuskohteenaan. (Husa 1995, 42-43.) Foucault (2005 [1969], 69) perustelee kantaansa sillä, että vaikka diskurssit rakentuvat merkeistä, niiden vaikutus on merkkien käyttämistä suurempi. Tämän vuoksi diskursseja ei voi redusoida ilmiöihin-

sa, vaan varsinainen tutkimuskohde on niiden emergentin olemuksen näkyväksi tekeminen ja selittäminen.

Diskurssit ovat siis sidoksissa aikaan, paikkaan ja historiaan. Ne muodostuvat vuorovaikutteisesti ja niitä ”säätää tietty diskursiivinen käytäntö”, mikä antaa tai epää oikeutuksen puhua tietyistä asioista ja antaa puheelle viitekehyksen. Täten diskurssit ovat alisteisia valalle, joka puolestaan on tiukasti yhteen kietoutunut tiedon kanssa; *valta tuottaa tietoa ja näin myös diskursseja*. (Husa 1995, 42-43.) Foucault käsittää diskurssin puheeksi tai kirjoitukseksi, johon subjekti liittyy merkityksen. Diskurssien käyttäjää sitovat kyseisille diskursseille ominaiset säännöt, jotka asettavat ilmaisulle kehykset. Oleellista on, että diskurssit ovat poikkeuksetta sidoksissa toisiin diskursseihin ja niitä voidaan ymmärtää vain kokonaisuutena. (Husa 1995, 42-43.)

4.3 Tiede ja diskursiivinen valta

On mielenkiintoista, miten tupakointiin liittyvä yleinen tieto on sidoksissa eri instituutioissa vallitseviin diskursseihin ja millä instituutiolla/diskursseilla on voimaa siinä määrin, että ne aiheuttavat muutoksia yhteiskunnallisissa käytännöissä.

Esimerkkinä tieteellisten diskurssien vaikutuksesta yhteiskunnan yleisiin mielipiteisiin voisi pitää sitä, että terveystieteiden tutkimus on saanut yhä enemmän jalansijaa viime vuosisadan puolenvälin jälkeen. Rimpelän (1972) mukaan 1950-luvun alkupuolelta 60-luvun puoleenväliin lääketieteen piirissä suoritettiin noin 3000 julkaistua tutkimusta. Näiden tulosten on katsottu olleen ratkaisevassa asemassa ”tupakkaparadigman” käänöksessä. (Rimpelä 1972, 19-20.) Toinen indikaattori terveystieteiden dominanssista ovat muun muassa lehtikirjoitukset. Yli 60 % vuonna 1991-1993 julkaistusta lehtikirjoituksesta argumentoi tupakointia vastaan vedoten ”kiistattomiin terveysriskeihin” ja tupakoinnin ja tiettyjen sairauksien väliseen kausaaliyhteyteen. Kyseisten instituutioiden asiantuntijat toivat voimallisesti julkiseen keskusteluun myös tupakan riippuvuutta aiheuttavan vaikutuksen. Huomion arvoista on lääketieteen ja terveydenhoidon edustajat olivat muihin nähden suuremmissa roolissa säädettäessä uutta tupakkalakia 1990-luvun puolessa välissä. (Piispa 1995, 18-20.)

Foucaultin mukaan eri tieteenalojen diskursiiviset käytännöt eivät rajoitu pelkästään tieteenalalan rajojen sisäpuolelle vaan päinvastoin rönsyilevät tieteenaloihin ulkoapäin. Hän toteaa, että diskursiiviset käytännöt synnyttävät tieteenaloja enemmän kuin ne syntyvät

niiden tuloksena. Edellä mainittua Foucault havainnollistaa psykiatrian eriytymisellä lääketieteestä: esimerkiksi manian ja melankolian käsitteet olivat jo läsnä lääketieteen käsitteistössä ennen psykiatrian oppialaa, mikä tarkoittaa mielenterveyttä käsittelevän diskursiivisen käytännön olleen jo olemassa jossain muodossa ennen kyseistä aluetta ”yksinoikeudella” tutkivaa tieteenalaa.

Erillisten tieteenalojen muodostuminen johtaa niihin ”kuulumattoman” tiedon poissulkeamiseen, millä on tietovarannon kokonaisuutta sirpaloittava vaikutus. (Foucault 2005 [1969], 231-241 Edellä mainitusta oivana esimerkkinä toimii Professori C.M. Fletcherin sanat, jotka hän lausui jo vuonna 1971 Tupakointi ja terveys –maailmankongressin lopuksi: ”Enää ei ole tarpeen etsiä lisätodisteita osoittamaan, että tupakointi ja erityisesti savukkeiden polttaminen on vaarallista terveydelle. Se on teollisten maiden tärkeimpiä kuolleisuuksien ja sairastavuuden aiheuttajia.” (Rimpelä 1972, 21.)

Georges Bataille esittää samansuuntaista kritiikkiä: tieteellä taipumus ”palauttaa kaikki tuntematon jo tunnettuun”. Hänen mielestään tämä johtaa tiedon yhdenmukaistumiseen. Toisin sanoen sellainen ”tieto” mikä ei ole yhteensopivaa tieteellisen tiedon perusoletuksien kanssa, ei pääse osaksi vallitsevaa diskurssia, vaan ”siltä viedään puhevalta”.

Hän edustaa mielipidettä, jonka mukaan todellisuutta ei pystytä kuvaamaan kielen välityksellä aukottomasti, ja Bataillen mukaan kokemistamme ja näkemistämme järjestelee kielen sidoksissa oleva ”diskursiivinen järki”, jolla on taipumus rajoittaa tietoisuuttamme. Herkeämättömän kyseenalaistamisen avulla voimme kuitenkin työntyä tiedon rajamaille, missä voimme päästä käsiksi kokemusperäiseen, diskursiivisesta ajattelusta vapaaseen ”eietietoon”, jossa kieli on hetkellisesti sanaton. Bataille puhuu ”sisäisestä kokemuksesta”, joka on diskursiiviseen ajatteluun nähden kahlitsemaan, ja näin ollen keino laajentaa tietämismme rajoja. (Arppe 1992, 64-67.)

4.4. Tiedon arkeologia, professiot & valta

Foucault'n tiedon arkeologian tutkimuskohteena ei ole vain tieteellisen tiedon muodostuminen, vaan tiedon muodostuminen yleisesti. Foucault'n primaari kiinnostus kohdistuu diskurssien poikkeavuuden alkuperän tutkimiseen ja siihen ”miten on mahdollista, että saman diskursiivisen käytännön sisällä ihmiset puhuvat eri kohteista, omaavat vastakkaisia mielipiteitä ja tekevät ristiriitaisia valintoja”. (Foucault 2005 [1969], 258-259.)

Foucault (2005 [1969], 35-40, 44-45) kertoo, että mikäli haluamme analysoida tiedon ja vallan suhdetta käytettyyn diskurssiin, on hyvä tarkastella kirjaa diskursiivisena kokonaisuutena, koska se on alasta riippumatta ”kiinni järjestelmässä, joka viittaa kirjoihin, toisiin teksteihin ja toisiin lauseisiin. Se on solmu verkostossa.” Yksinkertaisemmin sanottuna voitaisiin puhua jonkinlaisesta intertekstuaalisuuden järjestelmästä. Teoksen ykseys muodostuu harkitusti suhteutettuna toisiin teoksiin ja teksteihin. Tämä ilmenee ehkä parhaiten tieteellisissä julkaisuissa, jotka ovat muodoltaan ja sisällöltään säänneltyjä, tietyille laeille alistettuja sekä diskursiivisesti toisiinsa kietoutuneita.

Foucault on kiinnostunut niistä säännöistä, jotka määräävät lausumien määräytymistä; ”miksi ilmeni juuri tuo lausuma, eikä sen sijaan joku muu?”. Hänen mielestä on oleellista pyrkiä selvittämään puhujan intentio tai ei-tietoinen puoli lausumille; selvittämään ihmisen mielen liikkeitä, jotka saavat puhujan valitsemaan juuri kyseiset sisällöt viesteilleen. Lausuma ei ole palautettavissa kieleen tai merkitykseen ja on juuri tämän vuoksi mielenkiintoinen tutkimuskohde. Se voi yhtäältä saada ”pysyvän” faktan ominaisuuden ikuistuessaan esimerkiksi kirjoitetuksi tekstiksi. Toisaalta se on uniikki mutta aina aiemmista lausumista riippuvainen, se voidaan toistaa samanlaisena tai muunneltuna. Diskurssien huolellinen määrittely antaa Foucault`n mukaan mahdollisuuden tehdä näkymättömistä lausumien suhteista näkyviä ja paljastaa niiden välisiä säännönmukaisuuksia. Foucault huomauttaa, että lausumia tulee lähestyä toisistaan riippuvaisina, vastavuoroisina faktoina. Näiden olemus tulee näkyväksi, kun onnistutaan tarkastelemaan asioita mahdollisimman laajassa ajallisessa ja alueeltaan vähärajaisessa kontekstissa. (Foucault 2005 [1969], 40-45.)

Michel Foucault havainnollistaa diskursiivisten lausumien muodostumista ottaen esimerkiksi hulluuden käsitteen. Se mitä pidetään mielisairautena kussakin ajassa, muodostuu kyseistä ilmiötä kuvaavien lausumien perusteella, joilla on taipumus muuttua ajan saatossa; ”hulluus” siis tarkoittaa eri asioita eri aikoina, kohde vaihtelee, vaikka käsite säilyykin samana. (Foucault 2005 [1969], 46-48.) Tupakointiin sovellettuna, se tarkoittaa sitä, että yhtenä aikana tupakointi liitetään sairauksien hoitamiseen tai jumalien palvontaan, kun taas samalla asialla toisessa ajassa tarkoitetaan pahan hajuista, tappavaa, yhteiskunnalle haitallista tapaa, joka tulisi kieltää. Tiedon arkeologia teoksen (2005 [1969], 48-49, 51) ajatuksia mukaillen esimerkiksi tupakoinnista puhuminen on tietyille, ajasta toiseen vaihteleville, kohdetta kuvaileville, säännöille alisteista. Foucault käyttää esimerkkinä lääketiedettä, jonka tuotoksia on leimannut parin vuosisadan ajan ennen kaikkea homogeeninen tyyli tulkita tutkimiaan ilmiöitä, jota voidaan kutsua myös kliiniseksi diskurssiksi. Tällä Foucault tar-

koittaa institutionalisoitunutta tietoa, eräänlaista skeemaa, joka ohjaa ryhmän jäsenten havaintojen muodostamista ja antaa ilmiöiden kuvaamiseen oman käsitteistönsä. Vertausku-
vallisesti instituutio antaa siihen kuuluville erityiset silmälasit, jotka yhtäältä suodattavat
näkökentästä epäolennaisena pitämänsä asiat ja toisaalta taas korostavat merkityksellisenä
kokemiaan seikkoja. Foucault ehdottaa, että esimerkiksi tekstien analysoinnissa olisi he-
delmällisempää eritellä käsitteiden syntyä, kuolemaa, keskinäistä ”yhteensopimattomuutta”
ja ”hajontaa” johdonmukaisuuden etsimisen sijaan.

Tässäkin asiassa Foucault tulee lähelle Émile Durkheimin ajatuksia: yhteisö ja sen ”yleinen
mielipide” harjoittaa yksilö kohtaan pakottavaa voimaa, joka rajoittaa yksilön henkilökoh-
taisia mieltymyksiä ja sosiaalista tämän yhteisön arvoille ja normeille. Tieto on siis Durk-
heimin ajatuksia tulkiten sitä, mitä yleinen mielipide kussakin ajassa ja yhteisössä tietona
pitää. (Durkheim 1980 [1912], 1982 [1895] & 1985 [1897].)

Diskursiivisten käytäntöjen ja sääntöjen kartoittaminen aloitetaan Foucault’n mukaan tut-
kimalla positiviteetteja, joilla tarkoitetaan kaikkea aiemmin sanottua ja niitä asenteita sekä
tapoja, jotka mahdollistavat uusien lausumien sulautumisen jo sanotun jatkeeksi. Positivi-
teetit ovat yhtä kuin yhteisön tietoon perustuva käsitys todellisuudesta. (Tuovinen 2010,
123.) Positiviteettien erittely mahdollistaa niiden sääntöjen paikantamisen, joiden vaiku-
tuksesta ”diskursiivinen käytäntö voi muodostaa kohteiden ryhmiä, lausumien kokonai-
suuksia, käsitejoukkoja ja teoreettisten valintojen sarjoja”. Edellä mainitut ryhmät Foucault
niputtaa yhdeksi käsitteeksi, tiedoksi. Analyysi ei kuitenkaan kykene paljastamaan esimer-
kiksi tieteiden ”kemialla”, mutta sen perusteella voidaan todeta muun muassa tieteiden käyt-
tämien teorioiden rakentuvan diskursiivisen käytännön sääntöjen perusteella. (Foucault
2005 [1969], 235-236.)

Tiedolla (Foucault 2005 [1969], 36-38) tarkoitetaan niitä asioita, mistä kussakin diskursii-
visessa käytännössä on mahdollista puhua. Tieto tuotetaan juuri diskursiivisessa käytän-
nössä, ei ole tietoa ilman sitä. Sen muodostumiseen vaikuttavat vahvasti säännellyt tavat
sanoa asioita, ei kaikki sanottu, vaan sanotun suodattaminen ”sopivaksi”. Tiedon arkeolo-
gia on kiinnostunut ennen kaikkea diskursiivisen käytännön ja tiedon suhteesta ja ne on
pidettävä erillään ”tieteellisistä alueista”, koska ne rakentuvat eri periaatteiden mukaan.
Nämä eroavat siinä, että ”arkeologiset territoriot” eivät sisällä rajoja ja normeja kuten tie-
teelliset alueet, vaan kattavat kaikki diskurssit fiktioista tieteellisiin.

Tieteellä on oma roolinsa tiedon pelikentällä. Rooliin vaikuttavat diskurssien kudelmat ja niissä tapahtuvat muutokset. Esimerkiksi ”ideologian ja tieteiden väliset suhteet vakiintuvat ja täsmentyvät epäilemättä juuri tässä pelitilassa”. Foucault esittää, että esimerkiksi klinisen diskurssin suhde ideologiaan on vahva, mutta toteaa samaan hengenvetoon, ettei tämä toisaalta vähennä tiedon arvoa. Tieteen ja ideologian yhteys voidaan tehdä näkyväksi paikantamalla puheen ja tekstien välisiä dissonansseja sekä kuiluja. (Foucault 2005 [1969], 239-241.) Pyrinkin analyysi-osuudessani tekemään näkyväksi juuri näitä ristiriitoja, joissa muun muassa ideologioilla on merkittävä asema.

Tiedon arkeologiassa keskeistä on niiden prosessien kuvaaminen, missä diskursiiviset käytännöt muodostavat rajoja suhteessa aiempiin diskursseihin. Foucault kuvaa diskursiivisten muodostelmien kehitystä jakaen ne neljään eri vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa diskursiivinen muodostelma alkaa kehittyä autonomiseksi, olemassa olevista diskursseista erottuvaksi kentäkseen. Tätä voisi mielestäni verrata tietyn ihmisjoukon kehittymiseen yhdeksi kansaksi. Toisessa vaiheessa diskursiivisesta käytännöstä muodostuu toisiin nähden erillinen, ja sitä voisi verrata puolestaan kansallisvaltioon, joka saa omat rajansa, jotka erottavat sen muista valtioista. Kuten kansallisvaltiossa myös diskurssin rajojen sisäpuolella noudatetaan määrättyä lakia, joka sääntelee siihen kuuluvien yksilöiden toimintaa. Diskursiivisen käytännön kohdalla voisi kaikesti puhua tietynlaisesta sosialisoinnin muodosta. Tieteellisestä diskurssista voidaan puhua kolmantena vaiheena, kun edellä mainittujen seikkojen lisäksi myös mielipiteet ja se miten tietyistä asioista ajatellaan yleisesti, rakentuvat diskurssille ominaisten lakien mukaisesti. Tieteellinen diskurssi voi tältä perustalta rakentaa itse aksioomaansa, perusoletuksensa, ”tietonsa”, jotka ovat diskursiivisen muodostelman kantavina rakenteita, tätä Foucault pitää neljäntenä vaiheena. (Foucault 2005 [1969], 242.)

Esimerkiksi yleiseen terveystieteen diskurssiin paljon vaikuttaneessa lääkäri-instituutiossa voidaan nähdä Foucaultin kuvaamia piirteitä. Esa Konttinen (1991, 237) pitääkin lääkäreiden ammattikunnan kehityksessä keskeisenä kolmea asiaa, joita ovat: 1) ”ammatin institutionaalinen eriytyminen valtiosta, 2) professionaalisen erityisalueen lujittuminen ja 3) kunnanlääkärinjärjestelmän synty ja laajeneminen sekä lääkäreiden oma osuus siinä.”

Niin kutsutun kriittisen professiotutkimuksen edustajat ovat tarkastelleet professioita muun muassa Max Weberin ajatukset perustuksinaan; professioita lähestytään ennen kaikkea näkökulmasta, missä ammattiryhmään kuuluvat pyrkivät hankkimaan etuja omalla joukolleen sulkemalla muita piiristä ulos. Ulossulkeminen tapahtuu nykyaikana meriitteihin ve-

doten, mistä esimerkkinä voidaan mainita arvostetut tutkinnot, jotka antavat yksinoikeuden harjoittaa kyseistä ammattia ja nauttia kyseisen ammattikunnan hankkimista eduista. (Konttinen 1991, 13-14.) Freidson (2006) pitää lääkärin ammattia kaikista vakiintuneimpana professiona, jota arvostetaan yleisesti muita ammattikuntia enemmän. Valtion myöntämä mandaatti takaa sen, että vain kyseiseen ammattikuntaan kuuluvilla on yksinoikeus määrittellä sairauksia ja niiden hoitomuotoja (Klemm-Savonen, 25, 2011.) Suomessa toimi 1800-luvun alkupuolella vain kourallinen lääkäreitä. Lääkäreiden määrä alkoi kuitenkin hiljalleen lisääntyä, ja vuonna 1860 Suomessa heitä oli noin sata. 1800-luvun lopulla ammattiaan harjoitti pari sataa lääkäriä. 1920-luvulla heitä oli yli 600. (Konttinen 1991, 242, ks. Lavonius 1959, 107-109; Vauhkonen ym. 1978, 23, 35; Riska & Wegar 1989, 26.) Vuonna 2011 Suomessa toimi noin 24 500 lääkäriä².

Lääkärit olivat vielä 1800-luvulla kiinteä osa kolmiosaista kokonaisuutta. Collegium Medicum muodostui kolmesta toinen toisistaan riippuvaisesta osapuolesta: lääkäreistä, lääketieteen tiede-eliitistä ja valtiosta. Lääkäreiden ammattikunnan eriytymisen valtiosta voidaan katsoa alkaneen 1820-luvun loppupuolella, jolloin perustettiin lääkintökollegion pyynnöstä lääkintöylihallitus. Tämä tarkoitti lääkäreiden hallinnon ja talouden muuttumista omaksi yksikökseen. Ylihallitus ei kuitenkaan ollut autonominen, vaan sitä valvoivat kenraalikuvernööri ja senaatti, ja tämän lisäksi lainsäädännöstä ja koulutusasioista vastasi edelleen Collegium Medicum, jonka puheenjohtaja tosin toimi lääkintöylihallituksen puheenjohtajana. (Konttinen 1991, 237 ks. Pesonen 1980, 127.)

Vuonna 1878 lääkintöylihallitus korvattiin uudella lääkintöhallituksella, jonka johdon muodostivat lääketieteen ja apteekkialan korkeasti koulutetut. Muutoksen myötä tiede-eliitin jalansija keskushallinnossa kapeni, koska Collegium Medicumin disintegraatio merkitsi, että alan professoreilla ei ollut enää entisenlaista valtaa keskushallinnossa. Läkintöhallitus liitettiin ”keskusbyrokratian” alaisuuteen, mikä muutti instituution luonnetta. Tämän katsotaan johtaneen lääkäreiden ammattikunnan uudenlaiseen järjestäytymiseen. (Konttinen 1991, 238-239, ks. Vauhkonen ym. 1978, 25 & Pesonen 1980, 317, 325.)

Lääkärit olivat tosin järjestäytyneet jo paljon aiemmin. Turussa perustettiin vuonna 1820 Medicinska Sällskapet –järjestö, joka yhdisti voimansa seuratakseen alan kirjallisuutta entistä tehokkaammin. 1835 seuran tilalle perustettiin ensimmäistä kertaa kansainvälinen järjestö, Finska Läkaresällskapet, jonka jäseninä toimivat kaikki Suomen lääkärit (64 kpl).

² <http://www.laakariliitto.fi/uutiset/ajankohtaista/laakarinen-maara-suomessa-kasvaa>. 28.1.2015

Lääkäreiden instituutio muutti muotoaan vuonna 1881, jolloin Suomalainen Lääkäriseura Duodecim aloitti toimintansa. Uuden seuran agendalla oli muun muassa maaseudulla asuvien terveydentilan kohentaminen lääkärlaitoksia lisäämällä. 1880-luvun loppupuolella lääkäreiden ammattikunnan perusteisiin saatiin tukeva kulmakivi, kun lääkäreiden keskinäisiä suhteita koskeva normisto kirjoitettiin paperille. Lääkäreiden ammatillistuminen jatkui Suomen Yleisen Lääkäriliiton perustamisen myötä, joka keskittyi ammattiliittojen tavoin lähinnä taloudellisen etujen ajamiseen. (Kontinen 1991 239-240, ks. Susitaival 1960, 8, 21-28; Fagerlund & Tigerstedt 1890, 187-88; Pesonen, 1980, 182; Heinrichius 1910, 269; Krogius 1935, 43, 88; Kosonen 1985a, 28-30; Kosonen 1985b, 35; Kauttu 1985b, 254.) Lääkäri-instituution kehittyminen voidaan nähdä nykyisen terveystieteiden kiinteänä osana, kuten tuonnempana tulemme toteamaan.

Huolimatta mainituista diskurssien kehitysvaiheiden pääpiirteistä Foucault kuitenkin painottaa, että diskursiivisten muodostelmien synnyssä ei ole tiettyä sääntöä, jonka mukaan ne kehittyisivät vaiheesta toiseen, ja tämä selittyy näiden riippuvuudesta toisiin diskursseihin ja siihen missä tilassa muut diskurssit ovat samassa ajassa. Se, millaisia asioita tieteilijät tutkivat kussakin ajassa, ovat siis sidoksissa aiempiin ja vallitseviin diskursseihin ja niiden tuottamaan tietoon (Foucault 2005 [1969] , 242-244.)

Foucault (2005 [1969], 248-251) käyttää käsitettä *épistémé* puhuessaan tiettyssä ajassa vallitsevien diskurssien vaikutuksesta siihen, mitä pidetään tietona. On edelleen keskeistä, millainen kehitysvaihe kullakin tieteellisellä diskurssilla on suhteessa toisiin diskursseihin. Diskurssien ja tiedon luonnetta voidaan pitää näin ollen relatiivisena ja siten myös osittain sattuman kaappana. Episteme ”on sitä, mikä diskursiivisten käytäntöjen positiivisuudessa mahdollistaa epistemologisten hahmojen ja tieteiden olemassaolon”. Foucault’n perimmäisenä tarkoituksena ei ole kuitenkaan vähentää tieteen arvoa, vaan tutkia sen olemassaolon ehtoja. Foucault huomauttaa, että myös arvot ja normit kietoutuvat diskursseihin.

Bourdieu (1998 [1994], 44, 50-51) käsittää Foucault’n epistemen, ”strategisten mahdollisuuksien kentän”, eräänlaiseksi ”kulttuuriseksi järjestykseksi”. Hän kuitenkin kyseenalaistaa Foucault’n tulkinnan epistemen hegemonisesta asemasta suhteessa diskursseihin. Hän näkee tämän ”kentän” dualistisena; yhtäältä siinä toimivia yksilöitä pakottavat kentän kollektiiviset voimat, mutta toisaalta he käyvät siellä asemastaan käsin taistelua toisiaan vastaan yrittäen muokata kenttää päämääriensä mukaiseksi. Ammattikunnat voidaan nähdä myös kenttinä, joissa toimii päämääriltään poikkeavia ryhmiä, jotka taistelevat kentän val-

ta-aseamista. Korkean aseman ammattijärjestössä katsotaan olevan yhteydessä koko kentän hallintaan. (Konttinen 1991, 17 ks. Bucher & Strauss 1961.)

Bourdien ja Bataillen näkökannat herättävätkin kysymyksen ”intertekstuaalisuuden” määrävyydestä nyt sanottavaan. Mikäli kaikki tieto olisi ankkuroitunutta jo aiemmin sanottuun, yksilön ”omat oivallukset”, siinä määrin kuin ne ovat mahdollisia, jäisivät paitsioon. Tämä näkökulma näin ollen kiistäisi, että diskursseihin sopimattomat ideat voisivat kerryttää yhteistä tietovarantoa. Tieto on siis sidoksissa yhteisöön; tieto on sitä mitä yhteisö(t) ja niiden yleinen mielipide tietona pitää, ja tällöin nämä diskursiivisesta tiedosta poikkeavat ajatukset vaativat myös yhteisön hyväksynnän tullakseen varteenotettaviksi. (ks. Durkheim 1985 [1897] & Foucault 2005 [1969].) Mutta toisaalta joillain yhteisön jäsenillä, esimerkiksi johtajilla, on muita enemmän vaikutusvaltaa yhteisöönsä ja näin kykyä vaikuttaa yhteisön näkemyksiin asioista. Tämä tulee näkyväksi esimerkiksi vahvan ammatillisen aseman saavuttaneiden yksilöiden kautta.

4.2 Mitä tieto on?

Tiedon alkuperän selvittäminen tulee Foucault`n mielestä aloittaa vapautumisella ajattelumme rajoittavista käsitteistä. Ihmisen todellisuuden teoretisointia leimaa yksinkertaistaminen, joka pyrkii hakemaan kompleksiselle todellisuudelle jonkinlaisen ”mielen”. Käsitteitä, joita ihminen käyttää usein apunaan kyseisessä prosessissa ovat hänen mukaansa esimerkiksi syy (vaikutus), perinne ja evoluutio. Ihminen pyrkii yleensä selittämään ilmiöitä ”yhden ainoan periaatteen ympärille”, jotka on Foucault`n mukaan kyseenalaistettava, koska näiden taustalta puuttuu hänen mukaansa kriittinen ajattelu jo alkuaan. Foucault`n mielestä se kuva, joka meille todellisuudesta annetaan ja jota siitä luomme, on vahvasti sopimuksenvarainen, ja jotta voisimme syvemmin paneutua asiaan, on tämän lisäksi lähdeittävä liikkeelle siitä, ”että ollaan tekemisissä pelkän hajanaisen tapahtumajoukon kanssa”. (Foucault, 2005 [1969], 33-34.) Foucault puhuu siis paljolti samasta asiasta kuin Durkheim, joka totesi ideoiden, kuten aika, avaruus, syy ym. olevan ihmisen ajattelua hallitsevia peruskategorioita. On hyvä muistaa, että Durkheimin mukaan nämä ajattelumme kehykset ovat rakentuneet nimenomaan uskonnollisen (yhteisö-) elämän tuloksena. (Durkheim 1980 [1912], 31-32.) Seuraavaksi tarkennamme katseemme edellä mainitun ”perusidean”, syyn, sekä syyn ja tiedon väliseen suhteeseen.

Kun yhdistämme Kreikan kielen sanat aitia (syy) ja logos (peruste, oppi), olemme etiologia-käsitteen ("oppi sairauksien ja tautien syistä") juurilla. Syyn käsitettä voidaan tarkastella useammasta näkökulmasta esimerkiksi jakamalla se kahteen kategoriaan: niin sanottuun *agenttikausaliteettiin* ja *tapahtumakausaliteettiin*. Ensimmäisessä kausaliteetissa ihminen etsii syytä toimijasta/tekijästä/henkilöstä: jääkiekkjoukkueen kirvelevän tappion syyksi nähdään maalivahti, joka päästi viimeisellä minuutilla helpohkon maalin, vaikka joukkue viipyi ottelua edeltävänä yönä ravintolassa valomerkkiin. Jälkimmäisessä kausaliteetissa syytä haetaan puolestaan tapahtumien välisistä suhteista: jos joukkue olisi juhlimisen sijaan valmistautunut otteluun asian mukaiseksi, se olisi voittanut. (Niiniluoto 2007, 10-11.)

Edellä esitettyjen näkökulmien lisäksi syy voidaan käsittää myös "olioiden, asioiden, asiointilojen tai universaalien" välisiksi suhteiksi. David Humen teorian mukaan "syy on olio, josta seuraa toinen"; olio A:ta seuraa olio B, aina. Humen mukaan todelliset kausaalisuhteet erotetaan näennäisistä ajallisen järjestyksen perusteella: 1. syy -> 2.vaikutus. (Niiniluoto 2007, 11-12.) Biljardissa värillisen pallon liikkumisen syy on valkoisen pallon osuminen tähän, mikäli asiaa nähdään rajoitetussa aikaperspektiivissä. Tällöin keskustelun ulkopuolelle kuitenkin jää, miksi valkoinen pallo ylipäättänsä liikkui. Siispä tulisi vastata myös kysymykseen mikä on vaikutuksen "valkoinen pallo osui kohdepalloon" syy. Tämän jälkeen tulisi puolestaan kyetä antamaan syy sille, miksi biljardimailan osuma lähetti pallon liikkeelle kyseisellä hetkellä jne.

Tötön (2004, 128-129) mukaan syy-seuraus-suhteen määritelmiksi voidaan lukea seuraavat muun muassa seuraavat ehdot: X:n ja Y:n välillä olevan yhteisvaihtelun (korrelaation) lisäksi Y:n nousu tulee selittyä X:n nousulla. Vaikka X näyttäisikin selittävän Y:n, tutkijan tulee varmistua siitä, ettei mikään tai mitkään muut tekijät (Z) aiheuta Y:n ja X:n välistä korrelaatiota. Tämä tarkoittaa, että vaikka tupakan ja keuhkosityövän välillä olisikin vahva korrelaatio, niin tutkijan tulee pyrkiä minimoimaan mahdollisuus siihen, että mahdollisesti jokin kolmas tekijä tai jotkin tekijät selittäisi X:n ja Y:n välisen yhteisvaihtelua. Jos Z-muuttuja(t) selittää(vät) Y:n nousun, X:n ja Y:n yhteys on näennäinen. Z-muuttujat voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan ovatko ne X:n "syytä tai sen vaikutuksia" (Töttö 2012, 193).

"Kausaaliset mekanismit ovat *realistien* mukaan seurausta siitä, että todellisilla olioilla on tietynlainen rakenne, jonka ansiosta niillä on kykyjä ja taipumuksia." *Empiristille* puolestaan todellisuus on yhtä kuin havainnoista johdettu tieto. Rom Hárre jakaa nämä kaksi ajat-

telutapaa generatiiviseksi (realismi) ja sukkessionistiseksi (empirismi) kausaalisuudeksi. (Hárre 1972, 116 ks. Töttö 2004, 250-254.)

Generatiivisessa kausaalisuudessa syysuhde selittyy olioiden rakenteellisilla taipumuksilla. ”Kausaalisuus on olioiden rakenteesta johtuvien taipumusten toteutumista, jolloin niitä vastaavat mekanismit `synnyttävät`, `tuottavat`, `saavat aikaan` tai `ehkäisevät jotakin`.” (Harré 1972, 116 ks. Töttö 2004, 254.) David Humeen kausaalisuus on puolestaan ”tapahtumien säännönmukaista yhteenliittymistä”. Jos A ja B ovat aina yhteydessä toisiinsa, on niiden välillä syy-suhde: jos A tapahtuu ennen B:tä, on A tällöin syy ja B vaikutus. Humeen malli elää ja hengittää havainnoista; selitysmalli on periaatteessa uskottava, mutta sen ylle on lankeava epäilyksen varjo. Kysymys kuuluu: kuinka useasti tapahtuma pitää havaita, jotta voitaisiin sanoa kyseessä olevan syy-seuraus-suhteen? Ja toisaalta yksi tapahtuma, jossa A:sta ei seuraakaan B vetää maton selitysmallin alta. (Töttö 2004, 254.)

Syy-vaikutus-suhde voidaan nähdä myös *deterministisenä*, jolloin oletusarvona on, että ”kaikilla tapahtumilla on syynsä”. *Ei-deterministisessä* ajatusmaailmassa puhutaan puolestaan todennäköisyyksistä, taipumuksista ja riskeistä eli ns. probabilistisesta kausaatiosta. (emt., 12.)

Jaakko Hintikan (2007, 215) filosofia perustuu puolestaan ajatukselle, ”ettei sellaista erityistä objektiivista ilmiötä, kuin syysuhde ole olemassa. Todellista on erilaisten riippuvuussuhteiden verkosto”. Hintikan mukaan on perusteetonta väittää, että kyseisestä verkostokokonaisuudesta olisi mahdollista irrottaa kaksi muuttujaa, sillä kaikkien muiden muuttujien vakioiminen on mahdotonta.

Niin sanottu spesifin etiologian teoria on ehdottanut lääketieteelle, että ”käsitys taudin *ehdottomasta* aiheuttajasta on korvattava mallilla, joka erottaa toistaan *välttämättömät, tarpeelliset ja riittävät syytekijät*, jotka yhdessä tai erikseen voivat muodostaa ns. *efektiivisen kausaalikompeksin*.” (ks. Wulff, Andur Petersen, Rosenberg, Philosophy of Medicine, An Introduction.) Riittävä syy on kyseisessä teoriassa hieman nurinkurisesti välttämätöntä syytä deterministisempi käsite: jotkin sairaudet eivät sisällä jälkimmäistä tekijää lainkaan mutta ensimmäinen ei ole koskaan irrallaan sairaudesta. ”Syytekijä on välttämätön, jos ilmiö ei koskaan esiinny ilman, että tämä tekijä on mukana. Riittävä syy puolestaan aiheuttaa aina esiintyessään ko. seurauksen”, tarkoittaen, että ”tauti esiintyy vain sillä alueella, jolla tavataan yhtä aikaa kaikki ne osatekijät, jotka yhdessä muodostavat efektiivisen kausaalikompeksin, *riittävän syyn*. Riittävien osatekijöiden joukossa ei tarvitse olla ainutta-

kaan välttämätöntä syytekijää”. Toisin muotoiltuna yhdellä taudilla on mahdollista olla monia *riittäviä syitä*, jotka voivat pätevästi osoittaa efektiivisen kausaalikompleksin olemassa olon esiintymättä kuitenkaan välttämättä taudin aiheuttajien joukossa. (emt. 57-58.) Tämän teorian mukaan tupakoinnin tulisi esiintyä jokaisessa keuhkosityöpätapauksessa, jotta tupakointi olisi *välttämätön syy*. Riittäväksi syyksi keuhkosityöpään tupakointi voitaisiin spesifin etiologian teorian edustajien mukaan osoittaa kokeellisella tutkimuksella, jossa tupakoinnin ”läsnäolo tai poissaolo ratkaisee sen, muodostuuko efektiivistä kausaalikompleksia vai ei”. Laboratorion ulkopuolella saadun tiedon reliabiliteettia pidetään puolestaan kyseenalaisempana. Tällöin syysuhteen paikkansapitävyyttä pyritään punnitsemaan ”sisäisen logiikan avulla”, jonka kriteereinä toimivat:

- Mahdollisen syyn suhteellinen *voimakkuus*
- Mahdollisen syyn esiintyminen *olosuhteista riippumatta*
- Mahdollisen syyn *tyypilliset* vaikutukset
- Mahdollinen *syy esiintyy aina ennen vaikutusta*
- ”*Annoksen ja vasteen riippuvuus on johdonmukainen*”
- Teoria mahdolliselle syyllä on *looginen*
- Harmonia muun sairauksia koskevan tiedon kanssa
- Kokeellinen tutkimus linjassa ”epidemiologisten havaintojen kanssa”
- *Analogia muihin luonnonilmiöihin*

Edellä mainitut kriteerit eivät kuitenkaan ole riittäviä osoittamaan syysuhdetta, mutta ovat toteutuessaan suuntaa antavia. Toisaalta ehtojen puute antaa aiheutta lisätutkimukseen. (emt.55-60.)

Tutkijakolmikko Wulff, Pedersen ja Rosenberg ovat puolestaan rakentaneet maksakirroosin selittämiseen kehämallin, jossa huomioidaan myös sosiaaliset tekijät syyn selittämisessä. Ihmisen sosiaaliset vastoinkäymiset, kuten ero, voi toimia alkoholisoitumisen laukaisijana, mikä puolestaan sopiessaan henkilön geneettiseen perimään saa aikaan ”biologisen tautiprosessin maksassa”. Toisaalta on myös mahdollista, että liiallinen juominen toimiikin syytekijänä sosiaalisiiin vastoinkäymiisiin jne. Kyseisessä mallissa syiden (alkoholin käyttö, sosiaaliset ongelmat, geneettinen rakenne) aikajärjestys ei ole siis ennalta määrätty. Edellä esitetyn tutkimusmallin voidaan nähdä soveltavan seuraavaa ajatusta: ”jos ihmisen tervey-

destä eivät määrää pelkästään hänen geeninsä, vaan hänen elintapansa, jotka eivät riipu geneeistä, vaan hänen omista valinnoistaan, jotka ovat vapaan tahdon avulla valittuja, terveyttä tutkivat tieteet joutuvat katsomaan kulttuurisia, sosiaalisia, taloudellisia jne. asioita toisenlaisista näkökulmista kuin molekyylibiologiasta käsin. Body-mind- ongelmasta tulee väkisinkin lääketieteen teorian keskeisin ongelma.” (emt.60, 72.) Ajatusta mukailien esimerkiksi sosiaalinen ympäristö voi vaikuttaa tupakoinnin määrään ja muihin elämäntapoihin, kuten ruokavalioon ja liikunnan määrään, mitkä yhdessä geneettisen perimän kanssa voivat aiheuttaa sairauksia, jotka nyt esitetään yksiselitteisesti tupakasta johtuviksi. Edellä mainitut näkökohdat asettavat esimerkiksi Maailman terveysjärjestö WHO:n tutkimustulokset epäilyn alaiseksi, jotka Helsingin sanomien mukaan osoittavat tupakan olevan syyllinen kuuden miljoonan ihmisen kuolemaan vuosittain³. Helsingin sanomien tulkintaa WHO:n raportin ”tobacco-related”-sanasta: ”tupakoinnin aiheuttamiin”, voidaan tosin pitää kyseenalaisena⁴.

4.8 Terveysajattelusta lainsäätämiseen

1960-luvun Suomessa lääketiedettä opiskelevat ja nuoremman polven lääkärit alkoivat toimia uudenlaisen kansanterveysajattelun äänitorvina. Kyseinen liike vastusti voimallisesti muun muassa tupakointia ja alkoi vaatia tupakoinnin osalta tiukempaa lainsäädäntöä. Lainsäädännön lisäksi he vaativat, että kansaa tuli alkaa valistaa terveyteen liittyvissä asioissa. Tupakoinnin vastustajat saivat tuekseen järjestöjä, mm. Sydäntautiliiton ja Suomen Syöpäyhdistyksen. Yhteisessä rintamassa marssivat myös jo 1950-luvun lopulla aiheen esille nostaneet lääkärijärjestöt Terveysdenhuollon lääkärit ry., Duodecim ja Finska Läkar-sällskapet. Tupakointia vastustava rintama vaati valtiolta puuttumista tupakan aiheuttamaan turmioon esimerkkeinä myynti-ikärajojen asettaminen ja mainontarajoitukset. (Hakkarainen 2000, 48-49, 108.)

1964 asetettiin valtioneuvoston toimesta komitea selvittämään tupakoinnin terveyshaittoja. Komiteassa toimi moniääninen edustajaryhmä sosiaali- ja terveysministeriöstä tupakkateollisuuteen. Vaikka selvityksen tulos olikin, että tupakoinnin ja erilaisten sairauksien, kuten keuhkosityövän kausaaliyhteyttä ei pystytä pitävästi osoittamaan, komitea ei kuitenkaan

³ <http://www.hs.fi/hyvinvointi/a1436235181075> 7.7.2015

⁴ <http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2015/taxing-tobacco-products/en/> 7.7.2015

kiistänyt terveyshaittojen mahdollisuutta. Tuloksien perusteella ehdotettiin tupakkamainontaan keskittynyttä valvontaa, jota alettiin soveltaa sopimusluonteisesti 60-luvun puolivälissä sekä valistusta tupakoinnin vähentämiseksi. Puheenaiheena oli jo tuolloin julkisten tilojen tupakointi, jonka rajoittamista komitea ehdotti perustellen tätä tuolloin vielä tupakoimattomien viihtyvyyden lisäämisellä. Lausunnoissa tosin mainittiin, että rajoitusten tulisi olla kohtuullisia ja kunnioittaa myös tupakoitsijoita. (Hakkarainen 2000, 49-52.)

Kansanterveysajattelua kannattaneet ryhmät saivat siis nostettua tupakoinnin terveyshaittoineen politiikan piiriin, mitä kautta ajattelutapa siirtyi lopulta lakikirjaan saakka. Uutta lainsäädäntöä kannattaneiden perusteluissa mainittiin aiemman lain olleen aikansa elänyt, koska kolmisenkymmentä vuotta sitten lakia säädettäessä oltiin tietämättömiä tupakoinnin aiheuttamista terveyshaitoista. Uusi tupakkalaki astui voimaan vuonna 1976 ja sen keskeisiä muutoksia olivat mainontakielto, ”tupakka-askeihin kiinnitettävien vieroitustarrojen pakollisuus, haitallisten aineiden enimmäisylärajan asettaminen, myyntikielto alle 16-vuotiaille, julkisten tilojen tupakointikielto ja säädös, jonka mukaan 0,5 prosenttia tupakkaverosta osoitetaan terveystutkimukseen ja terveyskasvatukseen”. Tupakointia rajoitettiin myös julkisissa tiloissa, kuten kouluissa, päiväkodeissa, sairaaloissa ja julkisissa kulkuneuvoissa, joissa sai vastedes tupakoida vain osoitetulla tupakkapaikalla. Perusteluissa huomiointiin nyt jo tupakoimattomienkin hengittämän savun haitallisuus. (Hakkarainen 2000, 52-58 ks. Puska ym. 1997, 31.) Puolueista sosialidemokraatit ottivat kansanterveysajattelun ja sen keskeisenä osana tupakoinnin vastustamisen innokkaimmin vastaan ja heillä oli 1970-luvulla oma terveystyöryhmä, johon kuului muun muassa huomattava määrä lääkäreitä. Puolueen terveysajattelun edustajat saivat terveyshallinnossa korkeita virkoja, mikä vaikutti Sosiaali- ja terveysministeriön aktiivisuuteen tupakan vastaisissa toimissa. (Hakkarainen 2000, 108-109.)

Tupakoinnin terveyshaittoja peräänkuuluttavan vastustajajoukon vahvuus kasvoi vuosien saatossa. 1960- ja 70-lukujen tulta saaneet ajatukset juurtuivat sittemmin osaksi koululääketiedettä, lisäksi passiivisen tupakoinnin nostaminen ongelmaksi sai tupakointia rajoittavaan rintamaan liittymään muun muassa työnantajat, mikä loi aatteelle lisää vipuvartta. (Hakkarainen 2000, 108-109.)

1990-luvulle tultaessa terveystyöryhmä järjestöineen toi tupakoinnin vastaista sanomaa esiin yhä laajemmin ja voimallisemmin. Sen ääni kuului jo selkeänä eduskunnan valiokunnissa, jossa se toi aktiivisesti kantaansa esiin. Myös järjestöjen kansainvälinen yhteistyö tiivistyi

vuosien saatossa. Hakkaraisen mukaan merkille pantavaa on, että tupakan vastaisten yhdistysten määrän lisääntymisestä huolimatta taustalla toimivat usein samat vaikuttajat. (Hakkarainen 2000, 48- 109-112, 119-122.)

Hakkaraisen (2000, 117) mukaan ”tupakointia vastustavalle terveysrintamalle on ollut tyyppillistä tietoinen julkisuuden hyväksikäyttö”. Tupakoinnin vastustajat toivat kantaansa esiin muun muassa esittelemällä uusimpia tutkimuksia koskien lääketieteellistä tietoa, kansan mielipiteitä ja tuomalla esiin kansan tuntemia tupakan vastustajia. Median hyödyntäminen on kuulunut ryhmittymän strategiaan 60-luvun alusta asti, koska sitä kautta uskottiin vaikutettavan tehokkaasti yleiseen mielipiteeseen, sillä ennen lakien säätämistä tuli kansan olla jokseenkin myötämielinen asian suhteen.

Pekka Hakkarainen (2000, 122) rajaa tutkimuksensa ulkopuolelle ”kenttätöön”, johon hän lukee muun muassa tupakkavalistuksen, johon puolestani tutkielmassani osaltani keskityn. Seuraavaksi tarkastelemme valistusta ja sen merkitystä mielipideilmaston muutoksessa.

”Valistus sanan laajimmassa mielessä edistyvänä ajatteluna on pyrkinyt alusta pitäen päättämään ihmiset pelosta ja kohottamaan heidät valtiaiksi. Täysin valistunut maapallo säteilee kuitenkin voittoisan turmion merkeissä. Valistuksen tavoitteena on ollut vapauttaa maailma taiasta. Se on pyrkinyt murskaamaan myytit ja lyömään harhaluulot tiedon voimin säpäleiksi.” (Horkheimer & Adorno 2008 [1947], 21.)

Valistuksen käsitteen alkuperän katsotaan kumpuavan antiikin ja kristinuskon ”valometaforiikasta”. Antiikin aikana valo ja kyky nähdä kulkivat käsi kädessä tietämisen kanssa, kristinuskossa taas valon ajatellaan lähtevän Jumalasta ja se on mielletty totuuden ja oikeudenmukaisuuden symboliksi, pimeyden, pahuuden ja vääryyden vastakohtaksi. Uskonnolliset valistusmerkitykset maallistuivat 1700-luvun loppupuolen Euroopassa valistusaatteen aikana, ja valistus alettiin mieltää asioiden valottamisena, liittyipä se sitten vaikkapa kasvatukseen tai maanviljelyyn. Valistusliike asettui vastustamaan sovinnaisia auktoriteetteja. Etupäässä sen hampaisiin joutui kirkko ja valtio, joista ensimmäinen seisoi tieteen kehityksen tiellä. Valistuksen keskiössä on ajatus ihmisen järjen rajat ylittävistä potentiaalista. Sen tavoitteena on nähty sivistää ihmisiä ja saada ihmiset sivistymään. Yksilön oman harkintakyvyn lisäämistä pidettiin päämääränä, ja tämän lisäksi ajateltiin, että järki on universaalia: ”kuka tahansa joka ottaisi asian vakavaan harkintaansa ja jolla olisi sama valistus, tulisi samaan tulokseen”. Ajatukseen järjen voitosta kuului emansipaatio perinteisistä auktoriteeteista ja sovinnaisuuksista, kuten taikauskoista, jotka sotivat järjen ehtoja vas-

taan. Valistuksen tarkempi määrittely on kuitenkin ongelmallista. Valistusta voidaan yleisessä mielessä pitää prosessina, jonka päämäärä on vapauttaa ihminen jonkin auktoriteetin tiedollisesta dominanssista ja lisätä kansalaisten itsehallintaa. Yksi keskeinen kysymys on, onko valistus vain tietyn piirin vai suuremman kansanjoukon ajattelun tuloksena syntyntä. (toim. Koivisto, Mäki & Uusitupa 1995, 2007, 7-16.)

Moses Mendelssohn totesi vuonna 1784, että ”ihmisen kutsumus voidaan jakaa 1) ihmisen kutsumukseen *ihmisenä* 2) ihmisen kutsumukseen *kansalaisena*. ”Valistuneisuus ihmisenä voi olla ristiriidassa kansalaisvalistuksen kanssa”, mikä tarkoittaa, että ”tietyt totuudet, jotka ovat hyödyllisiä ihmiselle ihmisenä, voivat vahingoittaa häntä kansalaisena”. (toim. Koivisto, Mäki & Uusitupa 1995, 2007, 80-85.) Immanuel Kant (1784) tarkoittaa mielestäni pitkälti samaa asiaa puhuessaan järjen yksityisestä ja julkisesta käytöstä. Eri instituutioilla on tapana muodostaa julkinen mielipide jostakin asiasta. Kyse on tällöin julkisesta järjenkäytöstä: *me* olemme tätä mieltä tai näin asia on. Nämä tarjoavat ihmisille usein ohjanuoraa, jotta näiden itsensä ei tarvitsisi käyttää omaa, yksityistä järkeänsä. Kant pitää ongelmallisena asiaa, että ihmisen edustaessa jotakin tahoa hänen yksityisen järjen käyttö alistetaan instituution yleiselle mielipiteelle, jota hänen tulee totella. Esimerkiksi jonkin ammattikunnan edustaja ei saa rankaisematta kritisoida äänekkäästi ryhmänsä toimintatapoja tms. (toim. Koivisto, Mäki & Uusitupa 1995, 2007, 86-94.) Edellä esitettyjä ajatuksia voisi soveltaa tupakointiin siten, että tupakointi on yksilölle ongelmallista ennen kaikkea kansalaisena, koska tapa on ristiriidassa julkisen järjen kanssa.

Kantin mielestä yhteiskunnassa sivistyksen kulmakiviä on kaksi: kulttuuri ja valistus. Kant käsittää jälkimmäisen sekä teoreettiseksi järkeilyksi (tiedoksi) että kyvyksi pohtia inhimillisen elämämme kysymyksiä. Siinä missä tieto syntyy yhteisöelämän tuotteena ja näyttäytyy objektiivisena faktana, perustuu pohdinta siitä, miten elämää tulisi elää varsin subjektiiviselle perustalle. Kantin mielestä valistuksen ja kulttuurin suhdetta voisikin verrata tiedon ja siveellisyyden suhteeseen. (toim. Koivisto, Mäki & Uusitupa 1995, 2007, 81-85.)

6. SOSIAALINEN TOIMINTA JA NORMIT

Ihmisen käyttäytymisen selittäminen ihmistieteissä voidaan nähdä köydenvetona kahden eri joukkueen välillä; toisen mielestä ihmisen toimintaa ohjaa ennen kaikkea oman edun tavoittelu, rationaalinen valinta, toisen mielestä olemme olennaisesti sosiaalisia toimijoita, joiden toimintaa määrittelee ensisijaisesti yhteisön ja yhteiskunnan arvot ja normit. (Mäkelä 1999, 198) Onkin merkillepantavaa, että ihmisten tulkinnat toistensa käyttäytymisestä vaihtelevat suuresti. Max Weber (1980, 19.) toteaa Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki-teoksessaan, että länsimaisille ihmisille on tyypillistä etsiä kaikelle toiminnalle ja ajattelulle rationaalinen peruste. Hän kuitenkin ajattelee, että *arvot* ovat tietyssä mielessä kaiken rationaalisen ajattelun takana, sillä ne viitoittavat sitä, ”mitä alueita rationalisoidaan ja mihin suuntaan”. Kyseinen näkökanta tukee näkemystäni ruumiillisen terveyden hegemoniasta arvojen hierarkiassa. Tupakoinnin vasta-argumentithan nojaavat valtaosin terveydelliseen näkökulmaan.

6.1 Miksi sytyttää savuke?

Tupakkaa pidetään siis yhtenä suurimmista terveystriskeistä. Voidaan epäillä, että pitkälti tästä syystä tupakoivien kansalaisten määrä on vähentynyt roimasti sitten 1970-luvun. Tupakointi ei 70-luvusta poiketen kohtaa nykyään yleistä hyväksyntää, vaan omaa ja muiden terveyttä tuhoavat kessuttelijoita ajettu yhä ahtaampaan karsinaan. Tästä esimerkkeinä toimivat tiukentuneet tupakointia koskevat lait sekä yleisen mielipiteen muutos, joka on ainakin mediassa nostettu näkyville parveketupakointikielto-keskusteluineen. Tupakoivat kohtaavat siis yhä useammin sosiaalista paheksuntaa moraalittomana pidetyn tapansa vuoksi ja tämän lisäksi myös maksavat alati kiristyvän verotuksen vuoksi savukkeistaan kovempaa hintaa. Miksi ihmiset silti sytyttävät savukkeen yhä uudelleen, vaikka tutkimukset osoittavat sen olevan haitallista terveydelle? Ja toisaalta: miksi harjoittaa tapaa, jota paheksutaan yleisesti? Tupakoinnissa ei tältä näkökannalta tunnu olevan ”järkeä”. Yritän seuraavaksi tarjota vastatauksia edellä esittämiini kysymyksiin.

Rationaalinen toiminta voidaan väljästi määritellä sellaiseksi, jossa ihmisellä on aina päämäärä, johon päästäkseen hän valitsee ”parhaaksi uskomansa vaihtoehdon”. Rationaalisuus laajassa merkityksessään voidaan nähdä myös ajattelutapana, jossa maksimoidaan hyötyjä

ja minimoidaan tappioita. Ihmisen tekemien valintojen tyypistäminen ainoastaan rationaaliin perusteisiin katsotaan kuitenkin olevan varsin yksisilmäistä. Se kykenee heikosti selittämään esimerkiksi ihmisen impulsiivisia tekoja. (Mäkelä 199, 200, 204; Cook & Levi 1990, 3, 11.) Rationaalisen valinnan teorioiden katsotaan myös olevan yksiuolotteisia kuvaamaan ihmisen toimintaan vaikuttavia sosiaalisia ja poliittisia suhteita. Nykyiseen terveysparadigman ja tupakoinnin suhteessa ajatus tuntuu luontevalta: elinvuosien maksimoinnin eetoksessa on rationaalista välttää tupakointia osana tappioiden, tässä tapauksessa menetettyjen vuosien, minimoimista.

Klassisen sosiologian isähahmoihin luettu Max Weber piti toisaalta rationaalista ajattelua erityisesti länsimaisten kansojen ominaispiirteenä, joka sittemmin levisi muualle maailmaan muun muassa talousjärjestelmämme, kapitalismin, mukana. Weberin mukaan esimerkiksi tunteemme tiede, tekniikka, ja hallinto ovat syntyneet rationaalisen ajattelun tuloksena. Rationaalisuudessa Weberiä huolestutti sen ominaispiirre pyrkiä valloittamaan koko ajan enemmän alaa ja tunkeutua yhä syvemmälle mieleemme syövereihin. Rationaalisuuden tunnusmerkkejä Weberin mielestä ovat ennen kaikkea ”asiallisuus, ennustettavuus ja laskelmointi”. (Aro & Jokivuori 2010, 143-148.)

Weber kuvaa ihmisen rationaalista toimintaa neljän ideaalityypin avulla. Hänen mielestään ihmisen sosiaalisen toiminnan vaikuttimina toimivat tunteet, tottumukset, arvot ja päämäärät, jotka ovat yhteisiä ihmisille koordinaatteihin katsomatta. Tällä Weber tarkoittaa sitä, ettei rationaalisuus kuitenkaan laajassa merkityksessään ole niinkään länsimaisten kansojen ominaispiirre, vaan esimerkiksi uskonnollinen toiminta voi olla rationaalista siinä missä taloudellisten voittojen maksimointikin, päämäärät vain poikkeavat toisistaan. (Aro & Jokivuori 2010, 148-149.)

Weberin mukaan ihmisen toimintaa voidaan yhtäältä selittää tunteilla. Esimerkiksi suuttumuksen tai seksuaalisen vetovoiman vallassa ihminen voi toimia vailla tietoista laskelmointia. Toisaalta ihmisen toiminta voi selittyä tavoilla ja totumuksilla. Tämä sosiaalisen toiminnan tyyppi tulee näkyväksi esimerkiksi perinteiden noudattamisessa. Kummatkin edellä mainituista toiminnan vaikuttimista ovat suurelta osin tiedostamattomia. Kahdesta edellisestä tyylistä poiketen puolestaan ihmisen tietoinen puoli korostuu, kun sosiaalista toimintaa viitoittaa arvojen ja päämäärien rationalisointi. Arvoihin perustuvassa toiminnassa noudatetaan joidenkin arvojen, esimerkiksi uskonnollisten oppien toimintaohjeita. Ihminen toimii tällöin rationaalisesti arvojensa pohjalta. Esimerkiksi raamatun oppeja arvosta-

van voidaan olettaa pyrkivän noudattamaan kymmentä käskyä systemaattisesti. Niin sanottu päämäärärationaalinen toiminta perustuu puolestaan nimensä mukaisesti tietyn päämäärän saavuttamiseen rationalisoinnin avulla. Esimerkiksi voittojen maksimoimiseen tähtäävä toiminta voidaan nähdä päämäärärationaalisena toimintana. Ihminen tosin kykenee rajoitetun kapasiteettinsa vuoksi täysin rationaaliseen toimintaan tuskin koskaan. (Saaristo & Jokinen 2009, 70-71.) Nykyään vallassa olevan terveysajattelun voidaan katsoa perustuvan arvo- ja päämäärärationaalisuuden perustalle; yhtäältä maksimaalinen terveys on yksi nyky-yhteiskuntamme perustavimmista arvoista ja toisaalta päämäärä, johon päästäksemme käytämme apuna laskelmoivaa järkeä.

Inhimilliseen toimintaan liittyy kuitenkin seikkoja, jotka eivät ole selitettävissä puhtaasti rationaalisin perustein. Oletus ihmisen täydellisestä rationaalisuudesta nimittäin edellyttää, että päätöstä tehdessämme meidän tulisi tuntea kaikkien vaihtoehtojen lisäksi niiden mahdolliset seuraukset, mikä lienee mahdotonta. Tversky ja Kahnemann ajattelevatkin, että ihmisen päätöksenteko asettuu eräänlaiseen kehykseen, jossa hänellä on mielessään rajallinen määrä vaihtoehtoisia toimintatapoja ja mahdollisia seurauksia näille toimille ja että nämä vaihtelevat ihmisen persoonallisuuden ja elämäkokemusten mukaan. Tämän lisäksi päätöksen tekeminen ja sen seurausten arviointi on sidoksissa sosiaaliseen elinpiiriin ja kulttuuriin: toiminnassa on otettava huomioon muun muassa yhteisön tavat ja normit. Pääosin näiden tekijöiden vaikutuksesta määräytyy katsantokulma, mistä suunnasta kukakin ongelmaa ja sen ratkaisua lähestyy. (Tversky & Kahnemann 1986, 123.) Terveysteen liittyvät uskomukset ja käyttäytyminen ovat siis myös vahvasti sidoksissa sosiaaliseen kontekstiin. Sosiaalisella kontekstilla tarkoitetaan paikallisten sosiaalisten suhteiden kokoonpanoa, ”jossa yhdistyvät rakenteelliset tekijät, kuten luokka ja sukupuoli, institutionaaliset käytännöt, kollektiivinen ja yksilöllinen käyttäytyminen sekä toisensa risteävät yksilölliset elämäntavat”. Myös tupakointiin liittyvät merkitykset vaihtelevat sosiaalisen kontekstin mukaan: siinä missä yksinhuoltajaaideille tupakointi voi toimia stressin lievittäjänä voi se varusmiespalvelusta suorittavalle olla ainoita keinoja vapautua hetkeksi järjestelmän kurista. (Katainen 2011, 27-29.)

Kahnemannin ja Tverskyn mukaan ongelmanratkaisua ja päätöksentekoa viitoittaa muun muassa se, haluaako ihminen välttää riskejä vai ottaa niitä. Tästä esimerkkinä he antavat Stanfordin yliopistossa tehdyn lomaketutkimuksen, jossa vastaajien tuli valita kahdesta vaihtoehdosta mielekkäämpi. Kuvitteellisessa tilanteessa kansa oli kohtaamassa tuntematonta tautia, jonka arvioitiin tappavan 600 ihmistä. 1.ryhmälle taudin torjuntaan tarjottiin

kahta vaihtoehtoa: vaihtoehto A *pelastaisi* varmasti kolmanneksen eli 200 ihmistä, vaihtoehto B antaisi puolestaan 1/3 mahdollisuuden sille, että kaikki 600 pelastautuisivat, mutta 2/3 todennäköisyydellä kukaan kuudestasadasta *ei pelastuisi*. Yli 70% valitsivat vaihtoehdon A. 2. Ryhmälle esitettiin sama ongelma toisesta näkökulmasta: ensimmäisessä vaihtoehdossa 400/600 *kuolisi*, toisessa olisi 1/3 mahdollisuus siihen, *ettei ketään kuole* ja 2/3 mahdollisuus, että *kaikki kuolevat*. Koeryhmästä lähes 80 % puolsi jälkimmäistä vaihtoehtoa. (Tversky & Kahnemann 1986, 124.) Voimme siis todeta, että retorilla tekijöillä on vaikutuksensa siihen, koemme toiminnan järkeväksi vai emme.

On tosin myös esitettävä kysymys: mikä on se rationaalinen lopputulos, johon tähdätään? Tavoitteleeko toimija eettisesti rationaalista vaihtoehtoa vai materiaalisia hyötyjä, punnitseeko päätöksentekijä sitä, miltä päätöksen jälkeen tuntuu vai ainoastaan lyhytnäköisesti välitöntä hyötyä? (Tversky & Kahnemann 1986, 123-141.) Kuten kappaleen alussa todettiin, oleellista on se ”mitä alueita rationalisoidaan ja mihin suuntaan”. Jos tupakointi tuo ihmiselle mielihyvää (tunne) ja luo arkeen rytmiä (tapa) voidaan tupakointi katsoa rationaaliseksi toiminnaksi, vaikkakaan ei kovin tietoiseksi. Toisaalta mahdollinen terveyden vahingoittuminen tekee tavasta epärationaalista, sikäli mikäli ihminen terveyttään ja pitkää ikää arvostaa ja tähän pyrkii. Tämä on varmasti monen tupakoitsijan kognitiivinen dissonanssi.

Sosiologia on syntynyt ajatuksesta, että vastoin taloustieteilijöiden väitteitä, yhteiskunnan koossa pysymisen syyt eivät nojaa ainoastaan hyödyn tavoitteluun. Tarkemmin sanoen inhimillisen toiminnan selittäjänä ei ole ainoastaan laskelmoiva rationaalisuus, vaan se rakentuu pitkälti jaetun arvo- ja normipohjan perustalle. Tämä tulee näkyväksi esimerkiksi tilanteessa, jossa ihmisen oma etu ja velvollisuudet ovat ristiriidassa. Elsterin mukaan ihmisen toiminta onkin pitkälti tulosta näiden kahden näkökulman punnitsemisesta. (Mäkelä 1999, 216.)

Edellä mainittujen puolien ristiriitaa voidaan kutsua myös ihmisen kahden eri osa-alueen, *Homo economicuksen* ja *Homo sociologicuksen* kädenväännöksi. Näiden välistä suhdetta koskien voimme esittää muun muassa seuraavia kysymyksiä: kuinka paljon yksilön sisäistä tämä normipohja vaikuttaa (*Homo sociologicus*) hänen tavoitteisiinsa ja toisaalta miten nämä poikkeavat pelkästään kalkyloivan, puhtaasti esimerkiksi taloudellista omaa etua ajattelevan ihmisen tavoitteista. Voidaan myös pohtia sitä, kuinka sosiaaliset säännöt vaikuttavat yksilön käyttämiin keinoihin päästä päämääräänsä. (Mäkelä 1999, 216-217.) Aja-

tellaanpa vaikkapa modernia hedonistia, jonka päämääränä voisi olla nautinnon maksimoiminen. Jos ihminen on kahdesta mainitusta vaihtoehdosta enemmän Homo sociologicus, hänen voisi päätellä luopuvan helpommin sellaisista tavoista, joita yleinen mielipide vastustaa. Yksilön voisi kuvitella myös korvaavan nautinnon jollakin paremmin normeihin sopivalla. Toisaalta taas rationaalisesti nautintoa maksimoivan, muiden mielipiteistä vähemmän piittaavan voidaan helpommin ajatella esimerkiksi tupakoivan tiukentuneesta normi-ilmapiiristä huolimatta.

Herbert A. Simonin kehittelemän rajoitetun rationaalisuuden teoria (1957) pyrkii puolestaan selittämään ihmisen käyttäytymistä, mikä ei aina välttämättä tunnu ”järkevältä”. Simon pyrki teoriallaan laajentamaan aiempaa mallia selittää käyttäytymistämme laskelmoidulla rationaalisuudella. Ihmisen rationaalista käytöstä voidaan hänen mukaansa punnita muassa seuraavilla tavoilla: rationaalisuuden voidaan yhtäältä todeta olevan rajallista. Tässä näkökulmassa painotetaan siihen, että ihmisellä on rajallisen kapasiteettinsa vuoksi tapana yksinkertaistaa asioita. Esimerkiksi vieraiden asioiden välttely ja erilaiset nyrkissäännöt voidaan lukea rationaaliseksi toiminnaksi tästä näkökulmasta käsin. Kuten jo todettiin, tupakoinnin suhteen ajatusta voisi soveltaa siten, että ihminen on tottunut tupakoimaan ja tämä saattaa muodostaa esimerkiksi arkeen rytmiä, mikä puolestaan saa ihmisen tuntemaan olonsa kotoisaksi. Ihmisen tekemiä valintoja voidaan lähestyä myös niin sanottun ”pelirationaalisuuden” näkökulmasta. Näkemys painottaa puolestaan sosiaalisen ympäristön ja tiedonkäsittelyn välistä yhteyttä. Sosiaalisissa instituutioissa toimivat yksilöt toimivat suhteessa toisten käytökseen, näin ollen ihmisen valintoihin vaikuttaa vuorovaikutus ryhmän jäsenten välillä. Teorian mukaan ihminen kuitenkin pyrkii parantelemaan valinnoillaan omia asetelmiaan eikä niinkään tähtää kyseisen kollektiivin kannalta parhaisiin ratkaisuihin Toisaalta sosiaaliset säännöt ja ihmisten roolit kollektiiveissa vaikuttavat keskeisesti heidän tekemiin valintoihin. Tällöin ihmisen valinnat eivät ole ”pelirationaalisuuden” lailla niinkään tiedostettuja, vaan alitajuisia. (March 1986, 142-150.)

Simon asettaa siis kyseenalaiseksi myös aiemmat taipumuksia ja yksilön valintoja koskevat teoriat, koska niillä on ollut tapana jättää yksilölliset mieltymykset liian vähälle huomiolle. Yksilön valinnat eivät ensinnäkään palaudu ainoastaan sosiaalisiin arvostuksiin, vaan ne voivat perustua myös yksilön itsensä vahvaan tahtoon tehdä jotakin. Taipumukset ja toiminta eivät myöskään aina ole tiedonkäsittelylle alisteista, kuten perinteisimmät rationaalisen valinnan teoriat ehdottavat. Aiemmista teorioista poiketen Simon pitää ihmisen valintoja enemmän dynaamisena, ei-staattisena toimintana. Hän näkee, että ihminen käyttäytyy

rajoitetun kapasiteettinsa vuoksi usein tavoitteisiinsa nähden epäjohtonmukaisesti. Yksilö pyrkii sopeuttamaan toimintansa omien mieltymysten ja yhteisön mieltymysten mukaiseksi tämän perustuessa usein arvailujen varaan. Tämä aiheuttaa dissonansseja omien ja sosiaalisten mieltymysten sekä moraalikoodiston välillä. Näiden aspektien yhteensovittaminen tekee ihmisen toimista usein rationaalisesti kyseenalaisia. (March 1986, 142-171.)

Rajoitetun rationaalisuuden näkökannalta ihminen pyrkii siis päämäärärationaalisuuteen ja mukauttamaan toimiansa tavoitteeseen päästäksensä. Yhtäältä hän punnitsee päätöksiä tehdessään yhteisön arvostuksia, mitkä joko kannustavat tai rankaisevat häntä. Toisaalta ihminen ei ole loputtomasti sopeutuvainen ja voi omaa sisäistä ääntään kuunnellen hylätä yhteisön normien mukaisen käytöksen palkinnot. Rationaalisuus onkin tässä tapauksessa yksilön kannalta ulkoisen ja sisäisen maailman vaatimusten yhteensovittamista. Kuten edellä todettiin, tavoitteellista toimintaa vaikeuttaa oleellisesti ihmisen kognitiivinen rajallisuus sekä emootiot, jotka kirjoittavat vaiivikkaa käsikirjoitukseen oman osansa; ihmiset haluavat olla rationaalisia usein kykenemättä siihen. Kyetäkseen edes rajalliseen rationaalisuuteen ihmisen tulee pystyä keskittämään tarkkaavaisuuttaan, luomaan toimilleen vaihtoehtoisia malleja, hankkia tietoa ympäristöstään ja tehdä näiden perusteella päätelmiä. Koska ihmisen resurssit eivät riitä kaiken informaation läpikäymiseen päätöksiä tehdessään, hän joutuu tekemään ratkaisunsa usein epävarmoissa olosuhteissa turvautuen rajattuun informaatiomäärään. Myös ongelman määrittelyminen perustuu ihmisen rajalliseen kykyyn tehdä päätelmiä. (Jones 1999, 297-306.) Teoriat sopivat osaltaan selittämään tupakointia ja sen aloittamista. Ne kuvaavat sekä yksilön valintaa että ryhmän yksilöön kohdistamaa painetta, joiden yhteistuloksena syntyy päätös tupakoida tai olla tupakoimatta.

6.2 Biopolitiikka –modernin valtion tapa hallita

Tiedon, vallan ja diskurssien lisäksi Michel Foucault on kirjoittanut niin sanotusta biopolitiikasta. Biopolitiikka on hänen mukaansa ilmiö, joka on syntynyt valtioiden hallinnan painopisteen siirtymässä alueen hallinnasta väestönhallinnaksi. Biopolitiikassa väestöä pyritään kontrolloimaan ”biologisen elämän” ja ”kansakunnan terveyden nimissä”. Väestövaltiossa politiikka keskittyy oleellisilta osin siihen, miten ihmisen tulisi elää, ”siksi esimerkiksi sairaus, terveys ja seksuaalisuus määritellään moderneissa yhteiskunnissa poliittisina ja julkisina kysymyksinä. Normien luominen voidaan katsoa olevan tämän biovallan käy-

tön keskeiseksi osa-alueeksi: biopolitiikka tuottaa jakoa normaaliin ja epänormaaliin, ja tämä tapahtuu ennen kaikkea ”disiplinaaristen instituutioiden” välityksellä. Kyseinen vallan käytön tapa kohdistuu siinä mielessä ennen kaikkea yksilöön, että sen tarkoitus on saada yksilö hallitsemaan ja kontrolloimaan itseään ulkopuolisen tahon puolesta. Se yhdistää ihmisen biologiset ominaisuudet ja kansalaisuuden ”poliittiseksi elämäksi”, joka tuottaa Foucault`n mukaan biovallan keskeisen hallintametodin, modernin rasmin. Tämän avulla ihmisen elämisen tavat saatetaan suhteeseen toistensa kanssa ja niitä arvotetaan biologisin perustein. (Vähämäki 1998, 128-129 ks. Roos 1996.)

Biopolitiikka tuottaa subjekteja; se antaa ihmisille ohjeet oikeanlaiseen elämään. Se ujuttaa yksilöiden sisälle modernin ajan moraalinvartijan laimentaen hierarkkista valtaa mutta vahvistaen samalla vallan voimaa, koska se vaikuttaa suuresta yksilöjoukosta käsin. Foucault`n mukaan valta ruumiillistuu siis yksilöön diskursiivisena tietona, jota erilaiset valtaa omistavat instituutiot tuottavat. Tällaisia ovat muun muassa erilaiset ”ohjelmat, oppirakennelmat, eettiset ohjesäännöt” ja ”tiedolliset käsitykset”, joissa tieto muuntautuu lihaksi ja luuksi, ”ruumiillistuneeksi tiedoksi”. Tätä Foucault pitää fysikaaliseen faktaan rinnastettavana tosiasiana, ”ajatusten kirjallisena rekisterinä”, joka kohdistaa ihmiseen pakottavaa voimaa. Tämä vaikuttaa ajatteluun siten, että se ”pakottaa meidät huomaamaan ja kirjamaan tekemme ja sielumme liikkeitä aivan kuin meidän täytyisi ilmaista ne lähimmäisillemme”. (Vähämäki 1998, 130-140.)

Foucault`a askarrutti se, että elämäämme on joutunut yhä enemmän laskelmoivan vallan haltuun. Kuten jo tiedämme, biopolitiikan keskeinen hallintakeino on subjektien tuottaminen muun muassa kansakunnan terveyden nimissä. Se haluaa pakottaa yksilöllisyytemme (identitettimme) konteksteihin, joissa yhteiskunnalliset voimat lisääntyvät. *Valta hyväksyy vain tietynlaisia inhimillisiä piirteitä*, toisin sanoen se päättää siitä, mitkä inhimilliset kokemukset ovat yhteiskunnan hyväksymiä ja mitkä taas eivät. Tulkintani mukaan juuri yhteiskunnan hyväksymät kokemisen, toimimisen ja olemisen tavat toimivat hallinnan onnistuessa *identiteettien* keskeisinä rakennusaineina. ”Valta antaa tilan ja erot (muodon) yhteiskunnan jäsenten toiminnalle”, mutta pakottavasta luonteestaan huolimatta se ei ole palauttavissa biovaltaa edeltäneen kurivallan lailla ulkoisiin auktoriteetteihin. Biopolitiikka tarjoaa ihmisille siis eräänlaisen paketin, jonka puitteissa yksilö on siis näennäisen vapaa toimimaan. Tämä toteutetaan siis kontrolloimalla yksilöllistymisprosessia, ohjaamalla hänet paikalleen. (Vähämäki 1998, 140-145)

”Subjektivaation ja yleistäen koko modernin yksilöllistymisen ongelma määrittyy siinä, kuinka `yksilö` objektivoi itsensä (löytää itsestään `toisen`”). Hallinnan kannalta ideaalissa tilanteessa ihmiset ovat kykenemättömiä omaan mielipiteeseensä, eräänlaisia ”jeesmiehiä”, jotka ainoastaan myötäilevät annettua näkökulmaa. Tämä kommunikaation irvikuva on materialisoitunutta suvereniteettia, jonka ruumiillistumana on juuri ”jees-mies”, jonka sisälle suvereniteetti on asettunut taloksi ja joka on rampautettu liikkumaan pois annetusta kontekstista. (Vähämäki 1998, 145-148.)

Tupakoinnin mielekkyyttä voidaan tarkastella siis useasta eri näkökulmasta toisin kuin yleisessä keskustelussa annetaan ymmärtää. Yhtäältä tupakointi voidaan nähdä rationaalisenä toimintana, jos se luo rytmiä arkeen (tapa, tottumus) tai aiheuttaa mielihyvää (tunne). Toisaalta tämä terveydelle vahingollinen tapa voidaan nähdä arvosidonnaisena: esimerkiksi jos tupakointi tuo yksilön elämään sisältöä, elämän laatua, jota ihminen arvostaa yli elinvuosien määrän maksimoinnin, voidaan tapa nähdä rationaalisenä myös arvojen kannalta. Tupakoiva joutuu kuitenkin väistämättä sovittamaan tapansa myös yhteisön yleiseen mielipiteeseen. Riippuukin yksilöstä, kuinka paljon hänen toimensa ohjautuvat yhteisön/yhteiskunnan mielen mukaan. Toiset myötäilevät herkemmin yleistä kantaa, tässä tapauksessa lopettavat päämäärärationaalista näkökulmasta (lisää elinvuosia) epärationaalisen tapansa. Toiset puolestaan eivät mukaudu ja jatkavat tupakointia paheksunnasta ja muista rajoitteista huolimatta. Huomion arvoista on, että ihmisen tekemiset eivät aina ole alisteisia tietoiselle ajattelulle. Esimerkiksi tunteisiin ja tapoihin perustuvat toimet ovat usein heikosti tietoisien mielen ohjattavissa.

Foucault`n ajatukset biopolitiikasta soveltuvat mielestäni mainiosti juuri tupakoinnin ja terveysdiskurssin väliseen suhteeseen. Tupakointia vastustava diskurssin nojaa nimenomaisesti Foucault`n mainitsemiin kansanterveydellisiin argumentteihin. Terveysparadigman pimeällä puolella operoivat tupakoitsijat kohtaavat ulos sulkemista kiihtyvällä tahdilla, viimeisimpinä esimerkkeinä Ruotsissa käydyt keskustelut tupakointikielloista terasseilla, bussipysäkeillä ja leikkipuistoissa. Kyseinen kehityskulku tekee kaikkien tuntemat tupakointi kielletty –merkit hiljalleen turhiksi ja nämä olisikin hiljalleen tarkoituksenmukaisempaa korvata sellaisilla, jotka kertoisivat missä tupakointi on sallittua. Muutama vuosikymmen sitten käydyt keskustelut ja tehdyt päätökset, jotka huomioivat tupakoivien oikeudet toteuttaa mieltymyksiään tuntuvat jo kovin vierailta. Foucault totesi, että biovalta vaikuttaa disiplinaaristen instituutioiden välityksellä, jollaiseksi voidaan lukea myös valistusta tuottavat tahot. Valistuksen voisi täten lukea osaksi biopolitiikkaa, koska sitä kautta

terveydellinen paradigma tulee näkyväksi eräänlaisena ainoana totuutena. Herbert Simonin (1957) mukaan ihminen tarvitseekin päämäärärationaaliseen toimintaan mahdollisimman yksinkertaisen todellisuuden (Gsothbauer & van der Bergh, 2010). Tältä kannalta esimerkiksi valistuksen välityksellä mieliimme tunkeutuva terveysajattelu edesauttaa ihmisten kalkyloivia, päämäärärationaalisia, taipumuksia. Kuten jo edellä kävi ilmi, yhteisössä elävä ihminen tarvitsee asioita, jotka ovat pyhiä ja toisaalta asioita, jotka ovat profaaneja, ”oleellista on pyhän ja profaanin läsnäolo ”uskomuksissa, arvoissa, normeissa, kokemuksissa ja symboleissa”. Kehon terveyden ”palvomisen” voidaan katsoa täyttävän myös tämän tarpeen. Ilmiötä voitaisiinkin mielestäni verrata uskontoon: se tarjoaa kärjistäen modernit kymmenen käskyä, joita pyrimme rationaalisesti noudattamaan. Terveysruokien suosio, laman aikanaikin kasvava kuntosalij- ja fitness-ala sekä television ”pidättäytymis-tosi-tv”, joissa juonet vaihtelevat kilojen karttamisesta viinan välttelyyn, ovat mielestäni ilmauksia tästä nykyuskonnosta, jossa arvot on luettavissa digitaalimittarista.

Tutkielman seuraavassa osassa keskityn aineiston analysointiin. Aineistoni koostuu tupakka-askien varoitusteksteistä ja eri yhdistyksien julkaisemista valistusteksteistä, joiden erittelyn välineenä käytän diskurssianalyysiä.

7. TUTKIMUSMENETELMÄT

7.1 Diskurssianalyysi

Diskurssianalyysin voidaan katsoa rakentuvan viiden premissin perustalle. Yhtäältä sosiaalinen todellisuus nähdään vahvasti *kielellisesti rakentuneeksi* ja että tästä todellisuuden luonteesta on monien ”merkityssysteemien” johdosta toisistaan *poikkeavia tulkintoja, jotka käyvät jatkuvaa kädenvääntöä*. Diskursseja analysoitaessa seuranamme on myös ajatus siitä, että erilaiset *tulkinnat ja merkitykset vaihtelevat sosiaalisten viitekehysten mukaan. Ihmisen toiminta nähdään sidonnaisena kielelle/merkityssysteemeille* ja kielen käyttäminen katsotaan *seuraukselliseksi*. Premissien painotukset vaihtelevat tutkimuksen lähtökohtien mukaan. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 18.)

Kielessä on samanaikaisesti läsnä kolme ulottuvuutta: lingvistinen, diskursiivinen ja sosiaalinen. Sosiaalinen todellisuus ja kieli ovat riippuvaisia toisistaan: yhtäältä ensimmäinen on tulosta jälkimmäisestä, toisaalta jälkimmäinen muokkautuu ensimmäisen mukana. Kielen käyttämisen voidaan katsoa koostuvan kahdesta funktiosta: tuottaa sekä representaatioita todellisuudesta (ideationaalinen) että sosiaalisia suhteita ja identiteettejä (interpersoonallinen). (Fairclough 1995, 29–30 ks. Pynnönen 2013, 16)

Kielen käyttöä voidaan siis lähestyä monesta kulmasta: yhtäältä sen avulla kerrotaan millainen maailma on, taas toisaalta sitä välineenä käyttäen samalla merkityksellistämme, järjestämme, rakennamme, uusinamme ja muutamme ympärillämme olevaa sosiaalista todellisuutta. Tätä ilmiötä kutsutaan sosiaalisen todellisuuden konstruoinniksi. Huomion arvoista on se, ettei kieltä ja todellisuutta voida mielekkäästi erottaa toisistaan; ”todellisuus ei muodostu pelkistä merkityksistä, mutta emme voi tarkastella asioita tai esineitä ilman niiden merkityksellistämistä”. Vaikka havaintomme ovat kielellisesti välittyneitä ja merkityksellistettyjä tämä ei tee niistä vähemmän todellisia. On myös tärkeää ottaa huomioon, että yleisesti merkitysjärjestelmät (diskurssit) luovat puitteet yksilön subjektiivisille tulkinnoille. (Fairclough 1992, 41; Potter & Wetherell 1989, 81; Laclau & Mouffe 1985, 108 ja 1987 82-86; Parker 1992, 28-30; Potter & Wetherell 1989, 181 ja 1992, 62; Wittgenstein 1981, 34, 89 ja 205 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 19-24.)

Kielen käyttäminen voidaan yhtäältä nähdä toimintana, jossa on jokin tavoite ja toisaalta sillä on myös seurauksensa. Ihminen neuvottelee ja ilmaisee tahtonsa kielen avulla: puoltaa, vastustaa tai luo jotakin uutta ja kuten olemme jo todenneet, valta ja kieli kulkevat käsi kädessä. Diskursseja tutkittaessa tutkijaa kiinnostaa merkitysten rakentuminen sosiaalisen toiminnan tuloksena ja tähän prosessiin olennaisena osana kuuluvat jännitteet, sopimukset, säännöt, ehdot ja seuraukset. Oleellisia kysymyksiä ovat: miksi tietyssä ajassa puhutaan tietyistä asioista tietyllä tavalla ja toisaalta miksi vaihtoehtoiset näkemykset eivät saa ääntään kuuluville. (Juhila & Suoninen 1999, 238; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13–14, 18, 22, 37; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11–14; Wood & Kroger 2000, 10 ks. Pynnönen 2013, 5-6.)

Vallassa olevat diskurssit vaikuttavat yleisesti eniten käsitykseemme todellisuuden luonteesta. Toisin sanoen yhteisön/yhteiskunnan jakama sosiaalinen todellisuus tuotetaan diskursseissa. Diskurssianalyysissä keskitytään tutkimaan juuri näitä ”kielellisiä prosesseja”. Diskurssianalyysin teoria- ja menetelmäperusta nojaa tukevasti sosiaaliseen konstruktio- nismiin, jonka perusajatuksena on se, että todellisuutemme on sosiaalisesti rakentunutta. Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmanin (2009 [1966], 11) mukaan sosiaalinen konstruk- tionismi keskittyy erityisesti kahden käsitteen äärelle, jotka ovat ”todellisuus” ja ”tieto”. Ensimmäisellä käsitteellä tutkijakaksikko tarkoittaa ”riippumatonta ilmiöiden maailmaa, jonka olemusta toiveemme eivät kykene muuttamaan”, jälkimmäisellä puolestaan ”var- muuteen siitä, että ilmiöt kaikkine ominaisuuksineen ovat todellisia”. Kieli ja sen käyttä- misen tapa on siis keskeinen työkalu sosiaalisen todellisuuden rakentumisprosessissa. Kie- lllisen sosiaalisen kanssakäymisen tuloksena (diskurssit) syntyvät muun muassa ”tieto” ja ”uskomusjärjestelmät”. Kuten kolmannessa, yhteisöelämää käsitelleessä kappaleessa tote- simme, uskonnon ja tiedon alkuperä on sosiaalinen. Diskurssianalyysin keskeinen ajatus on, ettei diskurssia voida eristää muista diskursseista, vaan päinvastoin siinä yritetään löy- tää yhteyksiä muihin puheisiin ja teksteihin, nähdä diskurssi osana laajempaa kokonaisuut- ta. Sen avulla pyritään järjestelmälliseen tutkimiseen, jonka keskeisinä tavoitteina on mer- kitysten ja representaatioiden näkyväksi tekeminen. Diskurssien tuottama todellisuus on sosiaalisesti tuotettua ja siten aina tulkinnanvaraista. (Jokinen 1999a, 38–41; Jokinen & Juhila 1999, 54; Suoninen 1999, 17–20; Phillips & Hardy 2002, 2-6; Fairclough 1993, 134; (Phillips & Hardy 2002, 6, 85; Phillips, Lawrence & Hardy 2004, 636; Fairlough 1995, 78–82 ks. Pynnönen 2013, 9-10.)

Puheella ja kirjoituksilla siis tuotetaan sosiaalista maailmaa, mikä hyvin onnistuessaan saa asiat näyttämään itsestään selviltä. Diskurssianalyysin avulla voimme kuitenkin paljastaa asioiden sopimuksenvaraisuuden ja muodostaa annettuun näkökulmaan vaihtoehtoisia tulkintoja. Diskursseja analysoitaessa kiinnitetään huomiota muun muassa kielenkäytön viitekehysidonnaisuuteen ja diskurssiin vaikuttaviin historiallisiin ja yhteiskunnallisiin tekijöihin. Diskurssit muodostuvat vuorovaikutuksessa muiden diskurssien kanssa. Analyysin tavoitteena voidaan nähdä ruohonjuuritason puheen yhdistämisen yhteiskunnalliseen kontekstiin, asettaa puhe tai teksti osaksi laajempaa sosiaalista ja historiallista kehityskulkua. Analyysissä tutkitaan ja teoretisoidaan sitä, miten kielellisesti tuotamme todellisuutta. Diskurssien erittely voidaan katsoa perustuvan ”funktionaaliseen kielikäsitteeseen”, jossa diskurssi nähdään tilanteeseen sidonnaisena sosiaalisen vuorovaikutuksen tuloksena. Funktionaalisessa näkökulmasta katsoen kieli on viestimisen ja todellisuuden kuvaamisen väline ja kolmanneksi sen avulla rakennetaan sosiaalisia suhteita ja identiteettejä. Diskurssien ja kielen tehtäväksi voidaan nähdä vastaamisen seuraaviin kysymyksiin: ”miten asiat ovat?” ja ”keitä me olemme?”. Tämän lisäksi diskurssit järjestävät ja kategorisoivat kielellistä ainesta. (Remes 2006, 288–289; Wood & Kroger 2000, 4; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14 – 20; Potter 2004, 205–206; (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14–15, 52, 68–69; Fairclough 1995, 29–30 ks. Pynnönen 2013, 4-5.)

Diskurssien tutkijaa kiinnostaa muun muassa sosiaalisesti tuotetut ”minän” kontekstit. Keskeinen käsite on identiteetti, jolla tarkoitetaan esimerkiksi ”oikeuksia, velvollisuuksia ja ominaisuuksia, joita toimija olettaa itselleen, toisille toimijoille tai muut toimijat olettavat hänelle”. Identiteettimme rakentuvat diskurssien vaikutuksessa; ne luovat kokemiselle raamit. Identiteetin rakentuminen nähdään kielellisenä prosessina, mihin vaikuttaa vahvasti yksilön ulkopuoliset diskurssit. Kriittinen diskurssianalyysi keskittyykin siihen, miten valtan suhteiden vaikutuksen tuloksena muodostuvat diskurssit vaikuttavat (rajoittaen, ohjaten) identiteetteihimme. Esimerkkinä tällaisesta voisi toimia se, millainen toiminta katsotaan eri aikoina ja eri paikoissa soveliaaksi käyttäytymiseksi. Ravintolassa 31.5.2007 tupakoineen oli varmasti helpompi sovittaa identiteettinsä toimintaansa verraten siihen, että olisi seuraavana päivänä tehnyt saman (Suomessa tupakointikielto astui voimaan 1.6.2007). Subjektipositio -käsitteen avulla voidaan eritellä tilanteita, joissa toimintamme on rajoitettua. Subjektipositiota voidaan havainnollistaa esimerkiksi potilas-lääkäri – tilanteella, jossa potilaalla sekä lääkäriellä on selkeä kuva asemastaan kyseisessä tilanteessa: jälkimmäisellä on valta, auktoriteetti ja asiantuntijuus suhteessa hoidettavaan. (Ainsworth

& Hardy 2004, 242–243; Thomas 2009, 178; Jokinen, ks. Pynnönen 2013, 19; Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 37-39.)

7.2 Analyysin osa-alueet

Diskursseja tutkittaessa kiinnitetään huomio ihmisten kielen avulla tuottamiin kuvauksiin, joilla he selittävät ympäröivää maailmaa ja itseään sen osana. Näiden ”selontekojen” välityksellä yksilöt ja ryhmät tuovat julki näkemystään elämän eri osa-alueista (esim. arvot, ideat, uskomukset). Ihmisten kuvaukset maailmasta ovat vuorovaikutuksen tuloksena, siispä näkemyksiin vaikuttaa muun muassa valtasuhteiden dynamiikka ja sosiaalinen paine (odotukset). Yleisen mielipiteen vaikutusta kuvausten vakuuttavuuteen ei voida väheksyä: tieto on alisteista sille mitä tietona pidetään ja mitä enemmän näkemykset poikkeavat tästä, sitä hatarammalla pohjalla ne ovat. Mitä enemmän tiettyä näkemystä on painettu eri julkaisuihin, sen ”todemmaksi” näkökanta puolestaan muuttuu. Selonteot siis yhtäältä rakentavat sosiaalista todellisuutta samalla ponnistaen jo rakennetusta sosiaalisesta todellisuudesta. Seurauksellisuuden käsitteellä kuvataan juuri selontekojen sosiaalista todellisuutta muokkaavaa ominaisuutta. (Suoninen 1999, 20–24; Alvesson & Kärreman 2000b, 1146; Suoninen 1999, 27–33 ks. Pynnönen 2013, 10-11.)

7.1.1 Diskurssi , konteksti ja genre

Diskurssien erittelyssä keskeistä on myös niiden viitekehysten paikantaminen, jossa selontekoja tehdään, koska diskurssit syntyvät, elävät ja muokkautuvat ”erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä”. Tämän avulla voidaan täten pureutua paremmin kielellisiin merkityksiin. Erilaiset diskursiiviset kontekstit ovat toisiinsa nähden päällekkäisiä ja ne osittain sanelevat toimijoiden selontekoja. Kontekstien analysoinnissa liikutaan vuorovaikutustilanteista aina yhteiskunnalliselle tasolle asti. Laajassa yhteiskunnallisessa mielessä viitekehyksellä viitataan yhteiskunnan yleisiin lainalaisuuksiin sen suhteen mitä voidaan milloinkin sanoa. Näin ollen yhteiskunnallinen konteksti on kehyksistä suurin, jonka sisään sijoittuu pienempiä diskursiivisia kehyksiä. Kontekstien tutkimisessa voidaan liikkua siis mikrotason vuorovaikutustilanteista yleiselle, yhteiskunnalliselle makrotasolle. Yhteiskunnallisen makrotason voidaan tosin katsoa laajimmassa merkityksessään asettuvan maailmanlaajuisen kon-

tekstin sisälle. Mikrotasolla tarkoitetaan kielenkäyttöön, joka on välittömään sosiaaliseen tilanteeseen ja paikkaan sidottua ja joka on tietyille lainalaisuuksille alisteista (mm. kieli, toimijoiden dynamiikka). Tilannetta voisi havainnollistaa siten, että mikrotasolla kehyksen sisään asettuu vaikkapa kaksi ihmistä ja heidän välinen dynamiikka sekä tilanne, jossa he ovat, säätelee kahden välistä diskurssia, joka ei välttämättä ”aukea” ulkopuolisille. Tällainen tilanne voisi syntyä esimerkiksi kahden hyvän ystävän välille, joille muodostuu ”oma” tapansa puhua. Mikrotasolta voidaan edetä kohti laajempia viitekehyksiä, jotka sijoittuvat mikro- ja makrotason välimaastoon. Poiketen mikrotasosta, näissä vaikuttavat jo sanomisen käytännöt, jotka tekevät viestimisestä helpommin yleisesti ymmärrettävää (esim. genret). Esimerkiksi lääkäreiden keskustellessa ammatillisista asioista, puhetta voi täysin ymmärtää vain asiaan perehtynyt kyseisen instituution jäsen, koska kyseisellä ryhmällä on muodostunut kyseisen todellisuuden kuvaamiseen oma kielensä ja sen käytön lainalaisuudet. Diskursseja analysoitaessa nämä ”genret” edustavat totunnaistuneita kielenkäytön tapoja, jotka tunnistetaan myös genren ulkopuolella. Genret muodostavat oman diskursiivisen normistonsa ja kielensä, joka johtuu osin kyseiselle ryhmällä yhteisistä tavoitteista ja tehtävistä. Diskurssianalyyssissä tutkija pyrkii myös vastaamaan kysymykseen: miten tietyt diskurssit ”aktualisoituvat eri sosiaalisissa käytännöissä”. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 18, 29–35 ks. Pynnönen 2013, 11-14; Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 28.)

Poiketen monista muista tutkimusmenetelmistä, diskurssianalyyssissä kontekstin vaikutusta toimijoiden ilmaisuun ei pidetä tutkimusta vaikeuttavana asiana. Tätä vastoin tämä tekee tutkimuksesta kiinnostavan, koska juuri tällä tavoin kulloinkin kyseessä olevan ”tapahtumatilanteen” vaikutus tulee mahdolliseksi paikantaa. Kuten totesimme, diskurssianalyyssissä konteksti voidaan käsittää laajasti. Ruohonjuuritasolla sillä voidaan tarkoittaa sanojen yhteyttä lauseisiin tai tapahtumatilanteen vaikutusta toimijan tekoihin. Laajassa mielessä se voidaan käsittää kulttuurisen merkitysjärjestelmän tuntemiseksi. Tällä tarkoitetaan ”yleisesti jaettujen oletusten tuntemusta”, joita sosiaalisia käytäntöjä tutkittaessa pyritään paikantamaan. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 29-36.)

Diskurssi ja genre eivät ole sama asia, vaikkakin ovat erottamaton pari. Diskurssien avulla luodaan sosiaalista todellisuutta ja annetaan sille merkityksiä. Mutta diskurssit tarvitsevat muodostuakseen ihmisten vuorovaikutusta, joka ryhmän myötä totunnaistuu. Genressä eri diskursseilla vallitsee järjestys, jonka ryhmän jäsenet tiedostavat. Tämän järjestyksen tunteminen helpottaa sosiaalista toimintaa.

7.1.2 Intertekstuaalisuus- ja diskursiivisuus

Diskurssianalyysissä oleellista on se, että tutkijan tulisi kyetä yhdistämään tilannetasolla tapahtuvat kielelliset ilmaukset historialliseen ja sosiaaliseen viitekehykseen. Kuten todettua, diskursiiviset kontekstit ovat toisiinsa nähden limittäisiä. Tämä niin sanottu interdiskursiivisuus ilmenee esimerkiksi talouden termistön sekoittumisena useille elämän osaluueille. Syynä diskurssien sekoittumiselle nähdään genrejen samojen päämäärien tavoittelua. Näiden hybrididiskurssien katsotaan muodostuvan usein eräänlaisessa anomisessa tilassa, jossa vakiintuneet toimintatavat eivät päde. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 120, 134-135 ks. Pynnönen 2013, 14-15.)

Intertekstuaalisuus on diskursiivisten käytäntöjen olennainen osa. Sanomisesta tulee merkityksellistä vasta, kun sillä on yhteys jo sanottuun. Konkreettisena esimerkkinä mainittakoon vaikkapa tieteen harjoittama lainauskäytäntö. Aiemmin sanotun uudelleenkäytöllä voidaan nähdä ”sosiaalisia, kulttuurisia ja poliittisia vaikutuksia” ja tästä syystä diskursseja tutkittaessa tulee huomioida myös sanomisen vaikutukset kyseisiin ulottuvuuksiin. (Mäntynen 2009, 120 ks. Pynnönen 2013, 14-15.)

7.1.3 Diskurssianalyysi interventiona

Diskurssianalyysissä tekstistä/puheesta etsitään myös moraalisia ulottuvuuksia. Se mitä sanotaan, on harvoin kaikkien ihmisten etuja palvelevaa, ja muun muassa arvot ja ideologiat sävyttävät diskursseja. Niin sanotussa tekstuaalisessa interventiossa tekstin subjektiivisuutta pyritään valottamaan paljastamalla kielellistä retoriikkaa. ”Tekstin purkaminen, diskurssin dekonstruktion ja rekonstruktio” ovat tähän tarkoitukseen käyttökelpoisia keinoja. Tekstin dekonstruoinnilla voidaan eritellä tekstin vaihtoehtoisia tulkintatapoja ja saattaa kyseenalaiseksi näkökulmat, joita tarjotaan annettuina. Siinä mitä ei sanota, voidaan nähdä samalla tavalla merkityksiä kuin sanotussa, toisin sanoen dekonstruktion avulla pyritään kertomaan se, mitä ei kerrottu. Kielen, diskurssin ja vallan vuorovaikutus on siis oleellista. Dekonstruktio vaatii tutkijalta kykyä kriittiseen spekulatioon sekä mielikuvitusta leikitellä kielen avulla. Teksti voidaan myös purkamisen jälkeen rakentaa uudelleen siten, että käytetään ”vaihtoehtoisia ilmauksia”. (Remes 2006, 291, 296; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 75–76; Kilduff & Kelemen 2004, 260–263; Martin 1990, 340–342, 350; Derrida 1976, siteerat-

tu Mumby & Stohl 1991, 318–319; Calás & Smircich 1991, 569–592; O’Regan 2006, 188–190; Mumby & Stohl 1991, 319 ks. Pynnönen 2013, 15-16.)

7.1.4 Diskurssin valta

Kuten aiemmin totesin, sosiaalisesti tuotetussa todellisuudessa kielellä on merkittävä rooli. Se vaikuttaa niin mikro- kuin makrotasollakin; yhtäältä yhteisön kielellinen todellisuuden kuvaus vaikuttaa identiteetteihimme, kun taas toisaalta sillä on suuri rooli muun muassa uskontojen, tiedon ja näin ollen yhteiskuntien konstruoinnissa. Kielen lisäksi sosiaalisen todellisuuden tuottamiseen liittyy vahvasti valta: ”diskurssit eivät ole keskenään samanarvoisia vaan ne järjestyvät hierarkkisesti sosiaalisin ja yhteiskunnallisin perustein”. Valta selittää, miksi tietyt sosiaalisen todellisuuden kuvaukset ovat muita vaihtoehtoja vahvemmassa asemassa. Kun tietty diskurssi dominoi keskustelua, on vaarana vaihtoehtoisten näkökulmien vaikeneminen ja tällöin usein sovinnaiset asiat näyttäytyvät ”itsestään selvinä”. Diskurssianalyysiä metodina käyttävää tutkijaa kiinnostaa vallan epäsymmetrian paljastamisen lisäksi institutionaalisen kielenkäytön vaikutusten tutkiminen. Valtaa käytetään retoriikan avulla; tällä tarkoitetaan muiden näkemysten taivuttelua omien näkemysten suuntaiseksi. Usein tällainen toiminta on arkipäiväistä ja siksi myös suhteellisen huomaamatonta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 17; Mumby & Stohl 1991, 315–317; Fairclough 1993, 135–138; Fairclough 1995, 77; Juhila & Suoninen 1999, 247 ks. Pynnönen 2013, 16; Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 29.)

Niin sanottu kriittinen diskurssianalyysi keskittyy vallan väärinkäyttöksiin, ns. manipulointiin. Manipulointi ei ole legitiimiä, kun se ”vahvistaa sosiaalista epätasa-arvoa”. Manipuloinnilla tarkoitetaan ”kognitiivista mielen kontrollointia, jossa puututaan ymmärtämisen prosesseihin, mentaalisten mallien muodostumiseen ja erilaisiin sosiaalisiin representaatioihin (tieto ja ideologiat)”. Se edellyttää sosiaalisten resurssien hallintaa, esimerkiksi mediavaikuttajilla on manipuloinnissa keskeinen asema. Ideologisissa diskursseissa, joissa pyritään asettamaan oma ryhmä vastakkain toisen kanssa, voidaan katsoa olevan tällaisia piirteitä. (van Dijk 1993, 254 ks. Pynnönen 2013, 16.)

Valta voidaan puolestaan nähdä kyvyksi vaikuttaa diskursseihin, koska sitä kautta se vaikuttaa mieliimme ja laajemmin sosiaaliseen toimintaan. Diskurssien dominoinnin avulla ohjataan tietämistämme ja käyttäytymistämme; joidenkin näkemykset todellisuudesta

vaihtavat tällöin vaihtoehtoiset tulkinnat. Diskurssianalyysissä pyritäänkin saamaan vaihtoehtoisia näkemyksiä kuuluviin; todellisuuden kuvaaminen ei ole kenenkään yksinoikeus. Tällä niin sanotulla todellisuuden representoinnilla tarkoitetaan sitä, että aina kun sanotaan jotakin, jätetään jotakin sanomatta, päätetään mikä on olennaista ja mikä ei. Diskurssianalyysin tuloksia voidaan pitää mielenkiintoisina, mikäli ne pystyvät kyseenalaistamaan kyseenalaistamattoman. (van Dijk 1993, 256–257; van Dijk 2001, 355–356; Duberley & Johnson 2009, 360; Phillips & Hardy 2002, 83–85; (Fairclough 1995, 13; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 53–56, 62, 70-71 ks. Pynnönen 2013, 17-18.)

Kriittisessä diskurssianalyysissä ideologioilla voi olla keskeinen asema. Ideologialla tarkoitetaan tässä yhteydessä ”näkemyksiä ja uskomuksia maailmasta, ja niistä muodostuvaa ajatusjärjestelmää, joka voi myös ohjata toimintatapoja”, siis eräänlaista skeemaa maailmasta. Diskurssilla ja ideologialla on läheinen suhde, sillä yhtäältä ideologioiden voidaan katsoa rakentuvan diskursseista ja taas toisaalta jotkut diskurssit perustuvat ideologiaan. Teksteissä tai puheessa esiintyvä argumentointi voi nojata suorasti tai epäsuorasti ideologiaan. Ideologisen latauneisuuden näkyväksi tekemiseksi tutkijan tulee osoittaa sanotun yhteys vallan suhteisiin ja ryhtyä jäljittämään lausunnon yhteiskunnallisia ja historiallisia yhteyksiä sekä lausunnon antajan intressejä. (Fairclough 1995, 25–26 ks. Pynnönen 2013, 20.)

7.2 Valtasuhteiden analysoiminen diskurssianalyysin avulla

Diskursiivisen vallan katsotaan kumpuavan sosiaalisista käytännöistä. Diskurssianalyysin avulla pyrimme selvittämään miten tämä tapahtuu. Valtaa analysoitaessa tutkija voi lähestyä aihetta yleisesti ottaen viidestä tulokulmasta: hän voi keskittää huomionsa diskurssien välisiin ja sisäisiin valtasuhteisiin, pyrkiä vastaamaan, miksi jotkin diskurssit ovat muita vahvemmassa asemassa, etsiä yhteyksiä vallassa olevien diskurssien ja ideologioiden väliltä tai/ja pyrkiä kyseenalaistamaan valtaa pitäviä diskursseja. (Fairclough 1992, 12, 36 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 75.)

Kun tutkija on kiinnostunut diskurssien välisistä valtasuhteista, hän kohdistaa katseensa usein hierarkian huipulle kysyen: miksi juuri kyseinen näkökulma hallitsee keskustelua muiden sijasta? Kenellä on etuoikeus todellisuuden tulkintaan? Riippuen tutkimuskysymyksestä tutkija voi lähestyä diskursiivista valtaa vakiintuneena tai moninaisena ilmiönä.

Tutkimuksen tulokulmaan vaikuttaa myös tutkijan käyttämän aineiston homogeenisyysaste: esimerkiksi viranomaiskielen voidaan katsoa edustavan vakiintunutta diskurssia. (Wetherell & Potter 1992, 173; Parker 1992, 13-14, 20 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 76-80.)

Hegemoniset diskurssit voidaan tunnistaa siitä, että ne rönsyilevät osaksi muita diskursseja. Diskurssi on mahdollisesti sitä hegemonisempi, mitä useammin sen ominaisuudet toistuvat eri yhteyksissä. Toinen hegemonisen diskurssin tunnusmerkki on sen kyseenalaistamattomuus. Bourdieulaisittain tilannetta voitaisiin kaiketi kuvata *doksan* käsitteen avulla. ”Se on tila, jossa sosiaalinen maailma on annettu, se on keskustelematon ja kyseenalaistamaton maailma”. Tällaiset premissin kaltaiset diskurssit eivät välttämättä ole lukumääräisesti runsaasti edustettuja, vaan voivat ohjata muita diskursseja taustalta käsin. (Jokinen & Juhila 1991a, 69; Saaristo & Jokinen 2010, 172 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 80-81.)

Diskurssien sisäisiä valtasuhteita voidaan tutkia tarkemmin kysymällä seuraavat kysymykset: ”mitä diskurssissa sanotaan tai tehdään?”, ”millaiset ovat toimijoiden väliset suhteet diskurssissa?” ja ”millaisiin subjektipositioihin ihmiset voivat asemoitua tai tullaan asemoiduksi?”. Tällöin pyritään selvittämään esimerkiksi sanomisen lainalaisuuksia (mitä saa sanoa) ja puhujien hierarkkinen asema diskurssissa (kuka saa sanoa). Lähtökohtana on, että valta diskurssin sisällä on jakautunut epätasaisesti henkilöiden kesken ja että sen suhteet voivat vaihdella tilanteiden mukaan. Diskurssin paradigmat ja sosiaalinen järjestys muodostuvat diskurssin sisällä käytävien taisteluiden tuloksena ja tällä katsotaan olevan keskeinen vaikutus myös diskurssien välisiin yhteyksiin. (Dant 1991, 129, 133 ja 151; Fairclough 1989, 43-47, 62, 68, 74-75 ja 98; 1992, 135; Laclau & Mouffe 1985, 142; Parker 1992, 10 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 86-89)

Hegemoninen diskurssi esittää siis version todellisuudesta, jota on vaikea kyseenalaistaa. Diskurssianalyysissä halutaankin diskurssien paikantamisen lisäksi tutkia, miten diskursseja tuotetaan ja pidetään yllä. Hegemonisten diskurssien näkyväksi tekeminen voidaan aloittaa kysymällä ”ovatko moninaisuus, asioiden kompleksisuus ja ristiriitaisuus väistyneet, ja jos ovat niin missä kohdin, yksinkertaistamisen tieltä?”. Jos yksinkertaistamista havaitaan joidenkin asioiden osalta, kiinnitetään katse siihen, millaisia retorisia keinoja käytetään, kun tarjotaan kyseisiä rajattuja näkemyksiä. (Fairclough 1989, 85, 91-93; Wetherell & Potter 1992, 64 ja 67 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 89-90.)

Yksi tapa on esittää asiat *luonnollisina*, jolloin argumentoinnilla peitetään asioiden sopimuksenvarainen luonne. Esimerkkinä tästä ”yksinkertaistavasta naturalisoinnista” voisi toimia vaikkapa patriarkaalisen perhejärjestyksen perusteleminen ”luonnon lakien” vaikutuksella. (Wetherell & Potter 1989, 92 ja 95; Fiske 1992, 117-119 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen.)

Asioita voidaan perustella myös vetoamalla asian *legitiimiyteen*, siihen, että tietty näkökulma on kollektiivisesti hyväksytty (joko yleisesti tai asiantuntijoiden parissa). Yleinen mielipide tietystä asiasta voidaan mieltää kulttuuriseksi konventioksi, johon vetoamisen katsotaan olevan tehokas tapa pitää hegemoniset diskurssit elinvoimaisina. Tämän lajityypin argumenttina voisi pitää muun muassa vetoamista terveeseen järkeen. (Wetherell & Potter 1992, 154 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 94-95.)

Hegemonisten diskurssien rakentumisessa oleellista osaa näyttölee myös se, *miten eri diskurssit kommunikoivat keskenään tai lainaavat toisiltaan*. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 95.) Esimerkiksi tupakointia vastustavan diskurssin voisi nähdä lomittuvan vaikkapa terveydellisen näkökulman ja hajuhaittoja painottavan näkökulman (esim. parveketupakointi) kanssa.

Diskurssianalyysin yhtenä tehtävänä voidaan nähdä hegemonisten diskurssien hallitsemien todellisuuden kuvausten kyseenalaistaminen, kritisoiminen ja sen tuottamien ongelmien esiin nostaminen. Tutkija voi muun muassa pohtia, mitä diskurssissa sallitaan ja hyväksytään ja mitä taas ei ja sitä, millaisia seurauksia tällä mahdollisesti on. Tältä kannalta voidaan kysyä, millaisia vaikutuksia esimerkiksi lakisääteisillä tupakka-askien varoitusteksteillä on ja millaiseen argumentointiin/diskursseihin ne perustuvat. Tämän lisäksi voidaan pohtia, millaisia subjektipositioita esimerkiksi tupakoitsijoista kyseisessä diskurssissa mahdollisesti tuotetaan. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 96-97.)

Hegemonisten diskurssien tutkijan tulee olla tarkkaavainen sen suhteen, millaisen kuvan hän todellisuudesta tutkimuksellaan antaa. Tutkimuksessa ei tule unohtaa sitä, että vallitsevat asiantilat ja käytännöt ovat neuvotteluprosessien tulosta ja että näistä käydään usein jatkuvaa kamppailua valtaa pitävien ja vastarinnan edustajien kanssa. Toisin sanoen sosiaalisesta todellisuudesta ei ole yhtä ainoaa totuutta, ja toiset puolustavat (uusintavat) vallitsevaa asiantilaa toisten pyrkiessä tätä muokkaamaan (transformaatio). (Fairclough 1992, 15, 29, 35-36 ja 58; Parker 1992, 67-68 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 101.) Jälkimmäisen mahdollisuudet nojaavat diskurssien interdiskursiiviseen luonteeseen: tietyn dis-

kurssin yksisilmäisyyden voi tuoda esille nimenomaan rakentamalla diskursseista erilaisia kombinaatioita luoden dissonansseja diskurssien välille eli luomalla vaihtoehtoisia näkökulmia kyseessä olevaan asiaan. Asiaa voisi havainnollistaa vaikkapa kysymyksellä siitä, miksi tupakoinnista puhuttaessa ei juuri koskaan puhuta siitä, kuinka paljon tupakoidaan, vaan tupakointi näyttää absoluuttisena asiana, toisin kuin alkoholi-diskurssissa, jossa on olemassa suosituksia kohtuukäytölle. Tämänkaltainen interdiskursiivisuus aiheuttaa näin ristiriidan näiden kahden nautintoaineen suhtautumistapojen välille. Kyseinen lähestymistapa edustaa samalla myös toista tapaa kyseenalaistaa konventioita: siinä kysytään miten tupakointia lähestytään suhteessa toiseen nautintoaineeseen, toisin sanoen kysytään, miksei tupakointiin sovelleta kohtuukäyttösuosituksia? (Fairclough 68-70, 97; Fairclough 1993, 137; Wetherell & Potter 1992, 186-187; Laclau & Mouffe 1985, 134-145; Billig 1992, 43 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 102-105.)

Diskursseja analysoitaessa on huomion arvoista mainita, että tutkijan käyttämästä aineistosta ei itsestään nouse esille mitään, vaan tutkijan mieli ratkaisee pitkälti sen, mikä on aineistossa merkityksellistä. Diskurssien tutkija on osa tutkimuskohdettaan; ”tutkija puhuttaa” aineistoa näkökulmastaan. Diskurssianalyysissä keskeinen kiinnostuskohde on siis tilanteiset ja muuttuvat identiteetit ja positiot. Toisin sanoen se ”miten ihmiset konstruoivat kielellisessä toiminnassaan identiteettejä ja asettuvat eri positioihin”. Tutkija tarkastelee ilmiöitä aina jostakin positioista käsin, joita voivat olla Juhilan (2000, 201-232) mukaan muun muassa analyytikon, asianajajan, tulkitsijan ja keskustelijan positiot. Tutkija käy omasta positioistaan keskustelua aineistonsa kanssa käyttäen apuna valitsemiaan muiden tutkijoiden kirjoituksia ja kirjoittaen samalla jollekin. Tutkijan oman roolin häivyttämistä voidaan täten pitää retoriikkana, missä yritetään luoda vaikutelmaa tieteellisten tosiasioiden olemassa olost. Vaikka tutkielman päätelmät nojaavat tutkijan tulkintaan, on silti suotavaa, että tutkimuksen johtopäätöksissä argumentoidaan selkeästi analyysin tuloksilla, kerrotaan mitä tutkimuksen perusteella voidaan sanoa. (Fairclough 1989, 87 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 106-107; Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 201-202, 213.)

7.3 Tämä on totuus –viranomaispuheen strategiat

Kuten olemme todenneet, ihmisellä on taipumus yksinkertaistaa asioita. Tämä ilmenee myös tavassamme ajatella, että asioiden suhteen on olemassa yksi totuus. Vaikkei yhtä

totuutta olekaan usein olemassa, voimme pyrkiä kohti mahdollisimman totuudellista näkökulmaa. Kiinnostavaa on kuitenkin selvittää, millaiseen argumentaatioon nämä ”yhteen totuuteen” perustuvat näkemykset perustetaan. Käyttämällä faktoihin perustuvaa argumentointia, asiat saadaan usein näyttämään tosiasioilta, joita voi olla hankala asettua vastustamaan. On huomattava, että aina kun asioiden tilasta tarjotaan vain yhtä totuutta, kysymys on usein vallankäytöstä. (Billig 1987, 171-172; Woolgar & Pawluch 1985; Jokinen & Juhila 1991, 34-37 ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 151-153.)

Viranomaisten käyttämän argumentoinnin analysoinnissa voidaan lähteä liikkeelle seuraavasta kysymysparista:

”Millaisia asiantiloja ja tapahtumia (itsestänselvyyksiksi) faktuaalistavia strategioita viranomaiset käyttävät puheessaan?”

”Mitä asiantiloja ja tapahtumia näillä strategioilla faktuaalistetaan ja millaisin ideologis seurauksin?”

(Juhila 2000, 154.)

Käytetyt sanat voivat antaa vihjeitä faktuaalistamisstrategioista, vaikkakin nämä tulee nähdä kokonaisuuden osina. Asiantiloja voidaan kuvata todellisina käyttämällä ehdottomia ilmauksia, kuten ”luonnollisesti”, ”tosiasia”, ”todellinen”, ”totta kai”, ”varmuudella” ja niin edelleen. Todellisten asiantilojen kuvaamisessa voidaan käyttää myös äärimmäisiä sanoja, kuten ”kaikki”, ”aina”, ”kukaan”, ”kenenkään”, ”koko ajan”, ”yhtään”, ”ei ollenkaan” jne. (Juhila 2000, 155.)

Kirsi Juhila (2000, 157-181) löysi tutkimuksensa haastatteluaineistosta viidentyypisiä faktuaalistamisstrategioita. *”Itse todettuun vetoavassa strategiassa”* puhuja omakohtaiset kokemukset lisäävät vakuuttavuutta, koska vastapuolen on vaikea kyseenalaistaa väitettä, jos ei ole omakohtaisesti ollut paikalla. Argumenttien tehokeinona voidaan käyttää tunteisiin vetoavaa kuvailua, jolla lisätään aitouden tunnetta. Tapahtuminen omakohtaisuus häivyttää myös osaltaan yleistettävyyden puutteita, jolloin yksittäinen tapaus näyttyy helpommin yleismaailmallisena. *Vaihtoehdottomuusstrategiassa”* ongelman ratkaisuun vakuutellaan olevan vain yksi varteenotettava keino. Todellisuus esitetään tällöin vaihtoehdottomana syyn ja seurauksien osalta. Kyseiselle strategialle vastakkaiseksi tavaksi voidaan nähdä tapa, jossa asioiden tilaa pyritään lähestymään ja selittämään useasta katsantokulmasta, mutta toisaalta tätäkin tapaa voidaan käyttää perustellessa, että lopulta asiaan löytyy vain yksi oikea ratkaisu. *”Kvantifioiva strategia”* nojaa asian totuusarvon todenta-

miseen numeroiden tai määrää kuvaavien sanojen avulla (paljon, vähän, kaikki jne.). Tätä argumentointityyppiä analysoitaessa on syytä selvittää ”mitä ja miten missäkin tilanteissa kvantifioidaan”. Kyseinen strategia on eritoten tehokas tilanteissa, jossa voidaan määrällisen tiedon valossa argumentoida tapaan ”kaikki” tai ”kukaan”. ”*Sosiaalisiin normeihin tukeutuva strategian*” avulla pyritään puolestaan faktualisoimaan asia tai asian tila vetoamalla enemmistön tunnustamiin sosiaalisiin normeihin. Kyseisessä strategiassa argumentointi tapahtuu siis enemmistön edun nimissä. Mitä vakiintuneempi ja yleisemmin tunnustettu normi on, sitä tehokkaampaa siihen on vedota. Vakuuttamisen tehokeinoksi voidaan lukea myös vetoaminen erikoistuneeseen asiantuntijatietoon. Tässä Juhilan kutsumassa ”*Asiantuntijuusstrategiassa*” puhuja voi käyttää perustelujensa tukena esimerkiksi artikkeleja, lausuntoja tai viitata tutkimustuloksiin. Puheessa voi myös epäsuorasti ilmetä asiantuntijatiedon kunnioitus yli muiden.

Tutkielmani lähtökohtana on nykyisen tupakkapuheen ja normiston tuottaman epätasavaruuden ja syrjinnän valottaminen. Pitkälti tutkielman lähtökohtien vuoksi analyysini rakentuu kriittisen diskurssianalyysin perustalle, jonka tavoitteena on tutkia, onko diskurssista löydettävissä ideologisia/hegemonisia piirteitä. Analyysini voidaan katsoa rakentuvan myös edellä mainitun intervention ajatukselle, ja käytänkin muun muassa tekstien dekonstruointia analyysini välineenä. Kuten kriittiseen diskurssianalyysiin kuuluu, aineistoa analysoimalla pyrin selvittämään, onko teksteistä paikannettavissa hegemonista diskurssia, joka liiaksi määrittelee ympärillämme olevaa todellisuutta. Käsittelen edellä mainitun osana myös syy-seuraus-suhdetta osana hegemonista diskurssia. Keskeisiä kysymyksiä tekstejä analysoitaessa ovat:

- ”Miksi juuri kyseinen näkökulma hallitsee keskustelua muiden sijasta? Kenellä on etuoikeus todellisuuden tulkintaan?”
- ”Ovatko moninaisuus, asioiden kompleksisuus ja ristiriitaisuus väistyneet, ja jos ovat niin missä kohdin, yksinkertaistamisen tieltä?”
- ”Millaista retoriikkaa yksinkertaistavassa puheessa käytetään?”
- ”Millaisia asiantiloja ja tapahtumia (itsestäänselvyyksiksi) faktuaalistavia strategioita viranomaiset käyttävät puheessaan?”
- ”Mitä asiantiloja ja tapahtumia näillä strategioilla faktuaalistetaan ja millaisin ideologis seurauksin?”

(ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 89-96.)

Maininnan arvoista on, että vaikka pyrinkin mahdollisimman analyttiseen tutkimustapaan, muun muassa oma mieleni ja elämäkokemukseni ohjaavat väistämättä havaintojani. Pyrkimys objektiivisuuteen on siis vääjäämättömästi subjektiivisesti väritynyttä. Sosiologian pro gradu-tutkielma on myös sosiaalinen konstruktio. Kuten Kirsi Juhila (1999, 201-203) toteaa, myös tutkija on toimija, jonka asema on kielellisesti rakennettu. Juhilan mielestä kaikki sanominen tapahtuu jostakin positiosta käsin; tutkijakin on toimija, jonka puhe asetuu aina johonkin kontekstiin/positioon. Anssi Peräkylä (1997b, 202-203 ks. Juhila 1999, 228) edustaa kantaa, jonka mukaan diskurssianalyysissä, poiketen esimerkiksi keskusteluanalyysistä, tutkija ottaa itselleen oikeuden tulkita ja määritellä sen, mitä aineisto kulloinkin todellisuudesta kertoo. Kiinnostavaa on myös, että samalla kun tutkin sosiaalista todellisuutta, esitän tulkinnan sen luonteesta ja tulen samalla rakentaneeksi sitä. Työstäni voi siis teoriassa tulla tutkimuskohde, jota tutkitaan diskurssianalyysin keinoin. Tutkijan tulisikin tutkimuksessaan reflektoida sekä tutkimuksensa vaikutusta sosiaaliseen todellisuuteen että tuottamiinsa tulkintoihin. (Juhila 1999, 227-230.)

8. AINEISTO

Aineistoni koostuu 16:sta lakisääteistä tupakkiaskeihin painetusta varoitustekstistä, joista kaksi on niin sanottuja yleisvaroituksia ja 14 erikoisvaroituksia. Alla merkintöjä kyseisiä merkintöjä koskevat 31.7. 2002 voimaanastuneet lakiasetukset: (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020641> 2.4.2015.)

1) Tupakointi on hengenvaarallista.
2) Tupakointi vahingoittaa vakavasti sinua ja ympärilläsi olevia.
1) Tupakoivat kuolevat nuorempina.
2) Tupakointi tukkii verisuonet sekä aiheuttaa sydänkohtauksia ja aivoveritulppia.
3) Tupakointi aiheuttaa keuhkosityöpää, joka johtaa kuolemaan.
4) Tupakointi raskauden aikana vahingoittaa lastasi.
5) Suojele lapsia – älä pakota heitä hengittämään tupakansavua.
6) Lääkäriltä tai apteekista saat apua tupakoinnin lopettamiseen.
7) Tupakointi aiheuttaa voimakasta riippuvuutta. Älä aloita.
8) Lopettamalla tupakoinnin vähennät vaaraa sairastua kuolemaan johtaviin sydän- ja keuhkosairauksiin.
9) Tupakointi voi aiheuttaa hitaan ja tuskallisen kuoleman.
10) Hae apua tupakoinnin lopettamiseen: www.tupakkainfo.fi. (17.6.2010/598)
11) Tupakointi aiheuttaa impotenssia ja voi heikentää verenkiertoa.
12) Tupakointi vanhentaa ihoa.
13) Tupakointi voi vahingoittaa siittiöitä ja vähentää hedelmällisyyttä.
14) Savu sisältää bentseeniä, nitrosamiineja, formaldehydiä ja vetysyanidia.

Sosiaali- ja terveysministeriön asetus tupakkatuotteiden vähittäismyyntipakkausten merkinnöistä sekä haitta-aineiden määräistä ja mittausmenetelmistä sekä testauslaboratorioista

Katso tekijänoikeudellinen huomautus [käyttöehdoissa](#).

Sosiaali- ja terveysministeriön päätöksen mukaisesti säädetään toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi 13 päivänä elokuuta 1976 annetun lain ([693/1976](#)) nojalla:

1 luku

Merkinnät

1 §

Tupakkatuotteen vähittäismyyntipakkauksessa, lukuun ottamatta suussa käytettäviksi tarkoitettujen tupakkatuotteiden ja muiden kuin poltettavien tupakkatuotteiden vähittäismyyntipakkauksia, on oltava toinen seuraavista yleisvaroituksista

1) Tupakointi on hengenvaarallista.

2) Tupakointi vahingoittaa vakavasti sinua ja ympärilläsi olevia.

Yleisvaroituksia on vuoroteltava niin, että ne esiintyvät yhtä monessa vähittäismyyntipakkauksessa kymmenen prosentin tarkkuudella. Varoitus on painettava vähittäismyyntipakkauksen näkyvimmälle pinnalle ja, läpinäkyviä päällyskääreitä lukuun ottamatta, tuotteen vähittäismyynnissä käytettävien muiden myyntipakkausten ulkopinnalle.

Yleisvaroituksen on katettava vähintään 32 prosenttia vähittäismyyntipakkauksen siitä ulkopinnasta, jolle varoitus painetaan.

2 §

Tupakkatuotteen vähittäismyyntipakkauksessa, lukuun ottamatta suussa käytettäviksi tarkoitettujen tupakkatuotteiden ja muiden kuin poltettavien tupakkatuotteiden vähittäismyyntipakkauksia, on oltava jokin seuraavista erityisvaroituksista:

Erityisvaroituksia on vuoroteltava niin, että ne esiintyvät yhtä monessa vähittäismyyntipakkauksessa kymmenen prosentin tarkkuudella.

Varoitus on painettava vähittäismyyntipakkauksen toiselle näkyvimmälle pinnalle ja, läpinäkyviä päällyskääreitä lukuun ottamatta, tuotteen vähittäismyynnissä käytettävien muiden myyntipakkausten ulkopinnalle.

Erityisvaroituksen on katettava vähintään 45 prosenttia vähittäismyyntipakkauksen siitä ulkopinnasta, jolle varoitus painetaan.

9. TUTKIMUSAINEISTON ANALYYSI

9.1 Varoitustekstien faktuaalistamisstrategiat

9.1.1 Tunteisiin vetoavat strategiat ja yhteiskunnan arvostukset

Varoitusteksteissä vedotaan tunteisiin. ”Tupakointi vanhentaa ihoa”-tekstiä voidaan pitää nykyajan nuoruutta ihailevassa ilmapiirissä tällaisena. Indikaattorina nuoruuden ihannoinnista tai vanhenemisen välttämisestä voidaan nähdä muun muassa kasvavat kauneusleikkausmäärät ja ihon vanhenemista hidastavien kosmetiikkatuotteiden kasvava menekki⁵. Jos vanhuus käänteisesti nähtäisiin kulttuurissamme positiivisena asiana, tällöin tupakointi ja sen väitetty ihoa ikäännyttävä vaikutushan tällöin esittäisi tupakoinnin myönteisessä valossaan. Implisiittisesti teksti siis kehottaa välttämään tupakoinnin ohella myös asioita, jotka johtavat ennenaikaiseen vanhenemiseen. Tämä voidaan nähdä myös sosiaalisiiin normeihin tukeutuvana strategiana.

Myös ”tupakoivat kuolevat nuorempina”-teksti voidaan lukea osin samaan kategoriaan: kulttuurissamme voidaan katsoa vallitsevan pitkää ikää tavoitteleva yleinen tendenssi, joka ilmenee muun muassa erilaisina ravinto- ja liikuntasuosituksina (ks. Luukkonen 2015?). Käsitteet, kuten ”ennenaikainen kuolema” ja ”menetetyt elinvuodet”, jotka kuuluvat nykykäsitykseen, kielivät puolestaan biovallan käytöstä; biovaltaanhan kuuluu oleellisena osana jaottelu normaaliin ja epänormaaliin. Ennen aikaista kuolemaa ei ole ilman normia. (ks. Halttunen 53-54, 2008).

Varoitusteksteissä ehkä selkeimpänä teemana erottuu kuoleman esiintuminen. ”Tupakoivat *kuolevat nuorempina*”, ”tupakointi aiheuttaa keuhkosityöpää, joka johtaa *kuolemaan*”, ”lopettamalla tupakoinnin vähennät vaaraa sairastua *kuolemaan* johtaviin sydän- ja keuhkosairauksiin” ja ”tupakointi voi aiheuttaa hitaan ja tuskallisen *kuoleman*”-teksteissä kuolema esitetään eksplisiittisesti, mutta myös epäsuorasti kuolemaan voidaan katsoa viitattavan myös seuraavissa kohdissa: ”tupakointi on hengenvaarallista” ja ”Tupakointi tukkii verisuonet sekä aiheuttaa sydänkohtauksia ja aivoveritulppia”, koska kuoleman mahdoli-

⁵ (<http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/kauneusleikkaukset-lisaantyyvat/88547/> ja <http://komedo.fi/uutiset/kotimaa/258-kosmetiikkamarkkinat-suomessa-jatkavat-kasvuaan-23.4.2015>)

suus tuodaan näissä vahvasti esiin. Kuten aiemmin jo mainitsin, varoitustekstien 1 ja 3 kohdalla herää kysymys kausaaliyhteyden ja korrelaation suhteesta. Kuolevatko siis kaikki tupakoivat tupakoimattomiin nähden nuorempina? Vai onko kyseessä tilastollinen korrelaatio tupakoinnin ja elinvuosien suhteen? Kuten varoitustekstissä 3 asia esitetään, tupakointi lisää riskiä sairastua ko. sairauksiin, ei aiheuta sitä varmuudella. Toisaalta kysymys tupakoinnin määrästä loistaa kaikissa kohdissa poissaolollaan. Kuolema-teemaisten tekstien mielekkyyttä voidaan kyseenalaistaa korvaamalla tupakointi-sanan jollakin muulla vaihtoehdolla, kuten ”liukastuminen voi aiheuttaa hitaan ja tuskallisen kuoleman” tai ”autoilu on hengenvaarallista”. Onko autoilu syysuhteessa liikennekuolemiin?

Kanssaihmissen vahingoittamista painottava diskurssi esiintyy kahdessa kohdassa, jotka ovat ”tupakointi vahingoittaa vakavasti sinua ja ympärilläsi olevia” ja ”suojele lapsia – älä pakota heitä hengittämään tupakansavua”. Ensimmäinen kohta herättää jälleen kysymyksen tupakoinnin määrästä: vahingoittaako vaikkapa yhden savukkeen polttaminen vakavasti tupakoivaa että hänen ympärillä oleviaan ihmisiä?

6) Lääkäriltä tai apteekista saat apua tupakoinnin lopettamiseen.

10) Hae apua tupakoinnin lopettamiseen: www.tupakkainfo.fi. ([17.6.2010/598](#))

14) Savu sisältää bentseeniä, nitrosamiineja, formaldehydiä ja vetysyanidia.

Yllä olevissa varoitusteksteissä on havaittavissa piirteitä mm. Juhilankin (2000, 157-181) kuvailemasta asiantuntijuusstrategiasta, joita ovat ”lääkäriltä tai apteekista saat apua tupakoinnin lopettamiseen”, ”hae apua tupakoinnin lopettamiseen: www.tupakkainfo.fi. ([17.6.2010/598](#)) ja ”savu sisältää bentseeniä, nitrosamiineja, formaldehydiä ja vetysyanidia”, mikä sanaston osalta viittaa asiantuntijatietoon.

Mainittu [tupakkainfo.fi](http://www.tupakkainfo.fi) –sivusto on Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen ylläpitämä. Sivuston aloitussivun ensimmäinen kappale kertoo tupakoinnin lopettamisen olevan merkittävimpään päätösten joukossa, joita terveyden edistämiseksi voi tehdä. Tämän jälkeen kerrotaan, että sivusto tarjoaa asiantuntevaa apua tupakoinnin lopettamiseen.

Toisessa kappaleessa esitellään tupakoinnin lopettamiseen apua tarjoavat tahot, joita ovat lääkärit sekä apteekit. Toisessa kohdassa tupakoinnin lopettamiseen mainitaan löytyvän apu internet-osoitteesta, joka ohjaa tupakoinnin lopettamista harkitsevan Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen sivustolle, jossa ensisijaiseksi tueksi ehdotetaan läheisiä ja vertaisryhmiä. Tämän jälkeen tarjotaan asiantuntijatietoon perustuvaa apua. Apua lopettamiseen tarjoavat muun muassa terveyskeskukset, työterveyshuolto, koulu- ja opiskelijaterveyshuolto, äitiysneuvola ja apteekit. Asiantuntijuusstrategian lisäksi tupakoinnin lopettamisen tarjoaminen ainoana vaihtoehtona viittaa myös vaihtoehdottomuusstrategian käyttöön.

9.1.2 Absoluuttiset ja ehdottomat diskurssit

Tupakka-askien varoitusteksteissä huomion arvoista on, että tupakointi kuvataan absoluuttisena asiana. Tupakoinnissa suhteen ei toisin sanoen ole olemassa suosituksia eikä koh- tuukäyttöä, vaan tupakoinnin vaarat terveydelle aiheuttamien haittojen ehdotetaan varoitusteksteissä olevan samat käytön määrästä riippumatta. Tämä siis tarkoittaisi, että yhden savukkeen päivässä polttava vahingoittaa vakavasti itseään sekä ympärillä oleviaan että kuolee ennenaikaisesti siinä missä sata savuketta vuorokaudessa kuluttava. Toisaalta emme voi myöskään varoitustekstien perusteella tietää tarkoitetaanko tupakoinnilla jatkuvaa, esimerkiksi päivittäistä tupakointia vai satunnaista tupakointia. Tätä ilmaisun tapaa voisimmekin kutsua absoluuttiseksi diskurssiksi.

Yhtäältä tupakointiaskeissa esiintyvät varoitustekstit viestivät seitsemän kohdan osalta vaihtoehdottomasta diskurssista. Samaan aikaan, kun diskurssissa vaietaan tupakoinnin määrän vaikutuksista tupakan aiheuttamiin seurauksiin, seuraukset esitetään paikoin ehdottomina: ”tupakointi *on* hengenvaarallista”, ”tupakointi *vahingoittaa* vakavasti sinua ja ympärilläsi olevia”, ”tupakoivat *kuolevat* nuorempina”, ”tupakointi *tukkii* verisuonet sekä *aiheuttaa* sydänkohtauksia ja aivoveritulppia”, ”tupakointi *aiheuttaa* keuhkosityöpää, joka johtaa kuolemaan”, ”tupakointi *aiheuttaa* voimakasta riippuvuutta” ja ”tupakointi *vanhentaa* ihoa”. Näin voitaisiinkin esittää kysymyksiä: Onko yhden savukkeen nauttiminen vuorokaudessa hengenvaarallista? Vahingoittaako se vakavasti savukkeen polttajaa ja hänen lähellä olevia ihmisiä? Kuoleeko savukkeen päivässä polttava keskimääräistä nuorempana? Tukkiutuvatko hänen verisuonensa ja onko hän suuremmassa riskissä saada sydänkohtauksen tai aivoveritulpan? Kuoleeko hän tapansa takia keuhkosityöpään? Onko hän tavastaan voimakkaasti riippuvainen? Eikö iho vanhene ilman tupakkaakin?

Ehdottomat diskurssit ovat osin ristiriitaisia tupakkainfo.fi-linkistä löytyvän Itä-Suomen yliopiston tupakkakoulutuksen tarjoaman tiedon kanssa.⁶ Sivustolla mainitaan useasti muun muassa tupakoinnin määrän vaikutuksesta terveysriskeihin. Seuraavaksi vertailen tupakkatuotteiden varotustekstejä Itä-Suomen yliopiston tupakkakoulutus-linkissä esitettyihin tutkimustuloksiin:

2) Tupakointi tukkii verisuonet sekä aiheuttaa sydänkohtauksia ja aivoveritulppia.

”Vähän tupakoivilla on kuitenkin keskimäärin alhaisempi verenpaine kuin tupakoimattomilla, joka johtuu nikotiinin metaboliatuotteen kotiin vasodilatoivasta (verisuonia laajentavasta) vaikutuksesta. Yli 15 savuketta päivässä polttavilla alkaa riski verenpainetautiin kohota” (<http://www2.uef.fi/fi/tupakkakoulutus/1.6>).

Varoitustekstissä numero 2 kerrotaan tupakoinnin tukkivan verisuonet ja aiheuttavan sydänkohtauksia ja aivoveritulppia. Tutkimustulokset osoittavat puolestaan vähäisen tupakoinnin jopa alentavan verenpainetta ja laajentavan verisuonia. Vasta reilumpi tupakointi lisää riskiä sairastua verenpainetautiin. Varoitus antaa siis tutkimuksen tuloksista poikkeavaa informaatiota liittyen verisuoniin ja tupakointiin.

3) Tupakointi aiheuttaa keuhkosityöpää, joka johtaa kuolemaan.

”Tupakointi lisää kaikkien syöpätyyppien riskiä ja riskin kasvu riippuu tupakoinnin määrästä. Keuhkosityöpäriskiiin vaikuttavia tekijöitä ovat tupakoinnin kesto, savukkeiden määrä, tupakoinnin aloittamisikä, savukkeiden tervapitoisuus ja se, paljonko savua vetää henkeen. Myös yksilölliset geneettiset tekijät voivat vaikuttaa herkkyyteen tupakan sisältämille syöpää aiheuttaville yhdisteille

”Tupakointi aiheuttaa noin 90 % keuhkosityövistä. Tupakoitsijan riski sairastua keuhkosityöpään elämänsä aikana on noin 10-20

”Tupakointi lisää kaikkien syöpätyyppien riskiä ja riskin kasvu riippuu tupakoinnin määrästä.”

”Myös yksilölliset geneettiset tekijät voivat vaikuttaa herkkyyteen tupakan sisältämille syöpää aiheuttaville yhdisteille.”

(<http://www2.uef.fi/fi/tupakkakoulutus/3.1.-keuhkosityopa>).

Tupakkakoulutus-linkin tiedot ovat osin myös ristiriidassa erikoisvaroitus 3:n kanssa, jossa todetaan tupakoinnin yksiselitteisesti aiheuttavan kuolemaan johtavaan keuhkosityöpää. Keuhkosityöpäriskiiin vaikuttaa tutkimuksen mukaan muun muassa tupakoinnin kesto, savukkeiden määrä, tupakoinnin aloittamisikä ja savukkeiden tervapitoisuus. Huomion arvoista on myös se, miten käytetään syy-yhteyteen viittaavaa ”aiheuttaa”-sanaa riski-

⁶ stumpi.fi -> harkitsijalle → tupakointi ja terveys -> ajankohtaista ja päiviettyä tietoa 11.5.2015

käsitteen rinnalla. Syöpäinfo.fi –sivuston mukaan keuhkosityöpä ei varoitusteksti 3:sta poiketen välttämättä aiheuta kuolemaa: ”varhaisvaiheen keuhkosityövän hoito on paranemiseen tähtäävä. Jos ei-pienisoluisen keuhkosityöpä on rajoittunut keuhkoihin eikä tautia todeta lähimmissä imusolmukkeissa, on ennuste kohtalaisen hyvä: n. 75 % leikkauksen läpikäyneistä potilaista on elossa 5 vuoden kuluttua.⁷ ”Keuhkosityöpäriski kasvaa tutkimuksen mukaan tupakointimäärän noustessa, ja koska tupakan aiheuttama syöpäriski vaihtelee myös yksilöllisesti, varoitus olisikin syytä muotoilla toisella tavalla, esimerkiksi ”Tupakointi lisää riskiä sairastua keuhkosityöpään, joka voi johtaa kuolemaan” tms. voisi olla totuudenmukaisempi vastine.

1) Tupakointi aiheuttaa voimakasta riippuvuutta. Älä aloita.

Toisin kuin nikotiinivalmistemainoksissa esitetään lopettamisen vaihtoehtona myös vähentäminen, varoitusteksteissä vallitsee ehdoton linja myös tupakan käytön rajoittamisen suhteen. Toisin sanoen teksteissä tupakoinnin lopettamista tarjotaan ainoana vaihtoehtona tupakoinnille. Tupakoinnin lopettamista suositellaan kolmessa varoitustekstissä, joita ovat ”lopettamalla tupakoinnin vähennät vaaraa sairastua kuolemaan johtaviin sydän- ja keuhkosairauksiin”, ”Lääkäriltä tai apteekista saat apua tupakoinnin lopettamiseen” ja ”hae apua tupakoinnin lopettamiseen: www.tupakkainfo.fi. (17.6.2010/598)”. Lopettamisdiskurssi voidaan täten lukea osaksi varoitustekstien absoluuttista diskurssia.

Tupakkainfo.fi–sivustolla esitetään myös tietoa liittyen tupakkariippuvuuteen⁸. Nikotiiniriippuvuutta Fagerströmin testin mukaan eri asteista ja riippuvuuden aste vaihtelee päivittäin poltettujen savukkeiden ja sen mukaan kuinka nopeasti heräämisen jälkeen polttaa ensimmäisen savukkeen. Kyseisen testin mukaan riippuvuus on vähäinen, jos savukkeita kuluu päivittäin alle 10 ja jos päivän ensimmäinen savuke poltetaan yli 60 minuutin kuluessa heräämisestä. Siispä ainakaan nikotiiniriippuvuuden suhteen riippuvuus ei ole välttämättä voimakasta, kuten varoitusteksti 6:ssa mainitaan. Tosin tupakkariippuvuus katsotaan koostuvaksi myös psyykkisestä, sosiaalisesta riippuvuudesta ja tapariippuvuudesta, joita edellä mainittu testi ei mittaa.

⁷ <http://www.syopainfo.fi/eri-syopamuodot/keuhkosityopa.html> 12.5.2015

⁸ <https://www.thl.fi/fi/web/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet/tupakka/tupakoinnin-lopettaminen/mita-on-tupakkariippuvuus>. 11.5.2015

Toisaalta taas neljässä varoitustekstissä ilmenee ehdottomuudesta poikkeava, vaihtoehdon implisiittisesti tarjoava, pehmeämpi lähestymistapa: ”lopettamalla tupakoinnin *vähennät vaaraa* sairastua kuolemaan johtaviin sydän- ja keuhkosairauksiin”, ”Tupakointi aiheuttaa impotenssia ja *voi* heikentää verenkiertoa”, ”tupakointi *voi* vahingoittaa siittiöitä ja vähentää hedelmällisyyttä” ja ”tupakointi *voi* aiheuttaa hitaan ja tuskallisen kuoleman”. Siinä missä ehdottomat varoitustekstit vihjailevat varsin suorasti tupakoinnin ja mainittujen asioiden syy-seuraus-suhteesta, on kyseisten neljän varoituksen kohdalla tilanne enemmänkin tyyppiä: tupakointi *lisää riskiä* kyseisiin asioihin. Tekstit ovat tältä osin myös ristiriitaisia ehdottomien vertaistensa kanssa. Tämä ilmenee esimerkiksi verrattaessa ”Tupakointi tukkii verisuonet sekä aiheuttaa sydänkohtauksia ja aivoveritulppia” –varoitusta ”tupakointi aiheuttaa impotenssia ja voi heikentää verenkiertoa” –varoitukseen, joista ensimmäinen ilmoittaa suoraan tupakoinnin tukkivan verisuonet, kun jälkimmäinen ehdottaa sen olevan mahdollista. Kyseinen diskurssi on tältä osin linjassa Itä-Suomen yliopiston sivuston tarjoaman tiedon kanssa.

Edellä mainittujen diskurssien kiinnostavin kysymys liittyy siis siihen, lisääkö tupakointi riskiä em. sairauksiin vai onko se niiden syy. Samalla tavalla kuin varoitusteksteissä myös Itä-Suomen yliopiston tupakkakoulutus-linkissä argumentoidaan tämän suhteen ristiriitaisesti. Tämä ristiriita ilmenee hyvin keuhkosyöpää käsittelevässä tietoiskussa:

”Tupakka on merkittävin yksittäinen syöpäsairausriskiä lisäävä tekijä. Tupakka sisältää yli 40 syöpää aiheuttavaa ainetta. Tupakka aiheuttaa miesten syöivistä noin 40 % ja naisten syöpäsairauksista noin 9 %. Keuhkosyöivistä 90 % johtuu tupakoinnista ja tupakoijan riski sairastua keuhkosyöpään on 10-50 -kertainen.

Tupakointi on lisäksi syy-yhteydessä kurkunpään syöpään, suusyöpään, ruokatorven syöpään, haimasyöpään, virtsarakon syöpään, kohdunkaulan syöpään, mahasyöpään ja akuuttiin myelooiseen leukemiaan. Myös tupakoinnin ja maksasyövän sekä paksusuolensyövän välillä näyttää olevan syy-yhteys.

Tupakointi vaikuttaa suurentavan aggressiivisen eturauhassyövän riskiä, ja se saattaa myös lisätä eturauhassyövän etenemistä.

Tupakoinnin ja rintasyövän tai aivosyövän välillä ei ole syy-yhteyttä. Tutkimusten mukaan tupakointi suojaa joissain määrin kohdun limakalvon syövältä menopaussin jälkeisenä aikana.”

<http://www2.uef.fi/fi/tupakkakoulutus/9.-syopataudit>

Lainauksen ensimmäisessä lauseessa kerrotaan tupakoinnin lisäävän *syöpäsairausriskiä*. Seuraava lause taas kertoo tupakan sisältämien aineiden *aiheuttavan* syöpää. Kolmannessa lauseessa ei puhuta myöskään syöpäriskistä, vaan tupakan kerrotaan *aiheuttavan* 40 % miesten ja 9 % naisten syöivistä. Neljäs lause kertoo, että yhdeksän kymmenestä keuhkosyövästä *johtuu* tupakoinnista, ja että toisaalta tupakoivan *riski* sairastua keuhkosyöpään on

10 – 50-kertainen. Seuraavassa kappaleessa puhutaan puolestaan tupakoinnin olevan syy-yhteydessä kurkunpään syöpään, suusyöpään, ruokatorven syöpään jne. ”Myös tupakoinnin ja maksasyövän ja paksusuolensyövän välillä näyttää olevan syy-yhteys. Tupakointi myös vaikuttaa suurentavan aggressiivisen eturauhassyövän riskiä ja saattaa lisätä eturauhassyövän etenemistä.

Tupakoinnin ja eri syöpäsairauksien yhteyttä kuvataan siis muun muassa seuraavin tavoin: *lisää syöpäriskiä, aiheuttaa syöpää, johtuu tupakoinnista, riski sairastua, on syy-yhteydessä, näyttää olevan syy-yhteys ja vaikuttaa suurentavan riskiä.*

9.2.1 Syy-suhteen problematiikka

Kuten kappaleessa 4 totesimme, syysuhteeseen liittyy erinäisiä ongelmia. Syyn ja vaikutuksen välillä on myös kielellinen probleema. Suomen kieli ei englannin tavoin tee eroa syy-seuraus-suhteen ja rationaalisen selitysmallin (”järkisyy”) välille. Englannin kieli erottaa käsitteet ”cause” ja ”reason” toisistaan siten, että ensimmäinen tarkoittaa kausaaliyhteyttä ja toinen ”järkisyyttä”. Onkin ehdotettu, että suomen kielessä käytettäisiin cause – sanan vastineena syy-vaikutus – käsiteparia, reason – käsite tulisi puolestaan korvata käsiteparilla peruste – seuraus. Jälkimmäisessä kausaalista selittämistä voi vaikeuttaa se, että ihminen voi ”rikkoa syy-seurausketjun aikajärjestyksen: seuraus voi olla ennen syytä siinä mielessä, että arvio seurauksista vaikuttaa siihen, mikä toimintatapa valitaan, jolloin ennuste voi olla itsensä toteuttava tai itsensä tuhoava”. Kausaalisuuteen liitetään usein myös ajatus siitä, että saadun tiedon perusteella voidaan *ennustaa* X:stä Y. Tämä katsotaan kuitenkin mahdolliseksi vain ns. laboratorio-olosuhteissa. Muissa olosuhteissa ennustaminen voidaan lukea epäkriittiseksi ajatteluksi, sillä muutoin ei voida tietää muiden mahdollisten tekijöiden (Z) vaikutusta seuraukseen (Y). (Alanen ym. 2003, 55-56.)

Kriittinen realismin edustajat ovat sitä mieltä, että syysuhteen luonne on vääjäämätön ”luonnonvälttämättömyys”. Tämä vääjäämättömyys perustetaan siihen, että sitä tukee riittävän uskottava teoria; iskiessään ihmiseen salamanisku on tappava, ellei tapahtuman toteutumista häiritse jokin ulkoinen tekijä. (Töttö 2004, 258 ks. Harré & Madden 1975.) Tämä suhde voidaankin todentaa vain niin sanotussa suljetussa järjestelmässä (esim. laboratorioskoe). Suljettu sana viittaa siihen, että kaikki mahdolliset ulkopuoliset vaikuttimet on eristetty pois, jolloin syyn ja seurauksen välistä yhteyttä ei häiritse mikään ulkopuolinen tekijä, kuten ”luonnossa” lähes poikkeuksetta käy. (emt. 255-256.) Luonto katsotaan niin

sanotuksi avoimeksi järjestelmäksi, jossa mekanismit ovat vaikutteen alaisia muille ympäröiville mekanismeille, jotka mahdollisesti estävät joidenkin vaikutusten toteutumisen. Suljetuissa järjestelmissä A:n avulla voidaan *ennustaa* B. Avoimissa järjestelmissä ennustaminen ei ole mahdollista, koska kausaalisen mekanismin lainalaisuuksien lisäksi ”pitäisi vielä tuntea kaikki mekanismit, joiden vaikutuksesta nuo suotuisat olosuhteet toteutuvat, ja niiden mekanismien vaikutuksen ennustaminen taas edellyttäisi niiden suotuisista olosuhteista vastuussa olevien mekanismien tuntemista ja niin edelleen”. (Töttö 2004, 255-256.)

Syy-seuraus-suhteen todentamisen ongelmaksi voidaankin tästä näkökulmasta laskea niin sanottujen latenttien muuttujien mittaamisen vaikeuden. Kriittisen realismin kannan mukaan, jotta voitaisiin sanoa Y:n johtuvan X:stä, tulisi pystyä eristämään kaikki mahdolliset tekijät, jotka voisivat vaikuttaa joko toiseen tai molempiin muuttujiin. tai Y:hyn. Kriittinen realisti Roy Bhaskar ei täten todennäköisesti allekirjoittaisi tupakan ja keuhkosyövän välistä syy-yhteyttä, koska hänen mukaansa kausaaliyhteyksiä voidaan löytää vain olosuhteissa, jossa kaikki mahdolliset Z-muuttujat on eliminoitu. Tällaiset olosuhteet ovat mahdolliset esimerkiksi laboratoriossa, ”suljetussa systeemissä”. Laboratorio-olosuhteiden ulkopuolella löydetyt kausaaliyhteydet ovat puolestaan Bhaskarin mielestä epäkelpoja, koska mahdollisten Z-muuttujien vaikutusta ei pystytä sulkemaan ulos. (Töttö 2012, 182.)

Kokeellisessa tutkimuksessakin on tosin heikkoutensa. Esimerkiksi laboratoriokokeessa ”luonto pakotetaan käyttäytymään määrättyllä tavalla”, mikä taas herättää kysymyksen siitä, tapahtuuko kyseinen ilmiö luonnossa, jossa sitä ei ole eristetty muista vaikuttimista. Kun koeasetelmasta vastaavilla tutkijoilla on ajatus joidenkin muuttujien yhteisvaihtelusta, muiden tekijöiden vaikutus pyritään eliminoimaan. Koe perustuu siis olennaisesti rajoittamiseen, jolloin tuloksetkin voidaan katsoa ”rajoitteisiksi”. Onkin ehdotettu, että koeasetelmalla havaittua syy-yhteyttä tulisi koetella antamalla ”luonnolle” mahdollisuus kumota havaittu yhteys. Jotkut asiantuntijat ovatkin sitä mieltä, että ajatus siitä, että sairauden aiheuttaa jokin tietty syy, on validi ainoastaan joissain infektio-tauteissa, joissa tartunta on johtanut sairastumiseen lähes varmuudella. Terveys ja sairaus voidaan lukea tulokseksi niin kompleksisista asioista, että syy-suhteen sijasta kyseisiä asioita tulisi kuvata *todennäköisyyksiä* apuna käyttäen. (Alanen ym. 2003, 55-57, 63-64, 76.)

9.2.2 Lääketiede ja syy-yhteys

Mikäli tiede käsitetään ”systemaattiseksi ja tarkoitukselliseksi paikkaansa pitävän tiedon etsimiseksi”, olemme tekemisissä totuuden etsimisen kanssa. Jostain syystä totuuteen liitetään yleisesti ajatus ”yleisestä pätevydestä”. Yleispätevät totuudet on kuitenkin erotettava yksityistapauksista. (ks. Kusch & Hintikka 1988, s.143-169.) Kuolemaa johtavaa sairautta potevien ”ihmeperantumiset” voisi toimia esimerkkinä kyseisestä dualismista. Huomion arvoista on, ettei tieteiden käsillä ole yhteistä ”totuusteoriaa”, vaan nämä on jaettavissa kolmeen eri ryhmään, joista yksikään ei ole puutteeton. (Alanen ym. 2003, 80-81.)

Niin sanottua *totuuden konsensusteoriaa* mukaillen asian totuudenmukaisuus riippuu siitä, ovatko kaikki asiaan perehtyneet totena pidetystä asiasta yhtä mieltä. Kyseinen teoria ei täytä totuuden kriteereitä, koska historia tuntee tapauksia, jossa suuri joukko on asiasta yhtä mieltä mutta kaikki väärässä. Kyseistä seikkaa on selitetty ”lössin voimalla” eli siten, että yksilöllä on taipumus perustella sekä puolustaa mielipidettään ryhmän yleisellä mielipiteellä. On syytä muistaa, että tutkijankin kriittisyyteen voi kohdistua painetta esimerkiksi kenttensä klassikkojen teorioista, jotka voivat olla valtaosan kannattamia. Ei ole välttämättä helppoa olla ensimmäinen uskaltamaan sanoa keisarin olevan alasti. (Alanen ym. 2003, 81-84.)

Pragmaattisen tietoteorian totuus on kiinnittynyt päämäärään ja toimintaan. Jos toiminta teoreettisen tiedon pohjalta johtaa pyrittäyn tavoitteeseen, teoria on tällöin tosi. Jos tupakoimattomuudella voidaan ehkäistä keuhkosityöpä, tällöin teorian katsotaan osoittavan, että tupakoinnin yhteys keuhkosityöpään on tosi. *Totuuden koherenssiteoria* puolestaan ehdottaa teorian olevan totta, mikäli se sopii yhteen toisten kyseistä aihetta käsittelevien teorioiden kanssa. Jos uusi teoria (palanen) sopii osaksi jo rakennettua (palapeli), on uusi teoria tosi. Tämä näkemys kuitenkin ontuu, jos emme voi varmuudella tietää onko jo rakennettu teoriakokonaisuus tosi vai epätosi. Jos teoriakokonaisuus on epätosi, siihen sopiva ”palanen” on yksi korsi lisää kekkoon, joka ei ole muurahaispesä. Kysymys on paradigmas- ta/skeemasta, joka voi saada meidät kiinnittämään huomiomme tiettyihin asioihin muiden sijasta, mikä johtaa helposti epäkriittiseen ajatteluun; harmonia karttaa dissonanssia. (Alanen ym. 2003, 83-85.)

Tästä niin sanotusta ”havaintojen teoriapitoisuudesta” osuvana esimerkkinä toimivat luonnontieteiden parissa tapahtuneet suuret paradigman vaihdokset. Thomas Kuhnin (1962) mukaan suuret teorian vaihdokset (esim. liikeoppi ja suhteellisuusteoria) eivät ole palautettavissa havaintoihin. Kuhnin näkemys on, että ”teorian täytyy muuttua ensin, jotta havainnot voivat alkaa puhua uuden teorian puolesta vanhaa vastaan”; ennen Einsteinia kukaan ei ollut keksinyt alkaa koetella valon taipumista. Einsteinin ajatus (teoria) valon taipumisesta ohjasi hänen havainnointiaan. Russell Hansonin (1958) mielestä tieteelle ominainen tapa tutkia tosiasioita perustuu aina vain johonkin sillä hetkellä relevanttina pidettyyn teoriaan/teorioihin; ”hypoteesit tekevät tosiasiat”, totesi hän myöhemmin. (Töttö 2004, 33-37.)

Lääketieteen nykyisen paradigman (evidence based health care) voidaan nähdä perustuvan pitkälti pragmaattisen tietoteorian varaan. Lääketieteen vaatima näyttö perustuu pitkälti ajatukseen ”jos tulos on ennusteen mukainen, on hoitotapa oikeutettu”. Lääketieteen tulee ankkuroitua johonkin teoriaan, jotta toiminta olisi perusteltavissa niin juridisesti kuin resurssien käytön kannaltakin. Mutta kuten jo totesimme, kyseisen teorian mukaiset tulokset eivät kuitenkaan riitä yksin todistamaan teoriaa todeksi. Vaikka Duodecim Käypä hoitosuosituksen referenssinä käytetäänkin pätevänä pidettyjä tutkimuksia, mistä voimme tietää, että tutkimustulosten teoriaperusta on oikea? Kuten Lauri Saxenin (Duodecim 1993, 2133) artikkelissa asia esitetään: ”talidomidi-lääkkeen käytön lopettaminen vastasi täsmällisesti foliomekatyyppisten epämuodostumien ilmaantumisen loppumista Englannissa ja Japanissa. Myös ”Länsi-Saksassa pesivien haikaraparien määrän lasku vastasi täsmällisesti syntyneiden lasten määrää. Kysymys kuuluu: miksi olemme taipuvaisia pitämään talidomidi-esimerkkiä näyttönä siitä, että talidomidi on syy-yhteydessä epämuodostumiin, mutta emme pidä haikaraesimerkkiä näyttönä siitä, että haikara tuo lapset” Havainnot eivät välttämättä siis takaa teoriaa todenmukaisuutta. Kuten John Cassell asian esittää: ”...me pidämme oikeana sitä teoriaa, joka sopii maailmankäsityksemme. Ongelmaksi muodostuu, ettemme ole tietoisia omasta maailmankäsityksestämme, vaikka juuri se ohjaa konkreettisia valintoja teorioiden välillä.” (Alanen ym. 2003, 87 ks. Cassell 1976, 107-123.)

9.3 Analyysin tulokset

Varoitusteksteistä on löydettävissä neljä eri diskurssia: absoluuttinen diskurssi, vaihtoehtomuusdiskurssi, riskidiskurssi, tunteisiin vetoava diskurssi ja asiantuntijuusdiskurssi.

Osassa teksteissä tupakoinnin vaikutukset esitetään absoluuttisina: ”tupakointi on hengenvaarallista”, ”tupakointi *vahingoittaa* vakavasti sinua ja ympärilläsi olevia”, ”tupakoivat *kuolevat* nuorempina”, ”tupakointi *tukkaa* verisuonet sekä *aiheuttaa* sydänkohtauksia ja aivoveritulppia”, ”tupakointi *aiheuttaa* keuhkosityöpää, joka johtaa kuolemaan”, ”tupakointi *aiheuttaa* voimakasta riippuvuutta” ja ”tupakointi *vanhentaa* ihoa”. Absoluuttisessa diskurssissa vaietaan muun muassa tupakoinnin määrän vaikutuksista terveyshaittoihin, kuten keuhkosityöpään, vaikka esimerkiksi tupakkakoulutus –sivustolla esitetään tupakoinnin määrän, keston, aloittamisiän ja savukkeiden tervapitoisuuden vaikuttavan keuhkosityöpäriskiin. Kyseisellä sivustolla esitetyt tutkimustulokset ovat ristiriidassa ”tupakointi tukkaa verisuonet” –varoitustekstin kanssa, sillä tutkimusten mukaan vähäinen tupakointi on yhteydessä verisuonten laajenemiseen tupakoimattomiin nähden alhaisempaan verenpaineeseen. Vasta yli 15 savukkeen polttaminen vuorokaudessa kasvatti riskiä verenpainetautiin. Myöskään ”tupakointi aiheuttaa keuhkosityöpää, joka johtaa kuolemaan” –teksti ei ole linjassa tupakkakoulutus-sivuston tarjoamiin tietoihin, esimerkiksi keuhkoihin rajoittuvan eipienisoluisen keuhkosityövän ennuste on hyvä. Koska ehdottoman diskurssin premissinä on selvästi ”kaikilla on syynsä” edustaa kyseinen diskurssi syysuhteen osalta determinististä kantaa.

Osaksi absoluuttista diskurssia voidaan nähdä myös tupakoinnin *lopettamista* ainoana vaihtoehtona tarjoavat tekstit. ”lopettamalla tupakoinnin vähennät vaaraa sairastua kuolemaan johtaviin sydän- ja keuhkosairauksiin”, ”Lääkäriltä tai apteekista saat apua tupakoinnin lopettamiseen” ja ”hae apua tupakoinnin lopettamiseen: www.tupakkainfo.fi. (17.6.2010/598)”. Vaikka vähäisellä tupakoinnilla on jopa yhteys positiivisiin terveysvaikutuksiin esimerkiksi verenpaineen osalta, esitetään tupakoinnin lopettaminen ainoana vaihtoehtona.

Tupakkatuotteiden varoitukset viestivät tupakoinnin vaaroista kahdella toisistaan poikkeavalla tavalla. Absoluuttisen diskurssin ohelle terveysvaikutukset esitetään epävarmimmalla tavalla ”lopettamalla tupakoinnin vähennät vaaraa sairastua kuolemaan johtaviin sydän- ja keuhkosairauksiin”, ”Tupakointi aiheuttaa impotenssia ja voi heikentää verenkiertoa”, ”tupakointi voi vahingoittaa siittiöitä ja vähentää hedelmällisyyttä” ja ”tupakointi voi aiheuttaa hitaan ja tuskallisen kuoleman”. Ristiriita on ilmeinen etenkin seuraavien varoitusten välillä: tupakointi *aiheuttaa* keuhkosityöpää, joka johtaa kuolemaan” ja ”lopettamalla tupakoinnin vähennät vaaraa sairastua kuolemaan johtaviin sydän- ja keuhkosairauksiin”. Aiheuttaminen viittaa suorasti syysuhteeseen ja vaaran vähentyminen pienempään riskiin.

Kuten edellä totesimme yhtenä syynä tähän voi olla suomen kielen yhteismitattomuus englannin kielen kanssa; suomen kielessä ei erotella englannin kielen syytä (cause) ja ”järkisyitä” (reason), joka viittaa esimerkiksi todennäköisyyksiin. Edellä esittämäni tietoteorioiden suhtautumiset syysuhteeseen ovat toisistaan poikkeavia. Se pidetäänkö syysuhdetta totena, onkin riippuvainen tietoteoriasta: ei ole itsestään selvää, että syy-seuraus-suhde oletetaan todeksi. Lääketieteen paradigmatkatsottu ”evidence based health care”, näyttöön perustuva lääketiede, voidaan nähdä rakentuvan pragmaattisen tietoteorian perustalle, jossa syysuhdetta pidetään totena.

Varoituksissa voidaan siis nähdä sekä deterministinen että ei-deterministinen maailman kuva. Ensimmäisen premissi on, että tapahtumilla on aina syynsä, kun taas jälkimmäinen puhuu mieluummin todennäköisyyksistä. Siispä ”tupakointi tukkii verisuonet sekä aiheuttaa sydänkohtauksia ja aivoveritulppia” edustaa determinististä maailmankuvaa, kun taas ”lopettamalla tupakoinnin vähennät vaaraa sairastua kuolemaa johtaviin sydän- ja keuhkosairauksiin” näkee riskejä ja todennäköisyyksiä ja voidaan siten laskea ei-deterministisen maailmankuvan edustajaksi.

Tunteisiin vetoavassa strategiassa esiin nostetaan kuolema ja vanheneminen. ”Tupakointi vanhentaa ihoa” –varoituksen taustalla voidaan tulkita olevan se, että nuori iho on kulttuurissamme hyve. ”Tupakoivat kuolevat nuorempina” –tekstin tehon voidaan tulkita perustuvan puolestaan siihen, että kulttuurissamme arvostetaan terveyttä ja pitkää ikää. Ilmiön indikaattoreina voidaan nähdä esimerkiksi terveysruokien menekin kasvu ja koko ajan kasvava kuntosaliala. Kuolema esiintyy suorasti tai epäsuorasti viidessä varoitusteksteistä ja siten se voitaisiinkin katsoa varoitustekstien keskeisemmäksi temaksi: ”Tupakoivat *kuolevat* nuorempina”, ”tupakointi aiheuttaa keuhkosityöpää, joka johtaa *kuolemaan*”, ”lopettamalla tupakoinnin vähennät vaaraa sairastua *kuolemaan* johtaviin sydän- ja keuhkosairauksiin” ja ”tupakointi voi aiheuttaa hitaan ja tuskallisen *kuoleman*”, ”tupakointi on hengenvaarallista”. On todettu, että länsimaisessa kulttuurissa terveyshaitat ja ennen kaikkea kuolema pelottavat ihmisiä koko ajan enemmän (Kinnunen 2001, 189)

Asiantuntijuusstrategiaksi voidaan lukea ”lääkäriltä tai apteekista saat apua tupakoinnin lopettamiseen”, ”hae apua tupakoinnin lopettamiseen: www.tupakkainfo.fi. (17.6.2010/598) ja ”savu sisältää bentseeniä, nitrosamiineja, formaldehydiä ja vetysyanidia”. Kahden ensimmäisen osalta asiantuntijoiden tietotaitoa kerrotaan olevan tarjolla tupakoinnin *lopettamisessa*. Tämä antaa viitteitä siitä, että kyseiset asiantuntijat edustavat edellä esitettyä lääketieteellistä paradigmat. Asiantuntijainstituutiot kuten

terveyskeskukset, työterveyshuolto, koulu- ja opiskelijaterveyshuolto, äitiysneuvola ja apteekit ja niiden tarjoama apu voidaan katsoa perustuvan pitkälti lääketieteellisen diskurssin perustalle.

Mitä sitten voimme päätellä tupakkatuotteista löydettyistä varoituksista? Tutkielman alussa esitin tutkimuskysymykseni, joka kuuluu seuraavasti: ilmeneekö tupakkatuotteiden varoitusteksteissä piirteitä diskursiivisesta hegemoniasta ja jos niin, millä tavoin diskursiivinen hegemonia näyttäytyy?

Lääketieteellinen diskurssi tietoteorioineen vaikuttaisi olevan hegemoninen diskurssi. Jos vaikkapa Jaakko Hintikan edustama kanta, jonka mukaan syysuhteesta puhuminen ei relevanttia olisi hegemoninen diskurssi, ei varoitusteksteihin voitaisi kirjoittaa ”tupakointi aiheuttaa keuhkosityöpää, joka johtaa kuolemaan”. Lääketieteellisen diskurssin edustajiksi voidaan lukea terveyden ja hyvinvoinninlaitos, terveyskeskukset, työterveyshuolto, koulu- ja opiskelijaterveyshuolto, äitiysneuvola ja apteekit, mikä kertoo puolestaan diskurssin rönsyilystä osaksi kyseisten laitosten tarjoamaa tietoa. Kuten aiemmin esitin, hegemonisen diskurssin näkyväksi tekeminen voidaan aloittaa kysymällä: ”ovatko moninaisuus, asioiden kompleksisuus ja ristiriitaisuus väistyneet, ja jos ovat niin missä kohdin, yksinkertaistamisen tieltä?”. Jos yksinkertaistamista havaitaan joidenkin asioiden osalta, kiinnitetään katse siihen, millaisia retorisia keinoja käytetään, kun tarjotaan kyseisiä rajattuja näkemyksiä. Syysuhteen olettaminen voidaan nähdä oletusarvona, joka osassa varoitusteksteissä esitetään ehdottomana, mutta osa teksteissä taas puhutaan enemmänkin riskistä. Varoituksissa käytetyiksi retorisisiksi keinoksi voidaan nähdä voimakkaan tunteisiin vetoamisen: kuolema, sairauskohtaukset ja vanheneminen voidaan nähdä kulttuurissamme ihmisiä pelottavina asioina, ja varoitusten voidaan nähdä vetoavan kyseisiin asioihin. Huomion arvoista on yksinkertaistaminen, johon varoitukset perustuvat. Esimerkiksi tupakoinnin määrän vaikutuksesta vaietaan, vaikka tieteellinen tutkimus osoittaaakin sillä olevan paikon suuri merkitys mainittuihin terveystekijöihin. Kuten jo edellä todettiin, vähäisellä tupakoinnilla on havaittu jopa suotuisia vaikutuksia esimerkiksi verenpaineen osalta.

10. PÄÄTELMÄT

Tutkielmassani olen katsonut tupakkatuotteiden varoitustekstejä ja niihin liittyviä kirjoituksia kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta. Olen tarkastellut tupakkatuotteiden varoitustekstejä makroviitekehuksesta käsin yrittäen hahmottaa ”isoa kuvaa” tupakkadiskurssin tiimoilta. Keskeisenä motiivina sekä itselläni että kyseisessä menetelmässä on ollut tarkastella ilmiötä vallankäytön näkökulmasta: vallan ”väärinkäyttö” on kyseessä, kun se vahvistaa sosiaalista epätasa-arvoa. Ajatuksen voi todeta olleen tutkielman kannalta yhtä oleellinen raapaisupinta on tulitikulle. Lähestyin aineistoani kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta, missä kiinnostuksen kohteena on ideologioiden mahdollinen vaikutus diskursseihin ja toisinpäin. Tutkielmani pyrkimykseni oli etsiä vastauksia muun muassa kysymykseen: miksi terveystieteiden näkökulma tuntuu lähes yksinomaan hallitsevan tupakkakeskustelua? Yrittäessäni löytää vastausta tähän kysymykseen olen nojannut erityisesti Michel Foucaultin ajatuksiin tiedon, vallan ja diskurssin suhteista (Tiedon arkeologia) sekä Emilén Durkheimin yhteisöelämän lainalaisuuksia käsitteleviin teksteihin (Uskontoelämän alkeismuodot jne.).

Tupakointi on mielenkiintoinen ilmiö. Tupakalla on värikäs historiansa, mikä kertoo paljon myös ihmisen ja yhteisöelämän ominaisuuksista. Arvioiden mukaan tupakka on eri muodoissaan kulkenut ihmisen seurassa jo tuhansia vuosia. Eurooppaan 1500-luvun tienoilla purjehtineen tupakan merkitykset ovat olleet moninaiset: sen asema on ollut keskeinen yhteisön hengellisessä elämässä kuin sairauksien parantamisessakin. Sen myötävaikutuksella on myös erottauduttu tai erotuttu sosiaalisesti rauhanpiipusta sähkötupakkaan. Tupakka on matkansa varrella herättänyt suuria tunteita: yhdessä ajassa tupakka on ollut jumalan lahja tai muoti-ilmiö, toisessa vangitsemisen tai kuolemantuomion syy. Tupakka on kuitenkin viime aikoina yhdistetty jumalien sijasta enemmänkin kalmistoon. Viimeisten viiden vuosikymmenen aikana tupakointikeskustelua on alkanut hallita yksisilmäinen, terveystieteiden näkökulmiin perustuva puheenparsi, joka on tallonut alleen vaihtoehdot näkökulmat; 1960-luvulla aktivoituneen terveystieteiden voidaan katsoa ampuneen lähtölaukauksen nykyiselle tupakointipuheelle. Tutkielmani tarkoituksena on ollut tutkia tupakkadiskurssia katseen tarkentuessa tupakkatuotteiden varoitusteksteihin. Samalla olen yrittänyt tarjota vaihtoehtoisia katsantokulmia tupakointiin ja kohdistaa valon yksinkertaistamisen si-

jasta asioiden kompleksisuuteen. Tarkoitukseni on ollut myös pohtia tupakoinnin muuttuneiden yhteiskunnallisten suhdanteiden syitä. Miksi jumalat hylkäsivät tupakan?

Tupakan merkitystä muinaisille kansoille pidetään suurena. Tupakoinnin merkityksistä on vaihtelevia käsityksiä, mutta tupakan uskotaan siis olleen keskeisessä asemassa muun muassa rituaaleissa, yhteydenpidossa henkimaailmaan ja sairauksien parantamisessa. Tupakka koettiin lahjaksi jumalilta ja tupakan polttamisen uskottiin puolestaan pitävän henget elossa. Tupakka oli pyhä.

Emile Durkheimin mukaan ei ole yhteisöä, jossa ei olisi pyhiä asioita. Pyhät asiat vaihtelevat yhteisöjen välillä ja ne voivat teoriassa olla mitä tahansa. Olennaista on *uskomukset* pyhien asioiden taustalla sekä pyhää kohtaan määräytyvät käyttäytymissäännöt eli *riitit*. Esimerkiksi joidenkin intiaaniyhteisöjen uskomukset tupakoinnin ja henkien yhteydestä toimivat perustana riiteille. Uskomukset voidaan puolestaan katsoa yleisen mielipiteen perustaksi, joka kohdistaa yhteisön yksilöihin pakottavaa voimaa. Pyhällä on myös vihollisensa: profaani (maallinen). Näiden kahden kategorian ero on absoluuttinen; pyhillä asioilla ei ole mitään tekemistä profaaneiden asioiden kanssa ja niitä suojellaan profaanin kosketukselta. Pyhän ja profaanin kosketus voi johtaa pyhän ”profanoitumiseen”. Durkheimin teorioiden valossa aiemmin pyhänä pidetystä tupakasta voidaan nähdä tulleen profaanin. Ilmiön indikaattoreina ovat muun muassa varoitusteksteistäkin löydetyt ehdottomat suhtautumistavat tupakkaa kohtaan. Korostan vielä, että pyhällä ja profaanilla ei ole mitään tekemistä toistensa kanssa, ero on absoluuttinen.

Nyky-yhteiskuntamme pyhää voidaan lähestyä tutkimalla hegemonisia diskursseja, jotka mielestäni paljastavat jotakin yhteisön/yhteiskunnan yleisestä mielipiteestä sen myötä myös pyhästä. Paikannettaessa hegemoninen diskurssi vastaa osaltaan kysymykseen siitä, millaisille *uskomuksille* yhteisön toiminta perustuu. Hegemoninen diskurssi on kuin köysi, joka on punottu tiedon ja vallan langoista. Tarkoitukseni oli tutkielmassani kiivetä tätä köyttä pitkin ja selvittää mikä on se pyhä, josta tämä köysi roikkuu.

Varoitusteksteissä tupakan profaani asema näyttäytyy absoluuttisena diskurssina, jonka ilmentymiä ovat muun muassa vaikeneminen tupakoinnin määrän vaikutuksesta terveyteen sekä tupakoinnin lopettamista ainoana vaihtoehtona esittävät tekstit. Varoitukset kuten ”tupakointi on hengenvaarallista”, ”Tupakointi vahingoittaa vakavasti sinua ja ympärilläsi olevia”, ”tupakoivat kuolevat nuorempina”, ”tupakointi tukkii verisuonet sekä aiheuttaa sydänkohtauksia ja aivoveritulppia”, ”tupakointi aiheuttaa keuhkosityöpää, joka johtaa kuo-

lemaan”, ” Tupakointi raskauden aikana vahingoittaa lastasi” puhuvat ehdottomaan sävyyn tupakoinnin seurauksista, kuten jo todettua, vaieten samalla muista laadullisista ja määrällisistä tekijöistä. Samalla kun tekstit kertovat absoluuttisella suhtautumisellaan tupakoinnin loukkaavan pyhää, ne paljastavat samalla myös sen, mikä on tuo pyhä. Kuten huomaamme, jokaisen edellä esitetyn varoituksen implisiittisenä argumenttina on terveys; profaanin tupakan voidaan nähdä näin loukkaavan pyhän asemassa olevaa ruumiillista terveyttä. Juuri tästä syystä teksteissä kehoitetaan myös lopettamaan ja käsketään olemaan aloittamatta. Huomion arvoista on, että varoitusteksteissä esiintyvä absoluuttinen diskurssi on ristiriidassa tupakkainfo.fi –linkistä löytyvän tiedon kanssa, mikä kertoo esimerkiksi tupakoinnin määrään vaikuttavan mainittuihin terveysriskeihin.

Myös alati lisääntyvät tupakointiin kohdistuvat tupakointikiellot ovat durkheimlaisittain osoituksia nykyajan negatiivisesta kultista, jonka voidaan katsoa palvelevan samaa tarkoitusta: suojella pyhää (maksimaalista, kalkyloitua,) terveyttä profaanin tupakan kosketukselta. Negatiivisella kultilla Durkheim tarkoittaa yhteisön yksilöön kohdistamia rajoituksia, joiden perimmäinen luonne on askeettinen, pidättäytymistä vaativa. Jokaisen ihmisyyhteisön olemassaolo riippuu Durkheimin mukaan askeettisista kielloista, koska nämä integroivat yksilöt yhteisön moraalisiin piiriin. Ilman yhteisiä kieltoja ei olisi moraalialia, ja ilman moraalialia ei ole yhteisöä. Kieltojen noudattaminen saa yksilön tuntemaan itsensä vahvemmaksi, koska kyseinen toiminta tuo hänet lähemmäksi pyhää tämän vahvistaessa yhteisön kollektiivista tunnetilaa. Pyhä on puolestaan se, mitä yhteisön/yhteiskunnan yleinen mielipide pyhänä pitää. Yleinen mielipide on taasen sidoksissa kussakin ajassa relevanttina pidettyyn tietoon.

Nykyinen tupakointiin liittyvä tieto voidaan katsoa vahvasti institutionalisoituneeksi. Muun muassa lääketiede, lääkärit, terveyskeskukset ja koulut voidaan nähdä kuorona, joka laulaa harmoniassa laulua, jossa ei ole sijaa riitasoinnuille. Tämän protestilaulun tekstit ovat pitkälti nykymuotoisen lääketieteen yksinoikeudella kirjoittamia. Suomessa kyseisen diskurssin juuret alkoivat vankistua 1950-1960-luvuilla, jolloin tupakkaa alettiin tutkia sekä vastustaa ennen näkemättömällä tavalla; tupakkalaivaa kohtasi myrsky. Suomessa tupakkaa alkoi voimallisimmin vastustaa 1960-luvulla niin sanottu terveysliike. Terveysliike halusi valistaa kansaa terveysasioissa äänekkäimpinä jäseninään nuoret lääkärit ja lääketieteen opiskelijat, joiden agendalla keskeisenä asiana oli tupakan vastustaminen. Liike sai aatteelleen lisää ääntä, kun useat eri järjestöt alkoivat operoida samalla taajuudella. Terveysliikkeen edustaman ideologian voidaankin katsoa vaikuttaneen suuresti nykyiseen

valtadiskurssiin tupakasta. Diskurssin hegemonisoitumista edesauttavaksi tekijäksi voidaan katsoa myös lääkäri-instituution vahvan auktoriteettiaseman, mikä lisäsi liikkeen vipuvartta. Liikkeen lonkerot ulottuivat myös mediaan ja eduskuntaan, joiden kautta voidaan nähdä vaikutettavan Durkheimin mainitsemaan yhteisiin *uskomuksiin* ja *käyttäytymissäntöihin*.

Näen siis tutkimukseni valossa, että 1960-luvulla Suomessa ja kansainvälisesti tulta saanut terveystuote yhdistyksineen tukenaan vahvan auktoriteettiaseman lääkäreiden ammattikunta ovat merkittävästi vaikuttaneet yhteiskuntamme käsityksiin tupakasta ja tätä kautta myös lainsäädäntöön. Tutkimusaineiston analyysi osoittaa, että kyseinen ideologia on saavuttanut hegemonisen diskurssin aseman. Varoituksissa painotetaan tupakan terveystuotteita esittämällä tupakointi absoluuttisessa valossa antaen jopa yksinkertaistavuudessaan harhaanjohtavaa informaatiota.

Huomion arvoista on, että hallitsevat ja hegemoniset diskurssit vaikuttavat yleisesti muita diskursseja enemmän käsityksemme todellisuudesta. Tärkeää on myös muistuttaa, että käsityksemme ympäröivästä todellisuudesta on vahvasti sosiaalisesti rakentunutta ja siten myös sopimuksenvaraista. Tästä johtuen pyrkimyksenäni on ollut valottaa kyseisen ”näkökulman” subjektiivisuutta ja sen retorisia aspekteja osin kielellisen dekonstruktion avulla tarkoituksenaan kyseenalaistaa ja luoda vaihtoehtoisia näkökulmia ”kyseenalaistamattomaan”.

Hegemonisia diskursseja leimaa siis asioiden yksinkertaistaminen, jonka tukena käytetään erilaisia retorisia keinoja. Tällaiseksi voidaan muun muassa lukea tutkimusaineistossani esiintyvän tunteisiin vetoavan ”kuolema-retoriikan”, jonka voi kuvitella koskettavan ihmisiä maantieteelliseen sijaintiin katsomatta: ”tupakoivat kuolevat nuorempina”, ”tupakointi aiheuttaa keuhkosityöpää, joka johtaa kuolemaan”, ”lopettamalla tupakoinnin vähennät vaaraa sairastua kuolemaan johtaviin sydän- ja keuhkosairauksiin” ja ”tupakointi voi aiheuttaa hitaan ja tuskallisen kuoleman”. Tässäkin absoluuttinen puhe tupakoinnista vaikenealla käytön määristä vääristää todellisuutta. Kuoleeko muutaman savukkeen päivässä polttava nuorempina kuin vaikkapa työssään pölylle ja kemikaaleille altistuva tupakoimaton? Itä-Suomen yliopiston tutkimukseen vedoten myöskään keuhkosityöpä kaikissa muodoissaan ei aiheuta varmuudella kuolemaa, kuten tekstissä kerrotaan. (ks. kappale 9.3)

Foucaultin kuin Durkheiminkin mielestä ihmisen ajattelu perustuu yksinkertaistamiselle, jossa monimutkaiselle todellisuudelle pyritään muodostamaan jonkinlainen mieli. Foucault ja Durkheim ajattelevat, että *syy-seuraus-suhde* on yksi tällainen yksinkertaistamisen kate-

goria, joka leimaa ihmisen ajattelua. Foucault`n mielestä todellisuuden yksinkertaistamisen keinot ovat vahvasti sopimuksenvaraisia ja siksi saatettava kyseenalaisiksi. Tupakkatuotteiden varoituksissa argumentoidaan voimallisesti syy-suhteella, mikä viittaa Foucaultia ja Durkheimia mukaillen yksinkertaistamiseen ja näin vaikenemiseen asioiden kompleksisuudesta. Mielenkiintoista on myös ristiriita kausaaliyhteyden vetoavien tekstien ja riskeillä argumentoitavien tekstien välillä.

Foucault`ta askarrutti jo aikanaan lääketieteen parissa vallinnut kliininen diskurssi, joka yksiulotteisuudessaan on sulkenut silmänsä ilmiöiden kompleksisuudelta katsoen maailmaa vain oman diskurssinsa sävyttämien lasien läpi. Ajatus kiteytyy Professori C.M. Fletcherin puheenvuorossa 1971 Tupakointi ja terveys –maailmankongressin lopuksi: ”Enää ei ole tarpeen etsiä lisätodisteita osoittamaan, että tupakointi ja erityisesti savukkeiden polttaminen on vaarallista terveydelle. Se on teollisten maiden tärkeimpiä kuolleisuuden ja sairastavuuden aiheuttajia.” (Rimpelä 1972, 21) ”Asiantuntija on epävarma” –sanonta ei ole omiaan kuvaamaan edellä mainittua lainausta (Alanen ym. 2003, 88). Vaikkakin tupakan terveysriskeistä on vakuuttavaa näyttöä, Fletcherin sanat ovat metafora kriittisen ajattelun hautajaisista. Edellä mainittu puheenvuoro on mielestäni esimerkki ideologian ja diskurssin yhteen kietoutuneisuudesta. Ideologia esittää yhden käsityksen todellisuudesta kielten samalla vaihtoehtoiset näkemykset.

Katson nykyisen tupakkailmaston myös osaksi modernia hallintaa. Foucault`n ajatukset biovallasta ja biopolitiikasta selittävät osaltaan muuttunutta tupakkanormistoa. Biopolitiikan keinoin vaikutetaan ihmisten elämään luomalla uudenlaisia normeja. Normien luomisessa keskeisiä ovat Foucault`n mukaan disiplinaariset instituutiot, joiksi voidaan lukea muun muassa edellä mainitut tupakkavalistusta tuottavat tahot, kuten terveyskeskukset, koulut, apteekit ja työterveyshuolto. Biopolitiikan tarkoituksena on saada yksilöt hallitsemaan omaa elämää sekä valvomaan, että myös muut elävät luotujen normien mukaista ”oikeanlaista” elämää. Oleellista on jako normaaliin ja epänormaaliin. Tunnusomaista kyseisessä vallankäytössä on, että vain määrätyt inhimilliset piirteet saavat yhteiskunnalta hyväksynnän; miksi esimerkiksi alkoholijuomissa on tupakasta poiketen käyttösuositukset? Foucault`n mukaan biopolitiikassa normit legitimoidaan ennen kaikkea kansakunnan terveyden nimissä. Biopolitiikka on saavuttanut maalinsa, kun sen tarjoamia totuuksia oikeanlaisesta elämästä ei osata kyseenalaistaa. Nykyinen terveysparadigma lähestyy jo kalkkiviivoja.

Biovallan masinoima terveyspaatos sopii osaltaan myös Max Weberin ajatuksiin länsimaisten ihmisten rationaalisuudesta. Hänen mukaansa kulttuurissamme elävä ihminen etsii toiminnalleen rationaalisia perusteluja. Weber huomauttaa arvojen olevan tietystä mielessä aina rationalisoinnin taustalla. Arvoja tarjoaviksi tahoiksi voidaan nähdä muun muassa edellä mainitsemani instituutiot, jotka vyöryttävät tupakkanäkökulmaansa suurella massalla. Tupakointikeskustelua hallitsee siis lähes yksinomaan puhe sen terveyttä vaarantavasta vaikutuksesta, ja näin voitaisiinkin ajatella terveyden olevan juuri keskeisin arvo tupakkaan liittyvän rationaalisen ajattelun taustalla. Superfoodien ja liikuntabisneksen kasvu voidaan olettaa indikaattoriksi terveystermin rationaalisesta käyttäytymisestä kohti pyhää maksimaalista terveyttä. Matkalla *maksimaaliseen terveyteen tarvitaan laskelmointia*: sykemittari kertoo meille ”oikean” sykkeen ja ruokatuotteiden ravintoarvoista voimme lukea halutessamme normiin sopivan hiilihydraattimäärän. Maksimaalista ei ole ilman kalkylointia.

Ulrich Beck (1990, 135-) tulkitsee Weberin ajatuksia siten, että modernia aikaa leimaa ennen kaikkea päämäärärationaalinen toiminta, joka on alistanut arvoihin perustuvan rationaalisuuden käyttöönsä. Riskeihin vetoaminen syrjäyttää moraaliset prinssiipit (arvot) sisältäen samalla intressejä. Näen intressien limittyvän osaltaan terveysliikkeen ideologiaan, jonka diskursiivinen dominanssi on sulkenut muita vaihtoehtoisilta arvoilta ja todellisuuden näkemyksiltä.

Terveys, joka on valjastettu päämäärärationaalisella laskelmoinnilla, on nykyaikamme ”jumala”, joka saa ihmiset kokoontumaan yhteen: kuntosalibuumi ja yhteisölliset pitkämatkanjuoksut ovat ilmauksia tästä nykyuskonnostamme, ne ovat moderneja seremonioita. Ne ovat osa nykyaikamme riittejä, joilla osoitetaan kunnioitusta pyhää kohtaan. Pyhän kivijalkana on siis poikkeuksetta *yhteiset uskomukset*. Kuten jo totesin, terveydellisten uskomusten ensisijaisuus voidaan katsoa tulokseksi 1960-luvulla tulta saaneen terveysliikkeen osaltaan aikaan saamasta hegemonisesta diskurssista ja biopolitiikan yhteispelistä. Maksimaalinen ruumiillinen terveys on se pyhä, jota profaani tupakka ei saa rankaisematta koskettaa.

Vuosituhan vanha tupakka on ollut ihmiselle nautintoaine, hengellisen elämän olennainen osa, lääkeaine ja sosiaalisen viestinnän väline. Tupakka on edelleen paljon muutakin kuin terveystermin riski. Tupakka voi tuoda arkeen rytmiä ja rutiinia ja voi vaikuttaa sitä kautta myös positiivisesti ihmisen hyvinvointiin. Tupakointi aiheuttaa toisille myös mielihyvää ja voi olla sosiaalisesti ihmisiä yhteen sitova tapahtuma. Tupakan lisäksi myös sähkökupakka

saa ihmiset kokoontumaan yhteen⁹. Kuten kappaleessa 6 totesimme, rationaalisuuttakin voidaan lähestyä eri suunnilta. Rationaalisuus voidaan jakaa neljään ideaalityyppiin: tapoihin ja tottumuksiin perustuvaan rationaalisuuteen, tunteisiin perustuvaan rationaalisuuteen, arvorationaalisuuteen ja päämäärärationaalisuuteen. Tupakointikin voidaan nähdä siis ainakin tapa- ja mielihyvärationaalisenä toimintana, joita on tosin vaikea laskelmoida aikamme trendin mukaisesti.

Tarkoitukseni ei ole ollut tutkielmani kautta yrittää kieltää tupakoinnin mahdollisia terveysriskejä. Vuosikymmenien saatossa suoritettut tutkimukset antavat vankkaa näyttöä tupakoinnin yhteydestä moniin sairauksiin, joita en yritä millään muotoa kiistää. Tarkennuksia ja pohdintaa tutkimus ja tulosten esittäminen tosin kaipaisi. Tupakan vaikutukset esitetään varoitusteksteissä ehdottomina vaihtoen samalla keskustelun siitä, millaiset tupakointimäärät ovat yhteydessä ko. sairauksiin. Kuten jo todettua tutkimuksissa on havaittu jopa vähäisen tupakoinnin jopa alentavan verenpainetta jne. On myös syytä muistaa, että tupakoinnin terveysvaikutukset perustuvat yleistyksiin; kieltämättä yleisiä lainalaisuuksia, tupakan vaikutukset ovat yksilöllisiä. Vaihtoehtoiset tietoteoriat osoittavat, että myös syy-suhteella argumentointia voidaan pitää kyseenalaisena. Todenmukaisempi tapa voisi ehkä olla puhuminen todennäköisyyksistä tai riskeistä, kuten osassa varoituksia tapahtuukin. Lääketieteen ei myöskään olisi pahitteeksi käydä moniäänistä keskustelua eri tieteenfilosofisten koulukuntien kanssa. Tämä muodostaisi varmasti todellisuudesta värikkäämmän kuvan.

Nykyisessä tupakointi-ilmastossa on arveluttavia piirteitä myös sosiaalisen tasa-arvon näkökulmasta. Tuntuu vieraalta, että muutama vuosikymmen sitten uusia tupakointiasetuksia säädettäessä kiinnitettiin vielä huomiota tupakoivien ihmisten oikeuksiin. Nykyisin tupakoivat kohtaavat ”julman sormen” yhä useammin eikä tupakointikieltojen lisääntymiselle ei näy loppua. Terveysdiskurssin komppania sallii ideologiaansa sopivan käyttäytymisen tuomien samalla siihen sopimattoman. Kyseinen diskurssi voidaan nähdä ideologisena, koska se aiheuttaa jakoa tupakoimattomien ja tupakoivien välillä; uhkana on alati lisääntyvä epätasa-arvo. Kiinnostava kysymys onkin: mitä ovat uskomukset tai ideologiat normien taustalla ja keitä nämä palvelevat? Mikäli puhe perustuu liiaksi yhteen näkökulmaan vaihtoen vaihtoehtoiset näkemykset, on tämä poikkeuksetta uhka sosiaaliselle tasa-arvolle. Yksi tutkielmani tarkoitus onkin ollut tuoda yksipuoleiseen keskusteluun tupakasta vaihtoehtoisia näkökulmia.

⁹ <http://www.lansi-savo.fi/uutiset/lahella/kellarissa-hoyrytellaan-huhtikuussa-265900> 11.6.2015

Lopuksi on syytä tehdä myös muutama kriittinen huomio liittyen tutkielmaani. Kuten edellä jo totesin, aineiston analyysimetodina käyttämäni diskurssianalyysi sisältää omat heikkoutensa, joihin voidaan pitää muun muassa tutkijan positioon liittyvää aktiivista roolia. Diskurssianalyysin premissihin voidaan katsoa kuuluvaksi tutkijan vapaus tulkita aineistoaan verraten vapaasti ja kuvata näin asemastaan käsin sosiaalista todellisuutta. Olisi mielenkiintoista, mikäli käyttämäni aineistoa analysoisi vaikkapa viisi tutkijaa samalla tai eri metodeilla. Oletan, että tällaisessa tilanteessa aineisto voisi ”kertoa” erilaisia asioita, kuin mitä se minulle kertoi. Michel Foucault kertoi Tiedon arkeologia-teoksessaan, ettei diskursseja voida irrottaa kokonaisuudestaan, koska nämä ovat kuin verkoston solmuja. Yksi tutkielmani heikkous piilee siinä, etten ole kyennyt opinnäytetyön kontekstin huomioon ottaen kohdistamaan huomiotani laajasti verkkoon vaan sen osiin. Lisäselvitys olisi ollut paikallaan etenkin kansainvälisen terveysliikkeen ja Suomen terveysliikkeen diskurssiivisesta yhteydestä. On lisäksi syytä muistaa Foucaultin huomio siitä, että diskurssiiviset käytännöt ovat olemassa ennen tieteenaloja. Tämän ajatuksen varjolla jää selittämättä, mistä terveysliikkeen kliiniseen diskurssiin perustuva argumentointi on peräisin. Tämä puute ei kuitenkaan kaada kaikkia astioita pöytäliinaa vedettäessä.

Metodin lisäksi myös käyttämäni teoreettinen viitekehys on väistämättä rajallinen; katsoin tutkimuksessani tupakointia ja siihen liittyvää keskustelua pääosin kahden teoretikon silmin. Maininnan arvoista on, että kummatkin sekä Émile Durkheim että Michel Foucault ovat klassikon asemastaan huolimatta saaneet osakseen myös kritiikkiä. Tutkielmani on siis vain yksi näkökulma aiheeseen, jota olen katsonut pääosin edellä mainittujen herrojen sävyttämien lasien läpi. Koen onnistuneeni, jos olen saanut herätettyä lukijassa kysymyksen.

6. LÄHDELUETTELO

Alanen, Pentti, Sintonen, Matti, Hyyppä, Markku T, Järvilehto, Timo (2003). Lääketiede ja tieteenteoria. Turku: Kirja-Aurora.

Aro, Jari & Jokivuori, Pertti (2010) Klassinen sosiologia ja moderni maailma. Helsinki: WSOY.

Arppe, Tiina (1992) Pyhän jäännökset. Helsinki: Tutkijaliitto.

Bech, Ulrich (1990) Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Suomentanut Heikki Lempa. Tampere: Vastapaino. Saksankielinen alkuteos 1988.

Berger, Peter L & Luckmann, Thomas (2009) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Helsinki: Gaudeamus.

Bourdieu, Pierre (1998) Järjen käytännöllisyys. Suomentanut Mika Siimes. Tampere: Vastapaino. Ranskankielinen alkuteos 1994.

Cook, Karen & Levi, Margaret (1990) The Limits of Rationality. Chicago: University of Chicago Press.

Durkeheim, Emilé (1980) Uskontoelämän alkeismuodot. Suomentanut Seppo Randell. Helsinki: Tammi. Ranskankielinen alkuteos 1912.

Durkheim, Émile (1982) Sosiologian metodisäännöt. Suomentanut Seppo Randell. Helsinki: Tammi. Ranskankielinen alkuteos 1895.

Durkheim, Émile (1985) Itsemurha. Suomentanut Seppo Randell. Helsinki: Tammi. Ranskankielinen alkuteos 1897.

Foucault, Michel (2005) Tiedon arkeologia. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino. Ranskankielinen alkuteos 1969.

Gately, Ian (2001). Tobacco. A Cultural History of How An Exotic Plant Seduced Civilization. New York: Grove Press.

Gylling, Heta, Niiniluoto, Ilkka & Vilkkö, Risto (2007). Syy. Helsinki: Yliopistonpaino.

Hakkarainen, Pekka (2000) Tupakka. Nautinnosta ongelmaksi. Tampere: Vastapaino.

- Halttunen, Simo (2008) Peräruiskeesta paariaan. Valta tupakoitsijan määrittäjänä. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Husa, Sari (1995), Foucaultlainen metodi, *Niin&Näin* 3/1995, 42-48.
- Horkheimer, Max & Adorno, Theodor W. (2008) Valistuksen dialektiikka. Suomentanut Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino. Saksankielinen alkuteos 1944.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko toim. (1997) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Tampere: Gaudeamus.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2000) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.
- Kinnunen, Taina (2001) Pyhät bodarit. Yhteisöllisyys ja onni täydellisessä ruumiissa. Helsinki: Gaudeamus
- Klemm-Savonen, Kirsi (2011) Tulkintoja profession vallasta –diskurssianalyttinen tutkimus Suomen lääkärilehden pääkirjoituksista vuosilta 2009-2010. Pro gradu –tutkielma.
- Konttinen, Esa (1991) Perinteisesti moderniin. Profioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa. Vastapaino.
- Lahtinen, Rauno (2007) Savun lumo. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Mäkelä, Klaus (1999) Valtio, väkijuomat ja kulttuuri. Tampere: Gaudeamus.
- Piispa, Matti (1995) Tupakan kulttuuriset merkitykset ja niihin vaikuttaminen. Tampereen yliopisto.
- Pynnönen, Anu (2013) Diskurssianalyysi: Tapa tulkita ja olla kriittinen. Jyväskylän yliopisto.
- Rimpelä, Matti (1972) Tupakka. Helsinki: Tammi. Juva: WSOY
- Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo (2009) Sosiologia. Helsinki: WSOY.

Tuovinen, Taneli (2010), Taiteellisen toiminnan tärkeäksi puhumisesta, *Synnyt/Origins* 4/2010, 123.

Tversky, Amos & Kahnemann, Daniel (1986) *The Framing of Decisions and the Psychology of Choice*. Elster, Jon (toim.) *Rational Choice*. Basil Blackwell Ltd.

Töttö, Pertti (2012) *Paljonko on paljon?* Tampere: Vastapaino.

Töttö, Pertti (2004) *Syvällistä ja pinnallista*. Tampere: Vastapaino.

Vähämäki, Jussi (1998) *Elämänpolitiikka ja biopolitiikka*. Tampere: Gaudeamus. Teoksessa Roos & Hoikkala (1998) *Elämänpolitiikka*.

Weber, Max (1980) *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Suomentanut Timo Kynätäjä. . Juva: WSOY. Saksankielinen alkuteos 1904.

<http://suomenkuvalehti.fi/kuvien-takaa/tupakointi-elokuvissa-puhuttaa-taas-nyt-kiellettaisiin-muunit-ja-kaikki-vanhat-elokuvat-lapsilta-suomessa/> 12.1.2015

<http://www.lansi-savo.fi/uutiset/lahella/kellarissa-hoyrytellaan-huhtikuussa-265900-11.6.2015>

www.tupakkainfo.fi. (17.6.2010/598) 13.6.2015

Duodecim 1993, 2133

<https://www.thl.fi/fi/web/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet/tupakka/tupakoinnin-lopettaminen/mita-on-tupakkariippuvuus>. 11.5.2015

<http://www2.uef.fi/fi/tupakkakoulutus/9.-syopataudit> 10.5.2015

<http://www.syopainfo.fi/eri-syopamuodot/keuhkosyopa.html> 12.5.2015

stumpfi.fi -> harkitsijalle □ tupakointi ja terveys -> ajankohtaista ja päivitettyä tietoa 11.5.2015

<http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/kauneusleikkaukset-lisaantyyvat/88547/> 16.6.2015

<http://komedo.fi/uutiset/kotimaa/258-kosmetiikkamarkkinat-suomessa-jatkavat-kasvuun-23.4.2015>

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020641> 2.4.2015

<http://www.hs.fi/hyvinvointi/a1436235181075> 7.7.2015

<http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2015/taxing-tobacco-products/en/> 7.7.2015

[http://www.laakariliitto.fi/uutiset/ajankohtaista/laakarien-maara-suomessa-kasvaa.](http://www.laakariliitto.fi/uutiset/ajankohtaista/laakarien-maara-suomessa-kasvaa)
[28.1.2015](#)

<http://lehdet.hs.fi/f59d7109-4545-4133-bbe5-8262fa017e86/8> 11.6.2015